

**AKVARIUMAS IŠ ŽUVIENĖS:
STUDIJA APIE SISTEMINĘ AUKŠTOJO MOKSLO KRIZĘ LIETUVOJE
Gediminas Merkys**

1. Aukštojo mokslo prasmė ir misija mažoje ribotų išteklių šalyje

Dabarties visuomenė apibūdinama kaip aukštų technologijų visuomenė, informacinė, besimokanti visuomenė, žinių visuomenė, žinių ekonomika ir t.t. Vėlyvųjų viduramžių, taip pat naujaisiais laikais centrinės institucijos, kuriomis rėmėsi anuometinės visuomenės egzistencija, buvo bažnyčia, monarcho dvaras, armija, kolonijas užkariaujantis laivynas. Vėliau svarbiausiomis institucijomis tapo manufaktūra, fabrikas, biznio korporacijos, bankai, geležinkelis. Postmodernioje visuomenėje centrinėmis institucijomis tampa transnacionalinės politinės ir ūkinės struktūros, kaip antai Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulio bankas, NATO, ES, taip pat žiniasklaidos ir medijų industrija. Nekelia abejonių, kad viena iš centrinių postmodernios visuomenės institucijų yra ir bus universitetas.

Neretai po aukštojo mokslo sąvoka yra suplakami universitetai ir kolegijos (koledžai). Universiteto ir koledžo misijų niveliavimas yra didelė klaida bei iliuzija. Universiteto pagrindinė misija – generuoti fundamentalias mokslo žinias ir vystyti naujausias (priešakines) technologijas, kaupti aukščiausio lygio ekspertinę patirtį, plėtoti visuomenės ir valdžios kritiką, prognozuoti visuomenės raidą, perspėti dėl rizikos. Koledžo misija yra gerokai kuklesnė, tai – jau atrastų žinių, technologijų sparti (ir ekonomiškai) edukacinė transmisija į masinę gyventojų ir darbuotojų populiaciją, į darbo rinką, į gamybos ir paslaugų sferą.

Lietuvos (kaip ir bet kurios kitos mažos europinės šalies) universitetai, deja, nėra ir nebus toji institucinė aplinka, kurioje būtų sugeneruojama didžioji dalis pačių naujausių, reikšmingiausių mokslo žinių ir atradimų. Netgi ir tokiu atveju universitetas mažytei valstybei (taip pat regionui) yra būtinas darinys. Vietiniame universitete vis vien bus sugeneruojama nors nedidelė dalelytė reikšmingų pasaulinio lygmens mokslo žinių. Čia pat, vietoje, kaupiama ir puoselėjama aukšto lygio ekspertinė patirtis, kurios turėjimas kai tik ir leidžia pasaulinio mokslo atradimus, naujoves greitai suvokti ir teisingai įvertinti jų naudą verslui bei visuomenei. Jeigu naujausios žinios ir atradimai buvo adekvačiai suvokti, tai universitetas gali: a) kompetentingai integruoti pačias naujausias žinias į specialistų rengimo ir tęstinio kvalifikavimo turinį ir b) esmingai prisidėti prie to, kad tos žinios ir technologijos kuo greičiau būtų pritaikytos masinėje praktikoje: konkrečios šalies ar regiono ūkyje, socialinėje ir sveikatos sferoje.

Taigi, universitetai (taip pat regioniniai) reikalingi ne tik tam, kad kovotų už išskirtinę vietą tarptautiniuose universitetų reitinguose, bet ir tam, kad atitinkama vietovė apskritai netaptų visišku technologiniu ir kultūriniu užkampiu, depresuojančiu regionu. Netgi šiuo metu Lietuvoje viešai kritikuojami ir menkinami socialiniai bei humanitariniai mokslai vaidina išskirtinį intelektualios refleksijos vaidmenį, kurį vargiai galėtų perimti kitos visuomeninės sąmonės formos, funkcionuojančios už universiteto ribų. Socialiniai ir humanitariniai mokslai labiau nei kiti yra susieti su konkrečiu kultūriniu ir geopolitiniu regionu. Todėl būtent šiems mokslams tenka išskirtinės svarbos uždaviniai – kultūrinio paveldo, tapatybės išsaugojimas ir prasmingas tęstinumas, vertybinis ir pasaulėžiūrinis diskursas, valstybės geopolitinių orientacijų pagrindimas, teisėkūros ir valdysenos (*governance*) ekspertinis palaikymas, valdžios ir visuomenės kritika. Priešingai nei kokia nors universalium gamtamoksliniu pažinimu paremta moderni technologija, minėti dalykai negali būti automatiškai perkelti iš svetur, tačiau privalo būti reflektuojami, išgryninami ir adaptuojami konkrečiomis sociokultūrinėmis sąlygomis. Be šito mūsų pilietinė bendruomenė nustos būti kultūros (nacionalinės ir bendražmogiškos) subjektu taip pat valstybės

tęstinumo subjektu. Be šito mes tapsime tiesiog objektu, ribota provincine savivalda, kurios egzistencinė prasmė, ateities trajektorija bus nustatinėjama ir manipuluojama iš kitur, iš toli...

Lietuvoje 2012 m. buvo oficialiai patvirtinta ganėtinai ambicinga valstybės raidos strategija¹ „Lietuva 2030“, taip pat buvo patvirtinta Nacionalinė pažangos programa². Įgyvendinant minėtas strategijas ir programas, Lietuvos universitetams neabejotinai teks išskirtinis vaidmuo. Neturint gyvybingo nacionalinių universitetų sektoriaus, minėta strategija negalės būti įgyvendinta.

2. Lietuvos aukštojo mokslo sisteminė krizė ir reformavimo klystkeliai

2.1. Dėl aukštojo mokslo kokybės

Pastaruoju metu viešojo erdvėje daug diskutuojama apie aukštojo mokslo kokybę, iš aukščiausių tribūnų nuolat pabrėžiama, jog ji prasta. Savaitraščio „Veidas“ apklausos duomenimis³ daugiau nei kas antras respondentas rekomenduotų savo artimiesiems studijuoti užsienyje, bet ne lietuviškame universitete.

Lietuvos universitetų pasiekimų tarptautinis pripažinimas menkas, stinga publikacijų aukščiausio lygio mokslo žurnaluose, mažai tarptautinių patentų ir išradimų. Silpnoki universitetų ryšiai su verslu ir darbo rinka, universitetai yra tiesiog pasikabinę ant biudžetinio finansavimo, į juos neateina didesnės ir reguliarios lėšos iš verslo. Dėl studentų stygiaus ir poreikio turėti pajamų, dėl elementaraus noro išgyventi, priėmimo į universitetą reikalavimų kartelė nuleista iki dugno, studijuoti (tiksliau pasakius, - imituoti studijas) šiandien Lietuvoje gali bet kas, netgi minimalių akademinų polinkių neturintys asmenys. Studento gundymo sumetimais, pasiremiant „pilkąja rinkodara“ yra pristeigta begalė populistinių studijų programų, kurių nemaža dalis balansuoja ant mokslo ir studijų profanacijų ribos. Binarinėje mūsų šalies aukštojo mokslo sistemoje neatribota universitetų ir kolegijų misija. Švaistomos ir taip menkos aukštojo mokslo biudžetinės lėšos. Krito aukštojo mokslo prestižas, universiteto diplomai beviltiškai devaluoti, apgaudinėjami ir darbdaviai, ir piliečiai.

Aukštojo mokslo kokybė, kaip ir bet kokia kokybė apskritai, laikytina absoliučiu gėriu. Absoliutaus gėrio ir kitų jo atributų - sveikatos, saugumo, laimės etc. – negali būti per daug. Kalbant apie mokslo ir studijų kokybę reiktų nepamiršti, kad Lietuvoje profesoriaus atlyginimas „į rankas“ vos perlipa per tūkstantį eurų, o išsivysčiusi Vakarų valstybė profesoriui moka, kaip kokioje šalyje, 5-7 tūkst. eurų į rankas. Panašiai skiriasi ir mokslinių išvykų fondo dydis, laboratorijų aprūpinimas ir kt. Tipinis lietuvių mokslininkas šiandien neturi savo mobilumo (komandiruočių) garantuoto fondo iš kurio lėšų galėtų laisvai judėti tarptautinio mokslo pasaulio tinkluose. Žinoma, aktyvūs aukšto lygio tyrėjai juda po pasaulį ir ypač po Europą daug, tačiau jų kelionės yra reglamentuotos, pririštos prie konkretaus projekto aprašo ir suplanuotų kelionių. Laisvas judėjimas pagal interesus ir kūrybinius poreikius yra apribotas. Išsivysčiusių šalių mokslininkas juda laisvai, o Lietuvių mokslininkas, vaizdžiai tariant, juda autostopu arba nuolat ieško kaip įsiliesti į jau susiformavusių keliautojų komandą...

Lietuvių mokslininkas, profesorius, net interviu savo darbo kabinete šiandien negali žiniasklaidai duoti. Iš mažyčio kabineto, kuriuo paprastai dalinamasi su 1 ar net 2-3 kolegomis, pabendrauti su žiniasklaida tenka išeiti į koridorių ar kiemelį. Normaliu darbo kabinete mokslininkas vienas

¹ Žr. LR Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimą Nr. XI-2015 dėl valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ patvirtinimo

² Patvirtinta (2012 m. lapkričio 28 d. LR Vyriausybės nutarimu Nr. 1482) 2014-2020 nacionalinė pažangos programa (toliau – NPP), skirta Lietuvos pažangos strategijai „Lietuva 2030“ įgyvendinti.

³ <http://www.veidas.lt/%E2%80%9Cper-artimiausius-penketa-metu-neliks-apie-90-proc-universitetu%E2%80%9D>

naudojasi nebent tik tuo atveju, jei užima dar ir administracinį postą. Kas išdrįstų pasakyti, kad Lietuvos mokslininkas, profesorius yra penkis ar septynis kartus prastesnis už savo kolegą Vakaruose? Terminas „aukštojo mokslo kokybė“ Lietuvoje patapo ideologema – beviltiškai užplurpta ir nieko nebesakančia sąvoka. Jei Lietuvos aukštojo mokslo kokybę vertinti pagal investicijų ir gražos santykį, tai jis yra stebėtinai neprastos kokybės. Geriausi Lietuvos mokslininkai ir Vakarų masteliais vertinant yra geri.

Aukštojo mokslo kokybės potencialas Lietuvoje iš tiesų yra nenatūraliai suvaržytas visų pirma dėl kraštutinai ydingos politikos, valdymo ir finansavimo, dėl išpūsto tinklo, o ne dėl to, kad šis sektorius savaime būtų blogas „daiktas savyje“ ar dėl to, kad mūsų mokslininkai, profesūra sudaro kažkokią tai prastesnę *Untermensch* tipo „protinę rasę“. Padarykime mintinį eksperimentą, įsivaizduokime, kad Lietuvoje valingai ir racionaliai sutvarkomas universitetų tinklas, finansavimas didinamas 5-7 kartus ir po kokių 10-20 metų vėl pratęskime diskusiją apie kokybę...

2.2. Centrinės valdžios klaida – nesutvarkytas, deformuotas aukštųjų mokyklų tinklas

Lietuvos aukštojo mokslo ir universitetinis sektorius yra dirbtinai išpūstas. Antai Austrijoje, Vokietijoje net apie 70 proc. bendrojo lavinimo mokyklos absolventų mokosi būtent profesinio rengimo sektoriuje, į universitetus apskritai nueina tik apie 20 proc. abiturientų. Lietuvoje viskas atvirkščiai, į aukštojo mokslo sektorių, skatinami keistos „paprutinės moralės“ bei ydingos mados, beatodairiškai veržiasi didžioji dalis abiturientų. Dažna šeima savo atžalos studijas aukštojoje suvokia kaip privalomą standartinio šeimos vartojimo krepšelio bei įvaizdžio dedamąją, visiškai atsietai nuo jaunuolio gebėjimų ir polinkių. Ilgą laiką egzistavo galimybė abiturientui lygiagrečiai užsirašyti į daugelį visiškai skirtingų studijų programų vienu metu. Šitaip iš imatrikuliacijos proceso buvo visiškai išplautas profesinio apsisprendimo pagrindų pagrindas – pašaukimas ir asmenybės polinkiai.

Pagal vidinį besimokančiųjų pasiskirstymą atskiruose sektoriuose Lietuvos švietimo sistema yra akivaizdžiai ydinga ir jau kelis dešimtmečius pastatyta nuo kojų ant galvos. Šiuo požiūriu Lietuva panaši į kitas abejotinos sėkmės šalis – Bulgariją, Rumuniją, Graikiją, buvusias Jugoslavijos ir kt. šalis, kurios taip pat turi neproporcingai, iracionaliai išpūstą aukštojo mokslo sektorių⁴. Didžiulė tų valstybių ir jų piliečių tragedija ta, kad ambicija turėti nerealiai išpūstą ir valstybės išlaikomą aukštojo mokslo sektorių yra visiškai neparemta nei finansiniais, nei kultūriniais tos šalies ištekliais ir inertiškai pasireiškia nebent kaip socialistinės ideologijos ir valdymo rudimentas. Jokia politinė jėga (taip pat ir Lietuvoje) šios problemos kardinaliai spręsti nesiryžta, todėl aukštasis mokslas tokiose šalyse yra nuskurdęs, invalidizuotas, imitacinis, jis niekaip netampa (iš principo negali tapti) visuomenės pažangą ir gerovę skatinančiu veiksmu. Universitetinio sektoriaus neįgalumas tempia žemyn visą tokių šalių socioekonominę raidą, užkerta vystimosi galimybes, kurios natūraliai galėtų būti pasiektos, turint normalius universitetus.

Lietuvos aukštojo mokslo ir universitetų sektoriaus bėdos buvo diagnozuotos seniai ir visumoje teisingai. Deja, nustatant esmines sektoriaus bėdų priežastis, taip pat gelbėjimosi bei reformavimo priemones, buvo beviltiškai apsirakta ir nueita klystkeliais. Lietuvoje buvo pražiopsota galimybė centralizuotai ir racionaliai sutvarkyti aukštojo mokslo įstaigų bei universitetų tinklą. Visiškas strateginis paklydimas ir valstybės tragedija tęsiasi iki šiol. Centralizuotos universitetų tinklo pertvarkos klausimo šiandien nėra nei viešuose debatuose, nei aktualioje politinėje darbotvarkėje,

---

⁴ Brazienė, R. Merkys, G. (2011). How participation in labour market affects youth poverty and social exclusion? A comparison of EU countries. // Social Sciences = Socialiniai mokslai / Kaunas University of Technology. Kaunas : Technologija. ISSN 1392-0758. 2011, Nr. 3(73), p. 7-14.

atitinkamas uždavinys neatsispindi jokiuose oficialiai patvirtintuose švietimo ir mokslo strateginiuose dokumentuose.⁵

Lietuva patiria gilią demografinę krizę, kuri savo destruktiviu poveikiu yra baisesnė už du paskutinius pasaulinius karus ir gali būti prilyginta nebent maro epidemijoms, kurios nusiaubė mūsų kraštą 17-18 amžiuje. Mus ištikusios demografinės katastrofos mastą galima įvertinti, pasitelkus elementarų palyginimą. Griūvant Sovietų Sąjungai, kaimyninėje Lenkijoje buvo 36 milijonai gyventojų, šiandien – virš 38 mln. Lietuvoje 1990 m. buvo apie 3,7 mln. gyventojų, o šiandien ir trijų milijonų nebėra. Tikslų gyventojų skaičių net paviešinti bijomasi, nors po gyventojų surašymo (2011m.) jis yra žinomas. Jei etalonu imame Lenkiją, tai pagal proporciją šiandien Lietuvoje jau turėjo būti 3,9 mln. gyventojų. Jei etalonu imame analogišką Lietuvos demografinį tendą, tai Lenkijos gyventojų skaičius proporcingai turėjo sumažėti iki 28 mln. O juk, griuvus geležinei uždangai, lenkai taip pat masiškai plūdo ir į Vakarų Europą, ir į JAV. Lietuvoje abiturientiško amžiaus vaikų populiacija nuo 2006 m. iki 2020 m. sumažės lygiai per pusę⁶.

Natūralu, kad demografinė krizė pirmiausia smogė bendrojo lavinimo mokyklai. Dažna mokykla, jos bendruomenė svajojo apie gimnazijos statusą, o staiga buvo priversta tapti pagrindine mokykla, maža to, daugelis guodėsi, jog mokykla apskritai netapo filialu, nebuvo uždaryta visai. Dėl mokinių stygiaus ne vienoje vietovėje mokykla sunyko, užsidarė. Ne vieną šimtmetį skaičiuojančio miestelio istorijoje toks įvykis - juodžiausia diena.

Artėjančią baisią demografinę duobę valstybė pasitiko racionaliu ir giliai sisteminiu veiksmu. Tai yra - Lietuvos valdžia centralizuotai inicijavo ir neblogai įvykdė bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarką⁷. Pertvarkos lozungas – „kokybiškas švietimas visiems už protingą kainą“. Anuometinė bendrojo lavinimo mokyklų situacija, kaip ir dabartinė universitetų padėtis, buvo labai tragiška. Dažname regione iki 80 proc. VISŲ savivaldybės lėšų teko tuštėjančių mokyklų šildymui ir mokytojų atlyginimams, beje, ir tie patys dažnai vėlavo po tris mėnesius, o kai kur ir po pusmetį. Vietos savivalda palaiptai degradavo, virsdama kasa, smarkiai vėluojančia išdalinti eilines išmokas...

Mokyklų tinklo pertvarka tęsiasi iki šiol, bet didžiausi ir sunkiausi darbai valingai padaryti, rizikinga situacija jau persverta į pozityviąją pusę. Mokyklų tinklo optimizavimas buvo derinamas su mokinio krepšelio sistemos įdiegimu ir griežtomis klasių komplektavimo taisyklėmis. Visa tai iššaukė didžiulį nepasitenkinimą regionuose, parašų rinkimo akcijas, įnirtingus debatus žiniasklaidoje, peticijas šalies vadovams, grasinimus piketais ir streikais. Prie Seimo narių vienmandatininkų biurų nutūso ilgos pasipiktinusių rinkėjų (pedagogų ir tėvų) eilės; ilgesnės jos buvo nebent tik dėl žemės grąžinimo sunkumų.

Šiandien jau visi pamiršo pusmetį vėluojančius pedagogų atlyginimus, nelyginant slogų sapną. Precedentai, kuomet švietimo lėšos nueidavo ligoninės remontui, vietos sąvartyno ar kapinių įrengimui taip pat praeitis. Išmokėjus mokytojų algas, sumokėjus už mokyklų šildymą savivaldybėse jau lieka lėšų ir kitoms reikmėms. Krepšelio metodika padėjo suvaldyti chaosą

⁵ Dėl valstybinės švietimo 2013–2022 metų strategijos patvirtinimo <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=b1fb6cc089d911e397b5c02d3197f382>

⁶ Merkys, G. Balčiūnas, S. (2008). Bendrojo lavinimo mokyklos mokytojų poreikio prognozė. Tyrimo ataskaita Tyrimo užsakovas: LR ŠMM Pedagogų profesinės raidos centras. P.1-98. Kaunas, Šiauliai, 2008. http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/73_9aa15197f67b277f053e29889a319438.pdf

⁷ LR ŠMM įsakymas dėl bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairių. 1999 m. vasario 4 d. Nr. 150. <https://www.e-tar.lt/acc/legalAct.html?documentId=TAR.C5A4433F4919>
LRS nutarimas Dėl Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų 2003 m. liepos 4 d. Nr. IX-1700. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=215471&p_query=&p_tr2=2

mokyklų finansavimo procese, tačiau visai nelaukta sukūrė įvairias neigiamas pasekmes, bet tai jau ne šios studijos, kurios objektas yra aukštasis mokslas, klausimas.

Ypatingai apleistame būvyje, (gerokai prastesniame nei Lietuvos bendrojo lavinimo ar aukštosios mokyklos) buvo atsidūręs šalies profesinio rengimo sektorius. Mažumėlę deguonies, kad išgyventų, jam buvo paduota per „PHARE“ ir „Leonardo da Vinci“ programas, tačiau bemaž du dešimtmečius profesinio rengimo sektorius Lietuvoje buvo visų pamirštas ir apleistas: senstantis personalas, beviltiškai pasenusi profesinio mokymo įranga, visiškas technologinis atsilikimas, jokių partnerystės ryšių su verslu ir darbdaviais, nepaklausios specialybės, pustuštės ir apleistos auditorijos, nustekenti ir remonto nematę bendrabučiai...

Lobistinis darbdavių ir pramoninkų spaudimas, taip pat galimybės pasinaudoti ES lėšomis visgi pažadino centrinę valdžią iš letargo miego, paskatino profesinio rengimo įstaigų tinklą tvarkyti centralizuotai. Per nerealiai trumpą laiką šalies profesinio rengimo sektoriuje įvyko esminis kokybinis proveržis. Pozityvių pokyčių procesas dar nesibaigė. Visgi šiuo metu šalies teritorijoje yra įsteigtas 41 modernus sektorinis praktinio mokymo centras. Centrams yra nupirkta naujausia, priešakinį technologinį standartą konkrečiame ūkio sektoriuje atitinkanti įranga. Atsinaujinimas palietė visus pagrindinius pramonės ir paslaugų sektorius⁸: *energetikos, statybos, inžinerinės pramonės, medienos pramonės, transporto ir sandėliavimo, variklinių transporto priemonių ir motociklų remonto, aprangos ir tekstilės pramonės, maisto produktų ir gėrimų pramonės, viešbučių ir restoranų, žemės ūkio miškininkystės ir žuvininkystės, didmeninės ir mažmeninės prekybos, taip pat kitos komunalinės socialinės ir asmeninio aptarnavimo veiklos*. Buvo mestos lėšos profesinio mokymo meistrų technologinių kompetencijų modulių parengimui bei atnaujinimui. Sektoriniai praktinio mokymo centrai daugiau ar mažiau tolygiai išdėstyti visoje šalies teritorijoje, jie nėra sutelkti vien sostinėje ir didmiesčiuose. Iš depresuojančio ir apleisto sektoriaus, imituojančio veiklą ir eikvojančio lėšas, centralizuotai, valingai aptvarkytas profesinio rengimo tinklas palaipsniui virsta realiu šalies ir regionų pažangą bei gerovę skatinančiu veiksmu.

Lietuvos aukštojo mokslo reformavimą ir jo faktines pasekmes šiandien jau galime vertinti iš kelių dešimtmečių istorinės perspektyvos. Graudus palyginimas yra aukštojo mokslo sektoriaus nenaudai: centrinė valdžia ir LR ŠMM sugebėjo centralizuotai ir racionaliai patvarkyti bendrojo lavinimo bei profesinio rengimo sektorius⁹. Apdairiais sisteminiiais veiksmais buvo pasitikta ir sušvelninta netgi tokia baisi nelaimė, kaip demografinė duobė, kuri tikrai gali būti prilyginta *force majeure* – nenugalimai jėgai. Deja, su universitetais ir kolegijomis išėjo kitaip. Europoje yra nusistovėjusi norma, jog 1 milijonui gyventojų tenka maždaug 4-4,5 aukštosios mokyklos. Yra akivaizdu, kad Lietuvai tikrai užtektų 1-2 klasikinių universitetų, dar kelių specializuotų universitetų (technologijų, menų, medicinos, agrarinių mokslų), taip pat kelių nedidelių regioninių universitetų. Pastarieji galėtų sudaryti su stipriaisiais universitetais bendradarbiavimo klasterius. Pasiekę aukštesnę studijų pakopą arba gilesnę specializaciją, dalis regioninių universitetų studentų galėtų būti nukreipti į didžiuosius universitetus ir gauti dvigubą diplomą. Į regioninį universitetą modulio ar jo dalies dėstyti reguliariai atvyktų iškilus mokslininkas iš didelio ir pajėgaus universiteto.

Kolegijos, jų konkrečios studijų programos galėtų būti sutarčių pagrindu integruotos į universitetinių programų klasterius. Savo ruožtu kolegijos turėtų sudaryti klasterius su profesinėmis mokyklomis. Tokie įvairaus tipo mokyklų – profesinių ir aukštųjų bendradarbiavimo tinklai ir klasteriai, veikiantys daugiapakopėje sistemoje, atvertų principinę galimybę pažangiems ir profesinę patirtį turintiems asmenims siekti bet kurios pakopos universitetinio išsilavinimo. Taigi, maksimaliai kokie septyni į kelis stambius bendradarbiavimo klasterius sujungti universitetai, kurių

⁸ Žr. internetinę prieigą: <http://www.pmdtkt.upc.smm.lt/>

⁹ Būtent ikimokyklinio ugdymo, universitetinio ir neformaliojo suaugusiųjų švietimo sektoriai mūsų šalyje išlieka apgailėtina būvyje.

orbitoje sukūsi ir kolegijos, Lietuvai – mažam ribotų išteklių kraštui - būtų kraštutiniai aukšta riba. Toji riba dar šiaip ne taip tenkintų sveiko proto kriterijų ir valstybės finansines galimybes.

Griūvant Sovietų Sąjungai ir turint bemaž 3,7 mln. gyventojų Lietuvoje veikė 14 valstybinių universitetinio tipo aukštųjų mokyklų. Šiandien, kai šalyje ir 3 mln. gyventojų nebeturime, Lietuvoje veikia bemaž pusė šimto (!) aukštųjų mokyklų. Veikia net 27 valstybinės aukštosios mokyklos, o 14 iš jų laikomos universitetais, prie jų dar tenka pridėti 9 nevalstybinius universitetus ir 10 privačių kolegijų. Nei viena iš 46 aukštųjų mokyklų negalėjo atsirasti be centrinės valdžios ir LR ŠMM leidimo. Dar tada – 1992-1998 m. - centrinė Lietuvos valdžia privalėjo atlikti savo priedermę - optimizuoti aukštųjų mokyklų tinklą visos šalies mastu. Deja buvo padaryta pražūtinga strateginė klaida – demografiniai šalies ištekliai drastiškai nyko, tačiau aukštųjų tinklas nebuvo tvarkomas, maža to, jis buvo neatsakingai plečiamas. Šitokio iracionaliai išpūsto tinklo tinkamai finansuoti yra neįmanoma. Ant tokio deformuoto tinklo, kokį tobuliausią valdymo ir finansavimo modelį (jei toks egzistuoja) beuždėtum, vis vien niekas niekada padoriai neveiks.

Optimalus aukštojo mokslo tinklas yra toks, kuris: a) patenkina šalies ir jos regionų ūkio bei kultūrinius poreikius; b) atitinka fiskalines šalies galimybes, leidžia įstaigas finansuoti taip, kad jos tikrai galėtų išpildyti savo misiją.

2.3. Ydingas aukštojo mokslo reformavimas ir jo neigiamos pasekmės

Pastaruosius kelis dešimtmečius ant švietimo ir mokslo ministro stalo nuolat guldavo visų švietimo sektorių problemos ir reformavimo planai. Nors ir neleistinais uždelsdama visgi valdžia centralizuotai pradėjo ir sąlyginai neprastai įgyvendino bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų tinklo pertvarką. Deja, aukštųjų mokyklų problemų aplankas buvo padėtas į šalį. Valstybė, LR Seimas, būdami aukštųjų mokyklų steigėju, laiku neatliko savo pareigos, nesiėmė valstybiškai išmintingai sutvarkyti universitetų ir kolegijų tinklo. Tai, kad užslenka baisi demografinė duobė, kad artimiausiais dešimtmečiais Lietuva bus pereinamojo tipo valstybė (*in Transition*) su silpna ekonomika, visiems buvo gerai žinoma.

Esminis klausimas, kodėl Lietuva baisyos demografinės nelaimės ir ekonominių nestabilumų bei rizikos akivaizdoje pradėjo beprotišką naujų aukštųjų mokyklų steigimo bakchanaliją? Kas ir kodėl startavo akivaizdžiai nekompetingas ir kenkėjiškas reformas, kurios nestabdomos iki šiol? Kodėl universitetų tinklo centralizuotos pertvarkos klausimo nėra jokioje dabartinėje politikos darbotvarkėje, jokiame oficialiame mokslo ir švietimo plėtros strateginiame dokumente? Jei norime pradėti kapanotis iš klaidų ir nelaimės, tiesiog privalome rasti bent jau hipotetinius atsakymus į klausimus.

2.3.1. Klaidingai suprasta aukštųjų mokyklų autonomija

Lietuvoje buvo klaidingai suprantama ir fetišizuojama aukštosios mokyklos autonomija. Ja privalo naudotis jau įsteigtas universitetas, kad tinkamai vykdytų savo reikšmingą akademinę misiją, nekontroliuojamas valdžios, kitų įtakingų interesų grupių. Dėl universiteto steigimo ir fundacijos (žemės, lėšų) skyrimo visada sprendavo monarchas ar magnatas. Dabarties sąlygomis dėl valstybinių universitetų ir kolegijų egzistencijos (taipogi ir tinklo) privalo spęsti steigėjas – valstybė. Federalinėse valstybėse tai gali būti ir federacijos subjektas. Ir tas sprendimas turėtų būti paremtas ne kokiais nors akademiniais ar autonomijos kriterijais, bet išplaukti iš valstybės kultūros ir ūkio poreikių, įvertinus šalies fiskalines galimybes. Jei šito principo nesilaikoma, rizikuojama turėti gausybę skurstančių, veiklą imituojančių, diplomais prekiaujančių marginalinių aukštųjų mokyklų.

Savo ruožtu „reformatorių“ propaguota tezė, esą, universitetų autonomija iš esmės turi apsiriboti tik akademiniais klausimais, yra fariziejiška¹⁰.

2.3.2. Elito kokybės problema, interesų grupių egoizmas ir patariamųjų institucijų neįgalumas

Universitetų tinklo pertvarkos iniciavimas (tuo pačiu neišvengiamas kai kurių universitetų ar jų padalinių uždarymas) renkamiems politikams yra itin nemaloni pareiga. Jei įtakingos akademinės savivaldos ekspertinės institucijos valdžiai šito daryti primygtinai nesiūlo, tai renkami politikai tinklo optimizavimo reformų patys ir nepradeda. Taigi, akivaizdu, jog inicijuojant savalaikį, neuždelstą aukštųjų mokyklų tinklo optimizavimo procesą, išskirtinis vaidmuo turėjo tekti autoritetingoms akademinės savivaldos institucijoms – Lietuvos Mokslo Tarybai (LMT) ir Lietuvos Universitetų Rektorių Konferencijai (LURK), Lietuvos aukštojo mokslo tarybai iš dalies ir Lietuvos švietimo tarybai. Pagal tradiciją ir įstatymą, šių institucijų misija – išmintingai patarinėti mokslo ir studijų klausimais šalies valdžiai, kuriai tiesmukai kištis į autonomišką universitetų sektorių lyg ir nederėtų.

Deja, Lietuva čia skaudžiai susidūrė su elito kokybės problema. Panašu, kad per kelis Nepriklausomybės dešimtmečius minėtose patariamuosiose institucijose taip ir neatsirado valstybiškai mąstančių ir atsakingų žmonių, neatsirado tokio lygmens inteligentų kaip Basanavičius, Vileišis ir Biržiškos. Tiesiog buvo žaidžiami mažičiai grupinio egoizmo žaidimėliai nuo kadencijos iki kadencijos, nuo vieno biudžeto ar kvotų paskirstymo iki kito. Niekas nenorėjo matyti toliau savo *alma mater* ar pavienio tyrimų instituto siaurų grupinių interesų, niekas nesiryžo prisiimti atsakomybės už šalies mokslo ir studijų visumą, už pilnavertę viso sektoriaus ir valstybės ateitį. Akivaizdu, jog valdžiai patarinėjo labai daug gudrių ekspertų, deja, tarp jų nebuvo giliai išmintingų asmenybių.

Paminėtina dar viena išskirtinai svarbi aplinkybė. Visose tose ekspertinėse institucijose kritinę masę ir įtakingiausias pozicijas užėmė būtent sostinės žmonės ir, tiesą sakant, Vilniaus universiteto žmonės, na iš dalies dar mokslinių tyrimų institutų žmonės. Visi aukštojo mokslo planavimo, vystymo, finansavimo sprendimai, tiek rutininiai, tiek kardinalūs, buvo valdžiai įbrukami ir vertinami per grupinių interesų prizmę, pvz., kiek tai bus naudinga VU ir pan. Grupiniu egoizmu, cinizmu grįsto mąstymo logika rūsti ir paprasta: *“jei kitiems blogai, tai šitaip jiems ir reikia; kuo*

---

¹⁰ Tokia autonomija gali spręsti nebent tik tai, kas studijų programos tinklėlyje bus pirmiau dėstoma – filosofija ar braižomoji geometrija? Tikroji (Konstitucijoje ir šimtmečių tradicijoje įtvirtinta) autonomija numato, kad visais kardinaliais savo egzistencijos klausimas universitetas turi spręsti demokratinės savivaldos pagrindais visiškai savarankiškai. Universitete, kur autonomija apribota, būtent administracija visais klausimais įgyja lemiamą žodį. Administracija valdo ir skirto finansus, sprendžia dėl struktūros, dėl pareigybių. Dėl to ji įgyja (tegu ir netiesiogiai) labai dideles galias spręsti dėl tyrimų kryptių ir tematikų, dėl to, kuri kryptis ar tematika bus universitete institucionalizuota, o kuri ne, bus paremta patalpomis, pareigybėmis, kitais ištekliais, arba nebus. Tarkime, kažkas nori tyrinėti, kodėl Lietuvoje stringa modernizacija ir gerovės valstybės kūrimas, kodėl Lietuva negimdo ir išsivaikšto, tačiau kažkas primygtinai verčia nagrinėti tikrą ar tariamą Lietuvos politinę lyderystę regione, gerėjantį investicinį klimatą, inovacijas ir pan. Remdamiesi kultūros vidinės raidos logika, kažkas norės inicijuoti studijų programą, kuri reikalinga visuomenės darnai ir harmonijai. Kita vertus, kažkas norės paleisti studijų programą, kuri nedelsiant pradės nešti aukštajai mokyklai pelną. Čia prasideda tiesioginė destruktivi intervensija į universiteto misiją ir laisvą mokslininko kūrybinį apsisprendimą. Situacijos, kuomet tematika ar studijų programa „A“ bus paremta, tačiau „B“ nebus palaikoma, gali susiklostyti ir tiksluosiuose moksluose. Dažnai vadovaujantis vadybiniais greitos sėkmės kriterijais kyla pagunda remti būtent tas tyrimų kryptis, kurios greitai duos grąžą, kurios nedelsiant gali būti konvertuotos į pridėtinės vertės kūrimą. Universiteto autonomija yra nelyginant nėštumas, jis yra, arba jo nėra. Kokių nors pusinių iškastruotos autonomijos variantų, kaip Lietuvos aukštajame moksle yra dabar, neturėtų būti iš principo. Be tikros autonomijos universitetas negali tinkamai vykdyti savo misijos. Toji misija moderniai visuomenei ir valstybei yra tiek svarbi, kad pats gyvenimas anksčiau ar vėliau privers tikrąją autonomiją Lietuvos universitetams sugrąžinti.

blogiau kitiems, tuo geriau bus mums“. Viešai tai nebuvo ištariama, tačiau Lietuvoje kelis dešimtmečius būtent šitokia logika rėmėsi dauguma mokslo ir studijų planavimo bei vystymo sprendimų. Be jokios diplomatijos ir elementaraus padorumo šiandien viešai džiūgaujama dėl labai prastos stojimo statistikos, ypač regioninėse aukštosiose mokyklose. Net nebeslepama, kad dalies aukštųjų mokyklų bankrotas buvo ir tebėra labai geidžiamas, laukiamas, maža to, toji griūtis atitinkamais įstatymais ir potvarkiais buvo sąmoningai planuojama. Pagrįstai tikimasi, jog vienintelis „tikrasis“ universitetas sostinėje niekada nebankrutuos, išgyvens tegul ir susitraukę dar keli didieji universitetai. Būtent žlugusių aukštųjų mokyklų palaikai ir bus gera trąša išlikusiųjų suklestėjimui ateityje.

Taip susiklostė aplinkybės, kad pačias įtakingiausias pozicijas minėtose patariamose struktūrose užėmė ekspertai, atstovaujantys gana siaurą ir specifinę tikslųjų mokslų sritį. Išspublikavimo, kad ir pačiuose prestižingiausiuose užsienio gamtamoksliniuose žurnaluose faktas automatiškai dar nereiškia, jog tokia grupelė žmonių tikrai turi adekvačią ir holistinę kompetenciją apie universitetą, mokslą ir studijas. Universitetas pirmiausia yra socialinė sistema ir sociokultūrinis reiškinys. Studijų procesas yra ne kas kita kaip aukščiausios, elitinės kultūros perdavimas jaunesnėms kartoms, suvokiant, kad mokslas, technologijos visada buvo, yra ir bus esminė žmonijos kultūros dedamoji. Naujų mokslo žinių kūrimas universitete visų pirma yra kultūros tęstinumo ir kultūros pažangos aktas. Nedovanotina klaida buvo tai, kad iš aukštojo mokslo reformų pagrindimo proceso praktiškai buvo eliminuoti socialinių ir humanitarinių mokslų atstovai. Būtent socialinių ir humanitarinių mokslų atstovai žino apie universitetą ne vien iš mokslininko ar profesoriaus vaidmeninės patirties, ne vien iš dažnai chaotiškų užsienių stažuotių ar vizito prestižiniame universitete, bet žino todėl, kad universitetas ir studijos yra socialinių ir humanitarinių mokslų objektas, kad jie tą objektą dešimtmečiais tyrinėja, žino pasaulinį diskursą tuo klausimu. Lietuvoje tikrai yra bent 3-5 elitiniai ekspertai, giliau išmanantys universiteto fenomeną, studijas, aukštojo mokslo didaktiką. Deja, socialinių-humanitarinių mokslų ekspertų kompetencija, dėliojant reformas, nebuvo pasinaudota, maža to, socialiniai humanitariniai mokslai iš aukštųjų tribūnų buvo ir tebėra niekinami, diskriminuojami. Čia labai iškalbinga buvusio Lietuvos mokslo tarybos pirmininko prof. E. Butkaus laikysena, kada jis viešai ir melagingai tiek valstybės vadovams, politikams, tiek visuomenei skelbė „Edukologijos mokslo nėra“¹¹.

Bent dalis atsakomybės už apgailėtiną aukštojo mokslo būklę šalyje tenka ir kitoms paminėtoms ekspertinėms institucijoms – Lietuvos aukštojo mokslo tarybai bei Lietuvos švietimo tarybai. Minėtų institucijų pastarųjų metų darbotvarkės analizė liudija, kad bent jau formaliai aukštojo mokslo klausimai buvo jose svarstomi. Deja, jokia gilesnė sektoriaus būklės diagnozė, matyt, nebuvo atlikta. Liūdniausia tai, jog tos patariamose institucijos savo misijos tinkamai neišpildė, savo pareigos neatliko, kadangi valdžiai nieko esmingo nepatarė, nepasiūlė. Jos nepasinaudojo principine galimybe pareikalauti iš valdžios spręsti susikaupusias sektoriaus problemas, suformuluoti valdžiai socialinį užsakymą ir pilietinius įpareigojimus. Spėkime, jog atitinkamų institucijų įsteigimas buvo nusižiūrėtas nuo demokratinių valstybių. Iš tiesų modernioje visuomenėje yra be galo svarbu, kad esminiai valstybės švietimo ir mokslo klausimai būtų sprendžiami demokratiškai, atsiremiant į platesnį diskursą, įtraukiant piliečius, visuomenę, interesų grupes. Deja, Lietuvoje iš to gavosi negyvos, popierinės institucijos, rutinine biurokratine tvarka periodiškai apsvarstančios valdininkų neoficialiai pasiūlytą darbotvarkę... Atmetus pavienes išimtis, minėtų institucijų personalinė sudėtis biurokratinė, grynai „funkcionieriška“; tos tarybos suformuotos ne iš asmenybių, bet iš pareigybių. Nepasinaudota galimybe įtraukti į šias institucijas ryškias kūrybines ir pilietines asmenybes, kurios šalyje yra matomos ir girdimos atsietai nuo šiuo konkrečiu momentu užimamų pareigų. Kritikuojamų institucijų butaforinis pobūdis ir beviltiška impotencija ypač išryškėja, kuomet jų veiklą ir idėjinį aktyvumą palyginame su kai kuriomis grynai pilietinėmis, menkai formalizuotomis nevyriausybinėmis organizacijomis. Turima galvoje, kad ir

¹¹ <http://www.veidas.lt/edukologija-%E2%80%93-mokslas-kuri-mokslu-vadina-tik-patys-edukologai>

„Lietuvos Tėvų forumas¹²“ (LTF) bei „Nacionalinis aktyvių mamų sambūris¹³“ (NAMS). Šios nevyriausybines organizacijas pastaraisiais metais tiesiog papylė fontaną idėjų, aktyviai reikėsi viešojoje erdvėje, užvertė valdžią ir medijas pareiškimais ir reikalavimais dėl švietimo. Bent jau dalis tų pasiūlymų buvo (tebėra) giliai prasmingi ir vertingi. Paminėtina teisinga kritika dėl prasto ikimokyklinio ugdymo prieinamumo šalyje, dėl paramos stygiaus šeimoms ir motinystei, dėl ydingos mokyklų vadovų skyrimo tvarkos, mokyklų ir tėvų bendruomenių nugalėjimo, dėl ydingos centralizuotos vaikų maitinimo sistemos iš vežiojamų termosų ir kt. Deja, aukštojo mokslo sektoriuje tokių pilietiškai aktyvių ir gyvybingų nevyriausybinių organizacijų neatsirado¹⁴.

Atsakomybę dėl krizinės aukštojo mokslo būklės, dėl sunkių klaidingos reformos pasekmių turėtų prisiimti ir aukštieji Mokslo ir studijų departamento prie LR ŠMM valdininkai. Švietimo ir mokslo ministrai ateina ir išeina. Į šį kardinalų postą neretai patenka partiniai funkcionieriai, neturintys apie mokslą ir švietimą nei menkiausio supratimo, neturintys su šiuo sektoriumi jokio subtilesnio vertybinio ir dvasinio santykio. Atitinkamas ministro postas politinio elito atstovams įdomus tiek, kiek per šią ministeriją plaukia didelės ES paramos lėšos, kurias reikia „įsisavinti“. Todėl į Švietimo ir mokslo ministro pareigybę nereikėtų dėti didelių vilčių. Taigi, bent dalis atsakomybės dėl iki beprotybės išpūsto tinklo, dėl ydingų reformų ir dėl aukštojo mokslo degradacijos tenka būtent aukštiesiems minėto departamento karjeros valdininkams, kurių dalis ten sėdi jau keliolika metų. Tegul jie dabar panaršo archyvus ir kloja visuomenei, piliečiams ant stalo savo daugkartinius tarnybinius pranešimus, teikimus Ministrui, Vyriausybei, Seimui dėl būtinybės nedelsiant optimizuoti aukštųjų mokyklų tinklą. Gal kažkas iš valstybės vadovų uždėjo ant teikimo rezoliuciją „atmesti“? Parodykite mums šį dokumentą. Netgi, jei tokį dokumentą atrasite, nėra Jums, ponai, pateisinimo. Reikėjo principingai padaryti viešą pareiškimą spaudai dėl būsimo kracho Jūsų valdomame sektoriuje ir įteikti atsistatydinimo pareiškimą, reikėjo nebūti konstitucijos išniekinimo ir prekybos diplomais pribuvėjais. Paradoksas, bet šitaip pasielgę aukštieji valdininkai galimai ne kažin ką būtų praradę¹⁵.

Dalis atsakomybės dėl aukštojo mokslo būklės šalyje tenka asocijuotoms darbdavių struktūroms – Lietuvos pramonininkų konfederacijai ir Lietuvos verslo darbdavių konfederacijai. Paradoksas tas, kad minėtų institucijų lobistinė veikla davė Lietuvos aukštajam mokslui, švietimui ir gerų dalykų. Minėtos lobistinės organizacijos pozityviai prisidėjo prie to, kad: a) centrinė valdžia pagaliau visai neprastai aptvarkė profesinio rengimo institucijų tinklą šalyje; b) privertė valdžią ir universitetus atsakingiau žiūrėti į studentų praktinį mokymą ir baigiamąją praktiką; c) įvairių stipendijų pavidalu rėmė ir teberemia studentus bei studijas. Visgi šios institucijos, kurių atstovai figūruoja įvairiose patariamuosiuose organuose, komisijose, tarybose, aktyviai prisidėjo prie klaidingų idėjų apie Lietuvos aukštąjį mokslą sklaidos bei ydingo valdymo ir finansavimo modelio įtvirtinimo. Profanuojuojant universiteto autonomijos sampratą, taip pat savivaldos sampratą apskritai, buvo demagogiškai klausama: „*kaip gali būti, kad dėstytojai ir tyrėjai patys renka savo darbdavį ir savo vadovus, juk niekur šitaip nėra? Jei šitaip toliau tęsis, tvarkos universitetuose nebebus niekada*“. Toliau, buvo platinama ir įtvirtinama giliai klaidinga samprata, jog universitetai privalo rengti specialistus konkrečiai darbo vietai ir darbo rinkai. Aktyvus lobizmas šiuo klausimu prisidėjo prie

---

¹² <http://tevuforumas.lt/>

¹³ <http://www.nams.lt/>

¹⁴ Antikonstitucinei aukštojo mokslo reformai 2008-2009 m. aktyviau bandė priešintis Lietuvos aukštųjų mokyklų profesinių sąjungų susivienijimas (LAMPSS), taip pat pavieniai stichiškai susibūrę intelektualai, tačiau, neturint palaikymo medijose, neturint masių palaikymo, tas pasipriešinimas nebuvo veiksmingas.

¹⁵ Juk šitaip demonstratyviai kadaise iš finansų ministro pareigų A. Brazausko vyriausybėje atsistatydino dabartinis Premjeras A. Butkevičius. Šoktelėjo jo reitingai tada (suprask dėl garbingo ir principingo poelgio) į viršų ir nebeusileidžia iki šiol. Tiesą apie Lietuvos aukštąjį mokslą viešai kalbantis politikas arba aukštas valdininkas dar ir šiandien tebėra didelis deficitas mūsų valstybėje.

to, kad universiteto misija šiandien Lietuvoje yra sudarkyta, kad nesakytume – profanuota. Minėtos institucijos prisidėjo prie to, kad Lietuvoje būtų apkarpyta aukštųjų mokyklų autonomija ir įdiegtas pražūtingas Lietuvai finansavimo studento krepšeliu modelis, paremtas klaidinga iliuzija, kad stebuklinga laisvos rinkos ranka viską idealiai sureguliuos.

2.3.3. Konstitucijos ir demokratinės teisėkūros pamynimas

Aukštojo mokslo ir studijų reformos Lietuvoje iki šiol buvo dažniausiai vykdomos, paminant demokratinės teisėkūros principus, ignoruojant „*LR Teisėkūros pagrindų įstatymo*“ normas. Demokratinė teisėkūra įpareigoja viešai svarstyti teisės aktų projektus ir jų alternatyvas, numatyti galimas pasekmes, įskaitant neigiamas, taip pat organizuoti įstatymo įgyvendinimo bei socialinio poveikio stebėseną. Nemažai ydingų reformavimo sumanymų buvo sugeneruoti kabinetų tyloje, kai kuriems veikėjams galvojant, kad jie yra protingesni už kitus, tikrai žino, ką daro ir niekada neklysta. Buvęs Švietimo ir mokslo viceministras prof. R. Vaitkus oficialiai paskelbė, kad Mokslo ir studijų įstatyme (2009) nepriklausomi ekspertai buvo aptikę 35 (!) formuluotes ir nuostatas, galimai prieštaraujančių pagrindiniam šalies įstatymui – LR Konstitucijai. Viename iš viešų renginių, kuriame buvo svarstomas „Mokslo ir studijų įstatymo (2009 m.)“ projektas dalyvavo ir pasisakė E. Jarašiūnas - išskirtinė asmenybė – Sąjūdžio aktyvistas, AT deputatas, teisės profesorius, LR Konstitucinio teismo teisėjas, Europos sąjungos teisingumo teismo teisėjas. Išskirtinės kompetencijos specialistas tada visiems viešai pasakė, kad svarstomame įstatymo projekte galima įžvelgti apie 50 sankirtų su LR Konstitucija iš kurių bent 30 yra akivaizdžios. Dalį tų neatitikimų vėliau ryžosi pripažinti LR Konstitucinis Teismas, kuris savo sprendimu įpareigojo ydingą įstatymą taisyti.

Beje, kai tik nelemtas antikonstitucinis įstatymas buvo priimtas, dalis parlamentarų bandė inicijuoti kreipimąsi į LR Konstitucinį teismą, kuris skubos tvarka įvertintų minėto teisės akto atitikimą pagrindiniam šalies įstatymui. Buldozerinio balsavimo būdu anuometinė valdančioji dauguma atmetė šį pasiūlymą ir įstatymo konstitucingumas KT buvo vertinamas įprastine (ne skubos) tvarka. Na, susidūrėme su faktu, jog visuomenei, juolab daliai parlamentarų kilo abejonės dėl ką tik priimto teisės akto konstitucingumo. Kokia čia turėtų būti natūrali ir sveika reakcija skaidrios demokratijos sąlygomis? Akivaizdu, kad visi, tiek įstatymo oponentai, tiek lobistai bei šalininkai, turėtų būti suinteresuoti, jog šalies Konstitucinis teismas kuo greičiau nagrinėtų klausimą ir išsklaidytų parlamentarų bei visuomenės abejonės dėl naujo teisės akto. Kai tik abejonės išsklaidomos, tada visi susitelkę vykdome įstatymą ir ryžtingai reformuojame šalies aukštąjį mokslą.

Deja, šitai interesų grupei, kuri sąmoningai prastūmė akivaizdžiai antikonstitucinį įstatymą, buvo itin svarbu, kad teisės aktas patikrinimui į Konstitucinį teismą nukeliautų kuo vėliau arba visai ten nepatektų. Štai kodėl Seime būtinai reikėjo torpeduoti dalies parlamentarų siūlymą Mokslo ir studijų įstatymo (2009) konstitucingumą vertinti KT skubos tvarka, ir tas išmintingas, savo esme giliai demokratiškas sumanymas buvo užkirstas. Ciniškai tikėtasi, kad antikonstitucinis įstatymas visgi pradės realiai veikti, įvyks negrįžtami procesai, kils nebeatšaukiamos pasekmės, galiausiai bus pradėta kurti būtent tokia Lietuvos aukštojo mokslo realybė, kurią įsivaizdavo ir kurios geidė Konstitucijos laužytojai. O kas įvyks toliau, politikos radikalams ir demokratijos niekintojams jau buvo nesvarbu. Žiūrėk, gal ir kitą kadenciją Seime, Vyriausybėje turėsime daugumą, vadinasi, vėl darysime, ką norime. Gal visuomenė ir parlamentarai, kurie dar tik mokosi demokratijos, mūsų padarytų grubių konstitucijos pažeidimų ir demokratijos išniekinimo tiesiog neatpažins. Jei atpažins, tai gal numos ranka, pagailės energijos, juk tiek daug vandens jau nutekėjo... Panašu, kad šitokiu kraštutiniu politiniu cinizmu ir Konstitucijos išniekinimu paremta taktika visiškai pasiteisino. Šiuo momentu nei teisinės, nei politinės, nei moralinės atsakomybės klausimo dėl Konstitucijos išniekinimo ir žalos aukštajam mokslui niekas nekelia. Nebent ateityje visa tai bus kokioje nors teisinėje ar politologinėse disertacijoje išnagrinėta ir teisingai įvardinta, savaime

suprantama, be jokios realios atsakomybės ir pasekmių konkrečioms institucijoms bei personalijoms.

Sutikime, jaunoje demokratijos tradicijų stokojančioje valstybėje Konstitucija, matyt, kai kada gali būti pažeista netyčia, per klaidą, sąmoningai to nesiekiant. Po to staiga atsikvošima ir konstitucinė norma atitaisoma, skubiai atšaukiant visus teisės aktus ir jų konkrečias nuostatas, prieštaraujančias Konstitucijai. Deja, kada dabartinis Mokslo ir studijų įstatymas (2009) buvo anuometinės LR Seimo daugumos stumiamas, atitinkamo teisės akto projekto antikonstitucinis kryptingumas buvo laiku atpažintas ir paviešintas. Daugelis interesų grupių atstovų, ekspertų, įtakingi anuometinės opozicijos politikai¹⁶, aukštojo mokslo profsąjungos (LAMPSS), pavieniai intelektualai, taip pat aukščiausio lygio teisės ekspertai ir kt. primygtinai teigė, kad įstatymas - antikonstitucinis, kad jis jokių problemų neišspręs, o aukštajam mokslui tik pakenks. Faktiškai taip ir atsitiko. Pasitaiko, kad parlamentai apsikvailina. Antai Lietuvoje restitucijos tvarka grąžinama žemė be jokių saugiklių ir apribojimų¹⁷ buvo absurdiškai paversta kilnojamuoju turtu. Mūsų parlamentas beviltiškai apsikvailino ir tada, kuomet 2004 m. lapkričio 11 d., praktiškai neskaitęs, neįsigilinęs vienas pirmųjų Europoje nubalsavo už ES Konstituciją. Deja, netrukus įvairiose ES šalyse prasidėjo ES Konstitucijos projekto „užvertimo paradas“, vykęs, kaip kokioje šalyje, referendumų ir/arba balsavimų nacionaliniuose parlamentuose būdu. Nelemtas antikonstitucinis Mokslo ir studijų įstatymas (2009) taip pat yra juoda dėmė naujausioje mūsų valstybės politikos ir parlamentarizmo istorijoje. Ypatumas tas, kad kritikuojamas įstatymas sukėlė realią žalą, pakenkė ištiso sektoriaus raidai, kai tuo tarpu skubotas ES Konstitucijos ratifikavimas pakenkė nebent tik Valstybės ir jos parlamento įvaizdžiui, išryškino demokratijos kokybės problemą pokomunistinėje valstybėje.

Konstitucija anaipol nėra vien tik svarbiausias (pagrindinis) įstatymas formalioje teisės aktų hierarchijoje. Konstitucija yra tiesiogiai susijusi su valdžios kilmės ir valdžios teisėtumo klausimu. Kodėl žodį „Konstitucija“, kaip ir žodį „Dievas“ daugelis rašome didžiąja raide? Todėl, kad Konstitucija yra viena svarbiausių Vakarų civilizacijos pilietinių ir demokratinų vertybių. Nuo visuomeninės sutarties teorijos¹⁸ laikų valdžios šaltiniu yra laikomi ne Dievas, ne monarchas, bet pilietinė tauta. Pilietinės visuomenės narių laisvai priimta konstitucija yra politinis ir teisinis civilizacijos instrumentas, įgalinantis suvereno – piliečių - įgaliojimus laikinai perduoti rinktai valdžiai ir valstybei. Tik šitaip valdžia ir valstybė tampa teisėtomis, gerbtinomis. Štai kodėl laisvas balsavimas dėl Konstitucijos taip pat valdžios rinkimai yra atstovaujamosios demokratijos esmių esmė. Jei tie dalykai yra neskaidrūs, tai kyla abejonė dėl valdžios kilmės ir jos teisėtumo. Valstybė, kuri nesugeba to skaidrumo užtikrinti, nėra laikoma demokratine. Paradoksas, bet Konstituciją paprastai turi ir autoritarinės valstybės, tik ji butaforinė, skirta autokratinės valdžios nešvariai kilmei pridengti, valdžios teisėtumui imituoti. Realiai Konstitucijos, ypač, kai jos nuostatos kertasi su autoritarinės valdžios interesais, ten niekas nesilaiko.

Realiai veikiančios demokratijos valstybėje sunku būtų net įsivaizduoti, kad kokia nors interesų grupė išdrįstų sąmoningai ir atvirai inicijuoti teisinį nepaklusnumą pagrindiniam šalies įstatymui. Dar sunkiau įsivaizduoti, kad tokį antikonstitucinį demaršą vykdytų įstatymų leidžiamasis organas – parlamentas. Vienas dalykas, kad demokratinėje valstybėje konstitucijos normų yra laikomasi besąlygiškai, kitas dalykas, kad parlamentas turi principinę galimybę pats inicijuoti konstitucinių

---

¹⁶ Dabartinis eurokomisaras V. Andriukaitis.

¹⁷ Atsirado galimybė, tarkime, 10-14 hektarų grąžintiną sklypą skaidyti į 40-50 sklypų strateginėse vietose, prie didmiščių, vaizdingose pakrantėse ir šitaip padidinti sklypo vertę šimtus kartus. Korumpuota valdininkija ir vertelgos šia teisine landa masiškai pasinaudojo, nors masės žmonių kamavosi biurokratinuose žemės susigrąžinimo labirintuose.

¹⁸ Visuomeninės sutarties teorija (social contract or political contract theory), suformuluota 17-18 a., pagrindiniai teoretikai buvo šie filosofijos klasikai: Hugo Grotius (1625), Thomas Hobbes (1651), Samuel Pufendorf (1673), John Locke (1689), Jean-Jacques Rousseau (1762)

normų keitimą. Vardan ko tada daryti grubų teisės išniekinimą ir pažeidinėti konstituciją, jeigu egzistuoja procedūros, kurių dėka netinkamas konstitucijos nuostatas įmanoma teisėtai pakeisti? Visgi politiškai nestabiliose valstybėse pasitaiko, kad parlamentas pats ima neteisėtai pažeidinėti konstituciją. Tokiu atveju paprastai tenka kalbėti apie politinį perversmą toje valstybėje. Esminis pastebėjimas - subrendusios demokratijos valstybėse perversmų nebūna. Visgi, dėl perversmo organizavimo įvairių valstybių teisinėje sistemoje, baudžiamojose teisėse paprastai yra sudėti saugikliai. Tas, kas pažeisdamas teisę ir konstituciją bando perimti valdžią – tas vienareikšmiškai yra laikomas sunkiu nusikaltėliu. Brandžiose demokratijose turbūt nerasime precedentų, kuomet pats parlamentas, neturėdamas kvalifikacinės daugumos, sąmoningai ir aktyviai demontuoja konstitucijos veikimą, panaikina jos normas ištiso sektoriaus lygmeniu. Tai sunku net įsivaizduoti, todėl ir specialių teisinių saugiklių¹⁹ būtent šitokiam destruktiviam veiksmui nesugalvota. Deja, Lietuvoje taip atsitiko, jog konstitucinių normų veikimą ištiso sektoriaus lygmeniu neteisėtai išmontavo pats parlamentas.

Čia mes susiduriame su demokratinės politikos istorijoje tikrai neordinariniu atveju, kuomet yra išniekinama pati demokratija, teisinės valstybės idealai, kuomet labai aštriai išskyla valdžios ir jos veiksmų teisėtumo klausimas. Vadinasi, sutapus interesams, esant dideliame norui, taip pat sukaupus reikiamą skaičių balsų, Lietuvoje parlamentas gali drąsiai trypti konstituciją, panaikinti jos normų veikimą. Vakar tai buvo padaryta aukštojo mokslo sektoriuje, šiandien arba rytoj tai bus padaryta bet kuriame kitame valstybės sektoriuje, - sveikatos apsaugos, ūkio, kalbos vartojimo, gynybos... Vadinasi, konstitucijos išniekinimas parlamento bus padarytas bet kur, kur tik užsimanys įtakingos interesų grupės. Ir viskas buvo ir bus vykdoma visiško nebaudžiamumo sąlygomis, juk jokių realių teisinių ar politinių pasekmių dėl konstitucijos sąmoningo pažeidinėjimo kol kas nei vienai institucijai ar personai nekilo. Konstitucijos veikimą aukštojo mokslo sektoriuje sutrypė ankstesnės kadencijos (2008-2012 m.) Seimas, deja, dabartinis Seimas, šalies parlamento darbo broko (kad nesakytume nusikalstamos veiklos pasekmių) iki galo niekaip neištaiso, nors ir jo kadencija jau baigiasi. Visa ši istorija rodo, kad LR, tituluodama save demokratine valstybe ir prie tokio tipo valstybės modelio konverguodama, visgi konkrečiame epizode staiga žengė autoritarinės ir neteisinės valstybės link, kur konstitucijos normos ir įstatymo viršenybės principas taikomi pasirinktinai, pagal įtakingųjų įgeidžius ir patogumą.

Konstitucinės santvarkos griovimas, juolab atliekamas savo galiomis ir teisėmis piktnaudžiaujančių pareigūnų ar jiems prilyginamų asmenų, yra sunkus kriminalinis nusikaltimas, numatytas kiekvienos normalios demokratinės valstybės baudžiamojose teisėse²⁰. Atitinkama veika yra priskiriama nusikaltimų prieš valstybę ir konstitucinę santvarką grupei. Šis nusikaltimų porūšis gali turėti daug klasingų veidų. Mūsų nuomone, vienas iš jų - ciniškas pasinaudojimas parlamento nario mandatu ir parlamentinės daugumos galiomis, demokratinės teisėkūros pamynimas, sąmoningas konstitucinių normų išmontavimas viename iš svarbiausių modernios valstybės sektorių – aukštajame moksle. Tai, kad naujosios (reiškia – nepakankamai brandžios) demokratijos valstybėje – Lietuvoje – šis nusikaltimas bent jau iki šiol nebuvo atpažintas ir tinkamai teisiškai bei politiškai apdorotas, nereiškia, kad nieko nebuvo. Tokio pobūdžio nusikaltimai, priešingai nei kokia triviali vagystė ar atviras plėšimas, yra rafinuoti, latentiniai, juolab, kad jie formaliai remiasi teisėtomis procedūromis. Čia vertėtų prisiminti, jog istorijoje pakanka pavyzdžių, kuomet niekingiausi nusikaltimai yra apvelkami šviesiu teisėtumo rūbu ir pridengiami efektyviais viešaisiais ryšiais bei dezinformacija. Taigi, atitinkamo tipo nusikaltimo sudėties atskleidimas ir tinkamas tokių veikų kvalifikavimas yra aukštasis teisės normų interpretavimo ir taikymo pilotazas. Visgi sveikoji visuomenės dalis, teisės profesionalai neturėtų dėl šitokio formalaus išorinio teisėtumo procedūrų

¹⁹ Bendriausiu atveju čia tenka kalbėti apie apkaltos iniciavimą visam būriui LR Seimo narių bei dalies aukštųjų LR ŠMM (ypač Mokslo ir studijų departamento) valdininkų atstatydinimą ir atleidimą iš valstybės tarnybos.

²⁰ Žr. LR Baudžiamasis kodeksas (2000), 228 str. ir LR Operatyvinės veiklos įstatymas (2002), 5 str.

naiviai apsigauti. Kaip ten bebūtų, tačiau nagrinėjamu atveju net kelios nusikaltimo sudėties dedamosios, t.y. - sąmoningi ir jėgos būdu įvykdyti Konstitucijos pažeidimai, taip pat šių pažeidimų destruktivos pasekmės ir žala visam sektoriui bei visuomenei - šiandien yra visiškai akivaizdžios. Būtent minėtomis akivaizdžiomis aplinkybėmis bei faktais šiuo atveju ir turėtume vadovautis.

Šiandien svarbu atpažinti ir viešai įvardinti visas interesų grupes ir jėgas, veikusias atvirai, (o kartais ir iš šešėlio), kurios tikslingai projektavo sistemine krizę Lietuvos aukštajame moksle, o tuo pačiu ir valstybėje. Atkreiptinas dėmesys į tų veiksmų kryptingą sutelktumą, nuoseklumą apskritai, taip pat į intensyvų ir agresyvų veikimą viešojoje erdvėje bei medijose. Pagrindinis naratyvas, įkyriai plėtotas anuometinėse medijose, buvo (ir dabar tebėra) aukštojo mokslo kokybė. Buvo kryptingai peršama mintis apie kraštutinai prastą Lietuvos aukštojo mokslo kokybę. Įrodymai apie apgailėtiną būvį paprastai buvo pateikiami tikri, neišgalvoti, bet, dėmesio (!), jie paprastai buvo pateikiami atsietai nuo giluminių sisteminių krizių Lietuvos aukštajame moksle priežasčių. Pati efektyviausia ir klastingiausia yra ta dezinformacija, kuri susideda iš 95 proc. tiesos, kuri patyliukais atmiežiama keliais procentais melo ir nutylėjimų...

Visuomenei, valdžiai nuolat buvo kalama į galvą: Lietuvos universitetai praktiškai nepatenka į tarptautinius universitetų reitingus, mažai išradimų ir patentų, stinga publikacijų tarptautiniuose prestižiniuose mokslo leidiniuose, lietuvių mokslininkų beveik niekas necituoja ir kt. Universitetų absolventais nepatenkinti darbdaviai, universitetai ruošia tai, ką jie nori ruošti, o ne tą, ko reikia rinkai, galiausiai, universitetais, studijomis yra nepatenkinti patys studentai...

Ypač simptomiškas tas momentas, kad nuožmi kritika kažkodėl buvo nukreipiama tik į vieną binarinės aukštojo mokslo sistemos segmentą – universitetus, o kolegijas paliekant nuošalyje, už kritikos ribų. Kyla klausimas kodėl? Beje, tikrosios ir pagrindinės krizės priežastys – deformuotas aukštojo mokslo tinklas, ydinga politika ir kraštutinai prastas finansavimas – kažkodėl tendencingai buvo nutylimos. Ir šiandien nutylimos. Nesiliaujanti pogrominė universitetų kritika turėjo dėsningai atvesti viešąją opinią prie kelių esminių klausimų: kas kaltas? Ir ką daryti? Beje, kas kaltas, tarsi ir taip buvo aišku: kalti degraduojantys, iš komforto zonos nenorintys išeiti universitetai ir jų bendruomenės, profesūra, akademikai-gerontai, taip pat piktnaudžiaujantys autonomija universitetų senatai ir rektorai. Į sudėtingą klausimą, ką daryti, buvo rasti greitai ir labai paprasti atsakymai. Ogi reikia paimti universitetus už trumpo pavadžio, reikia apkarpyti jų autonomiją, įvesti valdžios vertikale, pakeisti universitetų statusą, įdiegti finansavimo modelį studento krepšeliu ir pagal galimybę viską komercializuoti. Reikia griežtai kontroliuoti, prižiūrėti, riboti...

Kas iš to išėjo, šiandien visi matome. Jeigu tos primityvios priemonės paradoksaliai, kažkoku stebuklingu būdu visgi būtų sukėlę aukštojo mokslo renesansą, tai galimai suveiktų principas - „nugalėtojai neteisiami“. Akivaizdaus proveržio akivaizdoje būtų galima pasiteisinti, jog tokia, mielieji, buvo greitos sėkmės kaina. Aukštąjį mokslą privalu buvo operuoti skubiai, o jei būtume scholastiškai trypčioję ties kiekviena abstrakčia konstitucinės normos traktuote, visi būtume likę prie suskilusios geldos. Deja, pergalės šampano šiandien, regis, negali išgerti niekas, nei antikonstitucinės reformos vykdytojai, nei jos aukos. Išskyrus kelias aukštąsias mokyklas, visumoje šalies aukštasis mokslas merdi, o jo agonija yra pratęsta.

Ydingos ir kenkėjiškos aukštojo mokslo reformos akivaizdoje, įvairių keistenybių ir totalios nesėkmės akivaizdoje turime teisę hipotetiškai kelti ir sąmokslų teorijos versijas. Ar tikrai neatsitiko taip, kad putojančio pergalės šampano gali tyliai išgerti mūsų valstybės priešai ir jų iš šešėlio tampomi, manipuliuojami viešai veikiantys įtakos agentai. Kas šiandien išdrįs mums garantuoti, kad Lietuvos aukštojo mokslo nureformavimas nebuvo sąmoningas, subtiliai ir klastingai suplanuotas užsienio specialiųjų tarnybų veiksmas? Kažkas savo munduruose galimai duria skylutes ordinui ir medaliams. Latvija, panašiai, kaip ir Ukraina ryškių aukštojo mokslo reformų apskritai nevykdė, neturėjo noro ir valios, todėl ji buvo neįdomi. Mūsų sesės Estijos, drąsiai imančios visur pavyzdį iš

savo sėkmingų kaimynų skandinavų, sustabdyti, įklampinti į kenkėjiškų reformų pelkę nepavyko. Ši valstybė visur kur seniai aplenkė Lietuvą, Latviją, Rumuniją ir Bulgariją. O Lietuva – pati didžiausia, politiškai veržliausia Baltijos valstybė buvo iš toli, netiesiogiai vietinių kvailių ir radikalų rankomis truputį pristabdyta. Pakenk, invalidizuok universitetų sektorių, bus pakenkta ir visai valstybei. Nereikia galvoti, kad visi buvo nupirkti arba šantažuojami. Užtenka už virvelių patikimai tįptelti vos keletą įtakos agentų. Toliau jau pasireiškia toks visiems žinomas „iniciatyvaus kvailio“ fenomenas. Kažkas pamėtėjo radikalias, tačiau greitą sėkmę žadančias aukštojo mokslo „sutvarkymo“ receptūras ir radosi, kas tuo nuoširdžiai patikėjo, įsikinkė į „reformatorių“ komandas, radosi, kas ydingas reformas startavo, kas kenkėjiškas nuostatas įdiegė. Silpna, nebrandi pilietinė visuomenė pražūtingiems kabinetiniams sprendimams ir daugybiniais Konstitucijos pažeidimams realiai pasipriešinti nesugebėjo.

Išdėstytų argumentų šviesoje ypač iškalbingas yra tas faktas, kad vienas iš aktyviausių pogrominės universitetų kritikos atstovų, antikonstitucinės reformos stūmėju medijose, pasirodo, buvo ne kas kitas, o buvęs KGB slaptasis bendradarbis... Mūsų visų žinomas ir mylimas kolega V. Daujotis neturėjo jokių oficialių valdžios postų, viešumoje prisistatydavo tiesiog kaip SKVC ekspertas, VU chemijos profesorius. Oficialios valdžios neturėjimo faktas, kūrybinio profesoriaus statusas sudarė įvaizdį, kad kraštutinis nepasitenkinimas ryškėjančia šalies aukštojo mokslo degradacija kuo nuoširdžiausiai kyla iš piliečių, iš pažangios profesūros. Suprask, inteligentija, tikrieji šviesuoliai, viešieji intelektualai jau nusikamavo, daugiau nebetveria ir *patys* viešai reikalauja iš valdžios skubiai ir ryžtingai imtis neatidėliotino aukštojo mokslo reformavimo... Toji versmė iš kurios tryško antikonstitucinės ir kenkėjiškos reformos idėjinės ištakos bei viešieji ryšiai, deja, nėra ir nebuvo skaidri. Ypač krinta į akis tai, kad gerb. V. Daujotis ilgą laiką demonstravo viešoje erdvėje pribloškiantį aktyvumą, užpylė medijas kraštutinai kritiniais ir radikaliais pranešimais, tačiau vėliau užtilo staiga, tarsi išjungtas radijas. Tiesiog, viešojoje opinijoje ir valdžios atstovų galvose buvo sukelta reikiama įtampa, buvo padaryti reikalingi ir svarbiausia - negrįžtami teisėkūros sprendimai. Tokiais atvejais sakoma: maurus padarė savo darbą²¹...

Klaidų pripažinimas ir atgaila yra tas atspirties taškas, nuo kurio galėtų prasidėti destruktivių reformos nuostatų atšaukimas, klaidų ištaisymas, aukštojo mokslo degradacijos priežasčių panaikinimas. Atėjo laikas iš įvairių interesų grupių, politinių partijų ir konkrečių personalijų, kurios stūmė kenkėjiškas ir antikonstitucines reformas pareikalauti bent simbolinės atsakomybės.

Konstitucinių normų išmontavimas aukštajame moksle, destruktivių viso sektoriaus reformos buvo sumanytos ir įgyvendintos kaip trys tarpusavyje susiję chirurginės operacijos: 1) naujas valdymo modelis, ženkliai suvaržantis aukštųjų mokyklų autonomiją, įtvirtinantis valdžios vertikalę; 2) finansavimo per studento krepšelį įvedimas ir aukštojo mokslo sukomercinimas; 3) valstybinių aukštųjų mokyklų statuso priverstinis pakeitimas. Apie pirmus du punktus, jų teisinį ydingumą ir antikonstitucinį pobūdį šalyje nemažai parašyta ir diskutuota. Atitinkamas diskursas plėtojamas ir šioje studijoje. Todėl šiame kontekste kiek aptarsime priverstinį aukštųjų mokyklų statuso pakeitimą – aspektą, kuris apmaudžiai ir visai be reikalo liko už aukštojo mokslo reformos diskurso ribų.

Negalima sektorinio įstatymo būdu²² direktyviai keisti juridinių subjektų, turinčių autonomiją, statusą iš centro. Autonomijos statusą turintys subjektai turi teisę ir pareigą patys spręsti dėl savo statuso. Tai universali teisinė norma, kuri galioja ne tik universitetams. Ji be išlygų galioja apskritai

²¹ Tai, kad V. Daujotis aktyviai kritikavo privačius Lietuvoje veikiančius rusakalbius universitetus, siekė jų veiklos apribojimo nebūtinai rodo didelį patriotizmą. Galbūt tuo Lietuvos rusų mažuma buvo sąmoningai provokuojama kovoti už savo edukacines teises, vienyti su Lietuvos Lenkų Rinkimų Akcija, kurios pagrindinis politinės kovos leitmotyvas yra kova už pažeistas (realiai ar tariamai) edukacines teises.

²² Turima galvoje LR Mokslo ir studijų įstatymas (2009), kuris vienu ypu valstybinius universitetus ir kolegijas pavertė viešosiomis įstaigomis.

visiems vienokią ar kitokią autonomiją bei savivaldą turintiems subjektams, pvz., federalinėms žemėms, valstijoms, autonominėms respublikoms, vietinėms administracijoms. Antai Europos vietos savivaldos chartija²³ (1985) numato, kad, pvz., administracinis teritorinis suskirstymas, kuris beje yra autonomiją ar savivaldą turinčio subjekto egzistencinis pagrindas, negali būti keičiamas be vietos administracijos ir vietos gyventojų sutikimo. Netgi buvusioje SSRS – autoritarinėje politinėje prievartos valstybėje – visi esminiai įstatymai – Konstitucija, Baudžiamasis ir Civilinis kodeksai etc. būdavo formaliai pradubliuojami vietose, t.y. dėl jų balsuodavo sovietinių, autonominių respublikų aukščiausiosios tarybos. Tuo buvo siekiama imituoti prieš pasaulio opinią teisinę valstybę ir jos centrinės valdžios sprendimų legitimumą. Paradoksas, bet šitaip formaliai nukopijuoti kodeksai pavienėse respublikose kartais ženkliai skirdavosi²⁴. Tai rodo, kad netgi nedemokratinėje valstybėje formalią autonomiją turintys subjektai visgi galėjo kažką savarankiškai spręsti.

Taigi yra visiškai akivaizdu, kad realios demokratijos valstybėje dėl autonomiją turinčių subjektų statuso keitimo privalėjo laisvai spręsti šių institucijų aukščiausias valdymo organas. Tai yra – institucijos teisinio statuso keitimo klausimu privalėjo laisvai balsuoti kiekvieno universiteto senatas ir kiekvienos kolegijos akademinė taryba. Šito, mūsų turimomis žiniomis, daugeliu atveju nebuvo padaryta ir tuo buvo eilinį kartą grubiai pažeista LR Konstitucija, buvo sutryptos visuotinos ir universalios demokratijos normos. Jei senatai ir akademinės tarybos būtų laisvai tuo klausimu balsavę, tai dar neaišku, kuo toks balsavimas būtų pasibaigęs ir kokios būtų iš viso šito išėję teisinės bei faktinės pasekmės. Ir tai nėra koks nors grynai teisinis formalumas²⁵ ar procedūra, negalintis turėti realių pasekmių. Egzistuoja ir kita universali teisinė norma, postuluojanti, jog iš neteisės nekyla teisė (*ex iniuria ius non oritur*). Grubus ir neteisėtas autonomijos pažeidimas, pasak minėtos teisinės maksimos, gali turėti mūsų aukštosioms mokykloms labai komplikotas nuotolines pasekmes. Bent jau teoriškai dabar egzistuoja galimybė ateityje (kad ir dabar tuoj ar po keleto dešimtmečių) kvestionuoti, bandyti teisiškai nuginčyti bet kokius vadinamosios viešosios įstaigos aukščiausių valdymo organų sprendimus, įskaitant kardinalius, esminius sprendimus, pvz., dėl nekilnojamo turto, dėl reorganizacijos ir pan. Dabar bemaž visos šalies aukštosios mokyklos gyvena ant teisinės bombos.

Kokį grubų demokratijos ir teisėtumo išniekinimą šiuo konkrečiu atveju padarė Lietuvos centrinė valdžia kuo taikliausiai parodo paprasta analogija. Fizinis asmuo turi žmogaus teises, o juridinis asmuo - aukštoji mokykla - turi Konstitucijoje įtvirtintą autonomijos teisę. Kaip pažiūrėtume į tai, jei kas nors unifikuotu centrinės valdžios teisės aktu imtų ir pradėtų priverstinai keisti įvairius fizinio asmens teisinius statusus? Tarkime, centrinė valdžia imtų piliečiui ir pareikštų – tamsta nuo Šv. Kalėdų mūsų iniciatyva tampa asmeniu be pilietybės, nuo balandžio pirmos esi išskiriamas, nori ar nenori, su savo žmona, o nuo liepos pirmos tau išduosime dokumentą, kad savo nuožiūra ir savo iniciatyva pakeičiame tavo lytį, panaikiname tavo tėvystę, rekvizuojame tavo nuosavybę, apribojame tau pilietines teises... Tas pats būtų, jei centrinė valdžia unifikuotu teisės aktu keistų verslo subjektų statusą - nuosavybės santykius, valdymo organus, iš prekybinės įmonės paverstų gamybine ir pan. Asmuo gali nutraukti santuoką, atsisakyti pilietybės ir pasikeisti lytį, taip pat ir verslo struktūroje gali būti perdalintos akcijos, perskirstyta nuosavybė. Deja, čia reikia fizinio ar

²³ Lietuvoje įsigaliojo 1999 m.

²⁴ Pietinėse respublikose buvo gerokai pažeminta amžiaus riba, nuo kada galima teisėtai sudaryti santuoką; respublikose, kur labai stinga vandens, civiliniu kodeksu buvo reglamentuojamas vandens išteklių naudojimas ir pan.

²⁵ Formalių teisiųjų procedūrų išskirtinę reikšmę liudija nesena mūsų valstybės istorija. Antai, skelbiant 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybę, Lietuvoje trumpam buvo atstatytas LR 1936 m. Konstitucijos galiojimas. Ši iš pirmo žvilgsnio keista teisinė procedūra iš tiesų turėjo fundamentalią teisinę ir politinę prasmę. Ji padėjo Lietuvos SSR pasitraukimą iš sąjunginės valstybės sutvarkyti teisiškai nepriekaištingai tiek tarptautinės, tiek pačios SSRS teisės požiūriu. Mat sovietų įstatymai formaliai numatė respublikų išstojimo galimybę, tik šitos procedūros teisinė tvarka nebuvo numatyta. Centrinė valdžia Maskvoje paskubomis bandė kurpti tokią teisinę tvarką, bet nebespėjo... Lietuvos Aukščiausioji taryba pasinaudojo šita formalia išstojimo teise, o sugražindama 1936 m. Konstitucijos galiojimą, kad ir kelioms minutėms, akimirksniu nutraukė bet kokius principinius teisinius ryšius su SSRS.

juridinio asmens valios, noro ir sutikimo, pagaliau visi tokie atvejai sprendžiami individualiai, t.y. jie niekada iš esmės nesprenžiami unifikuotu teisės aktu iš centro. Daugeliu išvardintų atvejų čia reikalingas teismo sprendimas *ad hoc* (pvz. dėl santuokos nutraukimo, dėl tėvystės panaikinimo, dėl įmonės bankroto ir pan.). Taigi, dabar egzistuoja tik politinio aktyvumo ir organizuotumo klausimas, kada į LR Konstituciniam teismui galėtų būti įteiktas dar vienas skundas dėl 2009 m. Mokslo ir studijų įstatymo prieštaravimo LR Konstitucijai. Pagaliau pavieniai mokslininkai arba sutelktos jų grupės gali teikti Valstybei ieškinius dėl moralinės žalos: „*LR Seimas išniekino Konstituciją, pažeidė jos normas; savo neteisėtais veiksmais jis sukėlė sunkias pasekmes ir žalą visam aukštojo mokslo sektoriui ir pavienėms aukštosiomis mokykloms. Mes visa tai matėme, patyrėme savo kailiu, psichologiškai kentėjome...*“ Aukštojo mokslo griūtis ir masinių atleidimų akivaizdoje paniekinti, išvaryti mokslininkai, dėstytojai organizuosis į grupes, teiks valstybei vienu metu ieškinius dėl moralinės žalos. Ir tik laiko bei ieškovų atkaklumo klausimas, kurioje proceso fazėje ir kurios pakopos teismuose centrinė valdžia bus priversta šitokių masinių ieškinių reikalavimus bent jau formaliai patenkinti.

Galingas „reformatorių“ noras bet kokiais būdais, įskaitant LR Konstitucijos ir teisės principų laužymą, keisti valstybinių įstaigų statusą turėjo gilią antisocialinę (kad nesakytume korupcinę) motyvaciją. Viešosios įstaigos statusas atveria konkrečios organizacijos vadams žymiai didesnes galimybes savarankiškai valdyti turtą, taip pat ir nekilnojamąjį. Auštosios mokyklos turi nemažai vertingo nekilnojamo turto, beje, strateginėse didmiesčių vietose, taip pat turi sklypus ir poilsines kurortuose. Užslenkant demografinę duobę ir studentų stygiui, vėrėsi galimybės įstaigų vadams beveik nevaržomai užsiimti aukštajai mokyklai visai netipinėmis, tačiau labai naudingomis funkcijomis – nekilnojamojo turto nuoma bei jo pardavimais ir pan. Čia vienas iš tikrųjų motyvų, kodėl į mūsų aukštąsias mokyklas teiloristinis „valdžios vertikālės“ principas buvo įdiegtas taip staiga ir per jėgą.

Deja, komerciniams-korupciniam „reformatorių“ planams nebuvo lemta išsipildyti bent jau tokiu užmoju, kaip svajota. Nors 2009 m. Mokslo ir studijų įstatymas sistemingai prieštarauja LR Konstitucijai, visgi šiame įstatyme apdairiai buvo sudėti saugikliai ir barjerai, užkertantys palengvintas aukštųjų mokyklų turto išparceliavimo schemas. Priimant įstatymą, dėl kiekvieno jo punkto vyko nuožmi interesų grupių kova. Minėtų saugiklių atsiradimas yra mažytė sveikųjų pilietinių jėgų pergalė teisėkūros procese. Dabar viešosios įstaigos statusas pasitarnavo nebent tik tuo, kad leido aukštųjų mokyklų vadybininkų kastai, ypač jos viršūnėlei ženkliai susikelti savo tarnybinius atlyginimus (kokie būtų neįmanomi biudžetinėje įstaigoje).

Paminėtinas dar vienas motyvas, kodėl taip norėta visas valstybines aukštąsias mokyklas urmu paversti viešosiomis įstaigomis. Šitokiu būdu buvo tiesiamas suprastintas teisinis biurokratinis kelias aukštųjų mokyklų (ar jų padalinių) bankrotams. Biudžetinės įstaigos statusas *apriori* numato, kad atitinkama įstaiga privalo gauti pilną finansavimą ir išlaikymą iš biudžeto. Tarkime, jei paštas valstybinis, tai netgi mažytė pašto kontorėlė kaimelyje gauna pilną išlaikymą, nepriklausomai nuo to, kiek banderolių paštininkės išnešiojo, kiek atvirukų ir pašto ženklų pardavė. Pelno, atsiperkamumo kriterijai čia neveikia ir neturi veikti, jeigu ta įstaiga iš tiesų yra reikalinga. Varvančiu pašto kontorėlės stogu, šildymu, laiškanėšių atlyginimais privalo pasirūpinti valdžia ir skirti tam bent minimalius finansus. Arba ji – centrinė valdžia – turi tą pašto kontorėlę, jeigu ji tikrai nereikalinga, uždaryti, toliau, valdžia gali optimizuoti tokių įstaigų tinklą ir sumažinti biudžeto naštą arba gali visai privatizuoti. Tuo tarpu viešajai įstaigai, kuri savo esme užima tarpinę poziciją tarp išlaikomos biudžetinės ir pelno organizacijos, biudžeto finansavimas nėra garantuojamas automatiškai. Besąlygiško, principinio įpareigojimo valstybei pilnai išlaikyti viešąją įstaigą nebelieka. Tokio tipo įstaigos gali būti remiamos netiesiogiai, iš įvairių programų ir pan., arba gali būti visai neremiamos: „*generuokite iš paslaugų pajamas ir finansuokite iki valiai visas savo veiklas savarankiškai*“.

Unifikuotu teisės aktu paversdama visas biudžetines aukštąsias mokyklas viešosiomis įstaigomis centrinė valdžia pabandė vienu kirčiu neteisėtai atsisakyti visų steigėjo prievolių bei įsipareigojimų. Turima galvoje – skaidrus aukštųjų mokyklų tinklo optimizavimas ir optimalus jo biudžetinis finansavimas, toks, kuris atitiktų valstybės poreikius ir ekonomines galimybes, taip pat leistų aukštosioms mokykloms išpildyti joms deleguotą misiją. Minėtu kvailu ir neteisėtu žingsniu be kita ko buvo siekiama atliepti kraštutinio neoliberalizmo ideologines nuostatas, esą, privataus verslo funkcionavimo ir valdymo principus privalu diegti taip pat ir biudžetiniame sektoriuje. Juk stebuklinga laisvos rinkos ir konkurencijos ranka viską kuo sklandžiausiai sureguliuos. Bet kuriam, net ir vidutinio protelio politikui ar valdininkui, turėjo būti aišku, kad, esant giliai demografinėi duobei ir studentiško amžiaus jaunuolių stygiui, šitoks aukštojo mokslo liberalizavimo ir komercializavimo modelis padoriai neveiks. Rezultatas gavosi dėsningas, toks, koks ir turėjo būti, toks, dėl kurio apdairesni politikai bei šviesuoliai ir bandė perspėti apsnūdusius parlamentarų, visuomenę. Niekas nieko nereguliavo. Prekyba diplomais plečiasi, populistinių (kad nesakytume profanacinių) studijų programų steigimo paradas įgauna pagreitį. Aukštosios mokyklos marginalizuojasi ir skursta.

Šiandien turėtume kelti konkrečias teisinės versijas apie tikruosius antikonstitucinės aukštojo mokslo reformos ir suplanuoto (tyčinio) dalies aukštųjų mokyklų bankroto motyvus. Kaip minėta, aukštosios mokyklos turėjo ir tebeturi puikaus nekilnojamo turto strateginėse vietovėse, pvz., senamiestyje ir pan. Kaip žinoma, lemiamas faktorius, apsprendžiantis nekilnojamojo turto piniginę vertę, yra jo vieta. Kas tuo momentu valdo turtą, tas organizuoja viešuosius pirkimus dėl patalpų ilgalaikės nuomos arba pastatų bei sklypų pardavimo. Niekam ne paslaptis, kad šiuo metu Lietuvoje būtent viešieji pirkimai, kaip kadaise privatizacija, yra tas veikimo laukas, kuriame beveik nebaudžiamai bujoja stambioji korupcija. Dirbtinai paskatini perteklinių aukštųjų mokyklų ir/arba jų padalinių bankrotą, sąmoningai atvedį sistemą arba jos dalį į visišką griūtį ir, žiūrėk, konkrečiai interesų grupei iš tokių nuolaužų perdėliojimo atsiveria neblogos galimybės kaip reikiant pasišildyti... Sulaužoma Konstitucija ir vakarykštėms valstybinėms aukštosioms mokykloms, tiesą sakant, jų vadams, sudaromos neskaidrios teisinės landos užsiimti netipine komercine veikla.

Maža to, buvo svajojama ir dabar tebesvajojama²⁶ studento krepšelio lėšas – iš esmės biudžetines (!) lėšas – nukreipti ir privačioms aukštosioms mokykloms finansuoti.

Pasakykite, „reformatoriai“, kuris Senosios Europos universitetas yra į savo veiklos prioritetus įsirašęs bizniavimą jam patikėtu valstybės turtu? Gal Heidelbergo ar Tiūbingeno universitetas, o gal Jogailos Universitetas Krokuvoje? Tikriausiai, paveiktas pažangių neoliberalizmo idėjų, nekilnojamu Čekijos valstybės turtu uoliai bizniauja Karolio universitetas Prahoje? Beje, šitokia veikla niekaip nesiderina nei šimtmetine universitetų tradicija, nei su modernia universiteto misija nei su valstybinių universitetų veiklą reglamentuojančiais teisės aktais. Kažkas gali pasakyti, kad

---

²⁶ Tai būtų tas pats, jei valstybė imtų iš biudžeto finansuoti, tarkime, privačių saugos firmų, advokatų, notarų ir antstolių kontorą, demagogiškai pasiremdama ta aplinkybe, kad visos minėtos institucijos taip pat yra viešosios tvarkos palaikymo valstybėje ir teisingumo sistemos dalis, teikia visuomenei svarbias paslaugas. Problema ta, kad privačios aukštosios uoliai nusiurbia aukštojo mokslo grietinėlę, o visas studijų programas, kurios yra reikalingos visuomenei, bet neneša greito pelno, numeta valstybei. LR Konstitucinis teismas išaiškino, kad egzistuoja galimybė (jokiu būdu ne imperatyvi prievolė) finansuoti iš biudžeto ir privačias aukštąsias, bet tik tada, jei valstybinės aukštosios mokyklos negali, nepajėgia organizuoti atitinkamos krypties studijų, parengti reikiamų specialistų. Nepaisant visiškai aiškaus KT išaiškinimo netgi ir dabar, 2015 m. gruodžio mėn., neoliberalizmo ir studijų komercializacijos lobistai, parlamentarai Seimo Švietimo, Mokslo ir kultūros komitete ragina į taisomą (beje, dėl Konstitucijos pažeidimų) įstatymo projektą vėl įtraukti akivaizdžiai antikonstitucines nuostatas dėl privačių institucijų finansavimo iš biudžeto. Neatsitiktinai politologas prof. Krupavičius prognozuoja, kad „išstaišytas“ mokslo ir studijų įstatymas dar kartą kelias į Konstitucinį teismą ir bus ten vėl užverstas. Sistemingo Konstitucijos laužymo parlamente akivaizdoje apie tokį valstybės tipą, kaip teisinė ir demokratinė valstybė kalbėti nebetenka.

nieko labai didingo iki šiol, berods, nebuvo parduota? Atsakymas paprastas – sveikosioms teisėkūros jėgoms visgi pavyko į kritikuojamą ydingą įstatymą sudėti kai kuriuos saugiklius²⁷.

Demokratinėse šalyse (ir Lietuvoje) įsitvirtina praktika, kad visi rengiamų teisės aktų projektai praeina preliminarų vertinimą dėl potencialios korupcijos. Vertinama, ar naujai siūlomas teisės aktas neatvers landų korupcijai, neplės šios pavojingos ir labai latentiškos nusikaltimų rūšies masto. Lietuvoje tai daro STT ir *Transparency International* skyrius. Siūlytume minėtoms institucijoms antikonstitucinį „Mokslo ir studijų įstatymą (2009)“ korupcijos požiūriu įvertinti retrospektyviai, taip sakant, *post Factum*. Lietuva – mažytis kompaktiškas kraštas, kuriame visi vienaip ar kitaip veliasi tankiame bendradarbių, giminių, pažinčių tinkle... Neformaliose politikų, mokslininkų, taip pat aukštojo mokslo profsajungų aktyvistų grupelėse lokaliai ne kartą buvo paviešinti pribloškiantys faktai apie galimus konkrečius korupcijos bei neskaidrumo atvejus. Viešinti konkrečias žinomas istorijas ir herojus šiame tekste nėra galimybių. Kol nėra įsiteisėjusio teismo sprendimo, toks viešinimas žinios siuntėjui gali užtraukti tiek civilinę, tiek baudžiamąją atsakomybę, juolab, kad iki šiol nei pažeistos Konstitucijos nei paminto teisinė valstybės principo Lietuvoje niekas nepanoro ryžtingiau ir nuosekliau ginti²⁸. Tiems LR teisinės sistemos subjektams, kurie įstatymų nustatyta

²⁷ Žr. „LR Mokslo ir studijų įstatymo (2009)“ VIII skyrių - „Valstybinių aukštųjų mokyklų turto valdymas, naudojimas ir disponavimas juo“, 79-83 str.

²⁸ Iš 30-50 galimų Konstitucijos pažeidimų, kuriuos LR Mokslo ir studijų įstatymo (2009) redakcijoje aptiko nepriklausomi teisės ekspertai, LR Konstitucinis teismas ryžosi pripažinti tik nedidelę pažeidimų dalį. Toks KT neryžtingumas, mūsų nuomone, gali būti paaiškintas pribloškiančiu padarytų pažeidimų grubumu ir giluminiu mastu. Viename (!) teisės akte padaroma net keliasdešimt šalies pagrindinio įstatymo pažeidimų. Tai reiškia labai nepatrauklų ir pavojingą blogų dalykų rinkinį: 1. Šalies parlamentas produkuoja sisteminių broką. 2. Teisėkūros procesus šalyje neteisėtai įtakoja agresyvios interesų grupės, kurios veikia nebaudžiamumo sąlygomis ir savo veiklos pasekmių visai nebijo. 3. Šalyje neveikia konstitucijos apsaugos sistema: parlamentas pats padaro daugybę Konstitucijos pažeidimų, o imperatyvaus KT nutarimo pažeidimus ištaisyti Seimas neįvykdo bemaž per dvi savo veiklos kadencijas. 4. Šalyje neveikia normali valstybės tarnyba, juk jokio įstatymo negalima priimti be aktyvaus atitinkamos viešojo administravimo šakos karjeros valdininkų darbo. Normalioje valstybėje, matydama akivaizdžiai antikonstitucinį įstatymą, bent dalis elitinės valdininkijos būtų aktyviai protestavusi, kėluski skandalą, teikusi atsistatydinimo pareiškimus, pareiškimus žiniasklaidai ir pan. Deja, įstatymo projektui nepasipriešino nei šakinė ministerija (LR ŠMM), jos Mokslo ir studijų departamentas, nei LR Seimo Teisės Departamentas, kurio tiesioginė pareiga ir yra preliminarieji ekspertuoti kiekvieno Seimui teikiamo teisės akto kokybę bei konstitucingumą. Maža to, kad šie padaliniai konstitucinių normų griovimui nepasipriešino, tai jie, kaip įprasta, atliko visą techninį rengiamo teisės akto redagavimo darbą. 5. Šalyje neveikia pilietinė demokratija. Antai, daug interesų grupių, taip pat aukštųjų mokyklų profsajungos aktyviai kritikavo rengiamą teisės aktą, pabrėžė jo antikonstitucingumą ir destruktivyvą pobūdį; profsajungos net masinį mitingą tuo klausimu Vilniuje organizavo. Deja, balsas iš apačios ir jo, kaip dabar jau gyvenimas parodė, išmintingi argumentai nebuvo išgirsti.

Minėtų penkių politologinių rodiklių susitelkimas vienu metu ir vienoje vietoje sukuria labai negerą sinergiją. Galima pagrįstai kvestionuoti demokratijos kokybę Lietuvos Respublikoje, galima kelti klausimus, ar šioje šalyje egzistuoja teisinė valstybė, pilietinė ir atstovaujamoji demokratija? LR Konstitucinis teismas, būdamas politizuota institucija, tokiomis aplinkybėmis tiesiog nedrįso ginti Konstitucijos principingai ir iki galo. Buvo pasirinkta patogi, kad nesakytume oportunistinė, pusinių sprendimų taktika: žiūrėkite, dalį pažeidimų šiaip ne taip patvirtinome, vadinasi, mes giname Konstituciją ir savo funkciją atliekame.

Lietuvoje susiklostė ydinga praktika, kuomet, susidūręs su teisiškai ir politiškai painiu klausimu, LR Seimas problemą, tarsi karštą bulvę, kas kartą lengva ranka numeta Konstituciniam teismui. Teismas, kurio paskirtis aiškinti Konstitucijos normas, tada tiesiogiai įtraukiamas į aktyvią teisėkūrą, į tiesioginį aktualių visuomeninių politinių klausimų sprendimą. Tai tikrai nėra Konstitucinio teismo funkcija, kuri iš tiesų yra ir turi būti scholastinė-hermeneutinė. Dėl skaudžių ir painių visuomeninių-politinių problemų demokratinėje visuomenėje turi būti viešai debatuojuama, tada parlamentas, įvertinęs įvairius pasiūlymus, alternatyvas, atsižvelgęs į visas interesų grupes, į savo rinkimines ir partijos programas turi atvirai balsuoti. Klausimus, dėl kurių viešumoje privalėjo būti demokratiškai debatuojuama ir atvirai balsuojuama, Konstitucinis teismas išsprendžia už uždarų durų, kabinetų tyloje, nelyginant vienvaldis monarchas kartu su būreliu patikimų aristokratų... Tokia ydinga praktika pažeidžia demokratiją ir valdžių – įstatymų leidžiamosios ir teisinės – atskyrimo principą. Apskritai yra pagrindas įtarti, kad elitas dėl būsimų KT sprendimų kryptingumo, prirėkus, neoficialiai susitaria iš anksto. Kaip kitaip galima paaiškinti begalę kuriozinių šio teismo sprendimų? Tarkime, kuomet KT savo sprendimais akivaizdžiai gina ES teisės viršenybės principą ir pats paneigia ar bent jau iš esmės apriboja pamatinę konstitucinę suvereno teisę – referendumo teisę.

tvarka turi teisę vykdyti operatyvinę veiklą ir procesinius veiksmus, siūlytume tomis interesų grupėmis, personomis, taip pat jų veikomis bei inicijuotais sandoriais pasidomėti. Žiūrėk, šitokia teisinių korupcijos versijų prevencinė patikra ims pasirodys labai rezultatyvi.

2.3.4. Nelankstus ir ydingas užsienio patirties kopijavimas

Lietuvos aukštajame moksle buikai, primityviai buvo kopijuojama užsienio patirtis, bandant ją mechaniškai perkelti į visiškai kitokias sociokultūrinės sąlygas. Didžiulė klaida buvo vadinamųjų kolegijų masinio steigimo paradas. Dalis dabartinių kolegijų dar prieš keliolika metų turėjo būti arba integruotos į universitetus, arba įsilieti į profesinio rengimo sektorių, kuris tuo metu merdėjo ir būtų turėjęs progą intelektualiai atsigauti. Stiprios kolegijos tampriai susietos ir su profesinėmis mokyklomis, ir su universitetu, būtų labai prasmingos periferijoje, regionuose. Tai leistų atokių depresuojančių regionų gyventojams mokymosi visą gyvenimą dėka ilgainiui įgyti aukšto lygio išsilavinimą, niekur neemigruoti ir siekti karjeros gimtame rajone.

Dabar gi kolegijų sektorius, kaip ir universitetų, yra nerealiai išpūstas. Netgi ir šiandien Lietuvos kolegijos turi vos kelis procentus darbuotojų su mokslo laipsniais ir tie patys paprastai užima administracines (nekūrybines) pozicijas, o iš to nedaugelio laipsniuotų, didžioji dalis derina profesinę veiklą ir universitete, ir kolegijoje, todėl nebeaišku kuriai iš konkuruojančių organizacijų yra lojalūs. Paprastai mūsų kolegijos surenka studentus ne dėl to, kad garantuotų geresnę nei universitetų studijų kokybę, bet todėl, kad stengiasi vykdyti priėmimą vėliau nei universitetai, o reikalavimų kartelę leidžia žemiau kraštutinio minimumo ir į mokamą studijų vietą pasiryžę priimti bet ką. Kolegijos ir Universitetai Lietuvoje neišgrynina savo misijos, veiklą, ydingai dubliuoja vienas kitą, nesveikai konkuruoja ir, pretenduodami iš esmės į tą patį biudžetinį puodą, skurdina vienas kitą. Kolegijos Lietuvoje nepelnytai pakeltos į *University of Applied Sciences* rangą, o universitetai dėl beprotiškai išpūsto tinklo, ydingo valdymo ir finansavimo marginalizuojami pilko koledžo link.

Beje, koledžo fenomenas be kita ko buvo nusižiūrėtas nuo britiškos sistemos, iš dalies nuo vokiškos *Fachhochschule*. Valstybių skaičius pasaulyje yra kintantis dydis, kuris artėja prie 200. Kiekvienoje valstybėje yra vidutinė ir aukštesnioji klasė. Atitinkamo socialinio sluoksnio šeimų fundamentali svajonė – suteikti savo vaikams tinkamą išsilavinimą užsienyje. Užsienyje, tai - dažniausiai Didžiojoje Britanijoje, kuri, beje, nuo Trafalgaro mūšio (1805 m.) laikų pastaruosius du šimtus metų buvo didžiausia kolonijinė valstybė planetoje. Buvusiai kolonijinei metropolijai nei anksčiau, nei juolab šiandien neapsimoka atstumti visų tų edukacinių migrantų, masiškai plūstančių į Jungtinę Karalystę. Juk studentams atvykėliams bus perduotas kultūrinis kodas, su buvusiais absolventais ir po 20-30 metų bus paprasta bendrauti, kad ir kuo jie sugrįžę savo šalyse vėliau pataptų – politiku, kariškiu, verslininku ar valdininku. Tai – postkolonijinės įtakos išlaikymas – kultūrinės, ekonominės, politinės. Visgi nemokysi visų atvykėlių už britų biudžeto pinigus, todėl britiškoji sistema tiesiog privalėjo studijas universitete ar koledže įvardinti kaip paslaugą. Nori studijuoti, susimokėk.

Bėda ta, kad edukaciniai migrantai ir prieš 100 metų, ir dabar ateina iš labai skirtingų švietimo sistemų, su kraštutinai skirtingu abiturės lygiu. Vadinasi, logiškas yra ir sekantis britų žingsnis - kraštutinai išskleisti aukštojo mokslo edukacines paslaugas teikiančių institucijų įvairovę. Tie, kurių abitūra beviltiškai silpna, keliauja į reitingų apačioje esantį koledžą, tik tegul susimoka pagal įkainį. Be to, visada aktualu buvo pasirūpinti, kad britų salas masiškai užplūstančių šeichų ir maharadžų atžalos apmokamų edukacinių liftų pagalba neuzurpuotų svarbiausių pozicijų galias tradicijas puoselėjančioje valstybėje. Todėl aukštųjų mokyklų tiesiog privalo būti daug ir labai įvairių. Be to,

visos aukštosios privalo būti reitinguojamos, kad būtų galima susigaudyti, kas yra kas. Panašiai kaip viešbučiai apdalunami žvaigždutėmis, kad klientas galėtų orientuotis. Būtent tokioje specifinėje, labai masinėje ir visiškai diversifikuotoje aukštojo mokslo sistemoje studento krepšelio principas (ir apskritai studijų komercializacija) daugiau ar mažiau sklandžiai veikia. Kaip neveiks, jei tarpžemyninė, milijardinė (potencialių klientų prasme) edukacinė rinka guli tau po kojomis... Panaši komercializuotų studijų sistema veikia ir JAV. Masinės edukacinės migracijos sąlygomis bet kuri anglosaksiška²⁹ aukštoji mokykla turi realų šansą išsilaikyti, turi galimybę užpildyti už studijas mokančiais studentais net pačią keisčiausią, rečiausią ir netgi ganėtinai silpną studijų programą. Panašiai didelėje rinkoje išsilaiko ir prabangus restoranas, ir pigi kebabinė. Iškalbingas faktas apie labai pragmatišką (kad nesakytume - cinišką) britų aukštojo mokslo flirtą su trečiojo pasaulio šalimis: kai NATO pradėjo bombarduoti Libiją, prestižinės Londono ekonomikos mokyklos rektorius privalėjo gėdingai atsistatydinti³⁰, kadangi vienas iš M. Kadafio sūnų ten apgynė daktarą, o prieš tai diktatorius minėtą prestižinę britų universitetą gausiai apipylė dovanomis ir dotacijomis.

Deja, bandymas būtent britiškąjį ar panašų aukštojo mokslo modelį, kuris pasaulyje turi milijardinę potencialią rinką, *copy paste* principu perkelti į demografiškai nykstančią, negimdančią ir emigruojančią Lietuvą yra beviltiškai pasmerktas. Iracionalus gausybės aukštųjų mokyklų įsteigimas, taip pat studijų paskelbimas paslauga ir lozungo – „pinigai paskui studentą“ – diegimas praktikon mažoje, demografiškai nykstančioje europinėje valstybėje akivaizdžiai nepasiteisina, maža to, iššaukia labai destruktivias pasekmes. Lietuvoje stojančiųjų preferencijos konkrečios aukštosios mokyklos ir konkrečios studijų programos atžvilgiu su jokia studijų kokybe praktiškai nekoreliuoja. Didžioji dalis abiturientų renkasi studijas vedami mados klyksmo ir linkę masiškai judėti sostinės arba užsienio link. Studentų socialiuose tinkluose vyksta dalinimasis patirtimi ir keitimasis informacija, kurioje aukštojoje lengviau studijuoti, kur mažesni reikalavimai? Jeigu šitoks netinkamas modelis nebus skubiai atšauktas, jis visiškai marginalizuos Lietuvos aukštąjį mokslą, stabdys krašto kultūrinę ir technologinę pažangą, didins socialinius ir regioninius kontrastus, skatins edukacinę emigraciją.

2.3.5. Kelis dešimtmečius užtrukusi ydinga aukštojo mokslo politika, valdymo klystkeliai ir tuščiai iššvaistytos jėgos

Įvertinus aukštojo mokslo pastarųjų dešimtmečių valdymo kokybę (tiksliau – jos deficitą), kyla netikėta mintis. Padarykime mintinį eksperimentą. Įsivaizduokime, kad kokiais 1992-1994 m. mūsų valstybėje būtų apsispręsta visiškai atsisakyti centralizuoto aukštojo mokslo valdymo. Visoms aukštosioms pasakoma: „*turite autonomiją, gaunate iš biudžeto finansus, tvarkykitės atsakingai. Orientuokitės, kaip ir visa mūsų valstybė, į Vakarus. Kartą per 10 metų turėsite išorinį kokybės vertinimą, atliekamą užsieniečių. Prastai tvarkysitės – uždarysime arba prijungsime prie stipresnio universiteto*“. Būtent šitaip pasielgti leido aukštųjų mokyklų autonomijos principas, įvirtintas LR Konstitucijoje³¹. Čia galima pasitelkti šiokią tokią konstitucinės teisės ir praktikos analogiją ir prisiminti, kad ganėtinai radikali savivalda anuomet buvo visai realiai įtvirtinta tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių ir bažnyčios atžvilgiu: „*Bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statusus*“³². Maža to, šitokia radikali religinių institucijų savivaldos nuostata tebeveikia ir šiandien³³.

²⁹ iš dalies ir prancūziška, vokiška, ispaniška netgi rusiška aukštojo mokslo sistemos.

³⁰ <http://www.theguardian.com/education/2011/mar/03/lse-director-resigns-gaddafi-scandal>

³¹ Žr. LR Konstitucija, 40 str.

³² Žr. LR konstitucija, 43 str.

³³ Galima diskutuoti ar tokia praktika yra socialiai teisinga ir skaidri, kadangi mūsų valstybė, pvz., negali kontroliuoti bažnyčios finansų ir šiuo požiūriu kitose Vakarų valstybėse viskas kontroliuojama griežčiau, egzistuoja skaidrumas, bet

Galima ieškoti giminingų „radikalios autonomijos“ analogijų ne tik šalies viduje, bet ir už jos ribų. Iš biurokratizuotos ir centralizuotos Lietuvos patirties žiūrint, tiesiog pribloškiantis atrodo tas faktas, kad federalinėje, daugiakalbėje 26 kantonų valstybėje - Šveicarijoje³⁴ – praktiškai nėra centralizuoto administracinio organo, kuris direktyviai valdytų šalies švietimą ir mokslą³⁵. Nors ir egzistuoja federalinis Ekonomikos, švietimo ir tyrimų departamentas³⁶, visgi didžiuliai įgaliojimai tvarkyti minėtų sektorių valdymo klausimus – einamuosius ir strateginius – šalies mastu yra deleguoti - universitetų rektorių konferencijai ir/arba mokyklų direktorių asociacijai. Didžiulius įgaliojimus turi kantonų administracijos. Toji netikėtoji radikalios universitetų ir mokyklų demokratinės-anarchistinės savivaldos aplinkybė, pasirodo, duoda gražių vaisių. Šveicarijos aukštojo mokslo ir švietimo sistema yra viena geriausių pasaulyje. Nedidukės Šveicarijos universitetai tarptautiniuose reitinguose ima pavydėtinai geras pozicijas. Tarptautiniuose moksleivių mokymosi pasiekimų tyrimuose, kuriuos organizuoja IEA³⁷, Šveicarija taipogi atrodo labai neprastai.

Dabar pratęskime savo mintinį eksperimentą toliau. Pabandykime įsivaizduoti, kaip, gavę radikalią autonomiją, būtų tvarkęsi Lietuvos universitetai? Pirmiausiai, jie nebūtų leidę, savo pačių gerovės ir išlikimo (tiesą sakant – sveiko proto ir sveiko egoizmo) vardan, šitaip baisiai deformuoti aukštojo mokslo tinklą, kaip yra dabar. Be kita ko, jie tikrai nebūtų leidę neapdairiai steigti ir šitaip iracionaliai plėsti binarinę aukštojo mokslo sistemą. Jei būtų išlikęs normalus tinklas, kurį dar įmanoma būtų bent kiek padoriau finansuoti, tai universitetai patys niekaip nebūtų nusiritę³⁸, kaip yra dabar, iki trivialios prekybos diplomais ir „juodojo marketingo“, kuomet prikurama begalė populistinių ir menkaverčių studijų programų abejotinais, bet skambiais pavadinimais.

Užuot sprendus pagrindinę problemą – tinklo optimizavimą³⁹, didžioji universitetų, Ministerijos, LMT ir LURK organizacinės energijos dalis ištįsus dešimtmečius buvo eikvojama pseudo ir kvazi problemoms spręsti. Tarkime, kaip apriboti senosios mokslų akademijos įtaką, kaip nustumti jos narius akademikus nuo kardinalių aukštojo mokslo politikos sprendimų ir kt. Šiuo požiūriu iškalbingas pavyzdys buvo ilgos, nuožmios, bet niekam nereikalingos batalijos dėl habilitacijos⁴⁰

---

faktas, kad tokia radikalios autonomijos praktika veikia. Juolab valstybė niekaip nesikiša į jokių kitus bažnyčios reikalus.

³⁴ Politinės kultūros ir sąrangos požiūriu Šveicarija yra labai savita valstybė. Dėl istorinių aplinkybių ten bent jau iš dalies yra įsitvirtinusi anarchistinė ideologija ir praktika, o ne kairuoliška socialistinė ar neoliberalistinė ideologija ir politinė praktika. Anarchistinei ideologijai yra būdinga proteguoti lokalias bendruomenes ir jų interesus, neigti aukštas ir galingas biurokratinės struktūras. Niekur Pasaulyje nėra taip sėkmingai įdiegta lokalių referendumų praktika.

³⁵ <http://swiss-government-politics.all-about-switzerland.info/>

³⁶ Faktas, kad viename departamente yra sujungti ekonomika, švietimas ir tyrimai rodo modernų požiūrį, paremtą subtiliu supratimu apie esminius ryšius tarp minėtų sektorių. Iš Lietuvos biurokratinių pozicijų vertinant toks „skirtybių“ sujungimas atrodytų šventvagiškai ar bent jau labai nejprastai.

³⁷ The International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA);

http://www.iea.nl/iccs_2016.html

³⁸ Vaizdžiai tariant, Lietuvoje įvyko aukštojo mokslo „makdonaldizacija“, kurios moto - „pigiai, prastai ir daug“, svarbus pusiau nuodingo patiekalo ingredientas – daug, kuo daugiau anglosaksiško padažo...

³⁹ Čia nėra tinklo problemos suabsoliutinimo ir fetišizavimo. Tiesiog, esant normaliam tinklui, kuris yra esminė funkcionalaus biudžetinių įstaigų finansavimo prielaida, taip pat esant demokratinėi autonomijai, universitetai patys visai natūraliai, evoliuciškai būtų vystęsi pažangos ir kokybės keliu.

⁴⁰ Vienas iš esminių dvipakopės mokslo laipsnių sistemos naikinimo motyvas tas, kad habilitacijos nėra anglosaksiškoje mokslo sistemoje, kuri planetoje akivaizdžiai lyderiauja. Egzistuoja utilitarinė-pragmatinė tiesios teorija, kuri teigia, jog teisinga yra tai, kas atneša naudą ir padeda išspręsti realias problemas. Anglosaksiškajai universitetų sistemai, kuri masiškai vilioja protus iš viso pasaulio, habilitacijos tikrai nereikia. Kam naudinga, kad talentingas jaunas mokslininkas, atvykęs į JAV, tarkime, iš Pietų Korėjos, turės papildomai sugaišti 5-8 metus ganėtina konservatyviai habilitacijos procedūrai, traktatų rašymui. Geriau turėti lanksčią sistemą, kuri leistų operatyviai atsirinkti į elitines pozicijas ir įdarbinti jaunos bei perspektyvius tyrėjus, sudaryti jiems realias sąlygas darbui, įskaitant padorų finansavimą. Kas kita Europoje, ypač mažose valstybėse. Jei valstybė neturi galimybių vilioti ir sugerti protus iš viso pasaulio, tai tegul nuosekliai auginą savąjį akademinį elitą, sukurdama jam ilgalaikę motyvaciją dvipakopės mokslo

laipsnio panaikinimo. Pradžioje habilitacijos reikalavimus griežtino ir tai iš principo teisinga, kadangi dvipakopėje mokslo laipsnių sistemoje habilitacija yra priengis į elitines pozicijas universitete, į profesoriaus pareigas. LMT masiškai atšaukinėjo silpnas habilitacijas, neparemtas tarptautinėmis publikacijomis. Po aršių batalijų habilitacija visgi buvo panaikinta, o Lietuvoje staiga prasidėjo „šiaudinių“ profesorių paradas - greta pavienių talentingų mokslininkų į profesūrą anuomet staiga pasimušė ištisas tuntas „pilkųjų docentų“. Nesant ryškesnių akademinų pasiekimų profesoriaus antpečiais pirmumo tvarka paprastai buvo pamaloninami administracines studijų organizavimo funkcijas vykdantys asmenys. Po to vėl buvo susigriebta, kad šitą įsisiūbuojantį pilkųjų parodą reikia pristabdyti. Buvo skubiai įvesta kažkokia keista „habilitacijos procedūra“, kuri netrukus vėl buvo atšaukta... Visiška tų batalijų beprasmybė ypač išryškėjo šiandien, kuomet dėl studentų stygiaus ir dėl išpūsto tinklo Lietuvoje praktiškai nebeliko galimybių steigti naujas profesūras... Vienas kraštutinumas buvo tada, kai reikalavimai profesoriui buvo visiškai minimizuoti, o pats luomas mažytėje valstybėje neleistinai išpūstas, o kitas kraštutinumas išsirutuliojo būtent dabar, kada netgi ir pats talentingiausias, perspektyviausias jaunas docentas praktiškai neturi šansų sulaukti, kad jam bus įsteigta profesūra. Lietuva šiandien ir taip dūsta nuo profesorių – tikrų ir šiaudinių – gausybės. Nuo kvailo ir ydingo valdymo Lietuvos aukštosiose mokyklose sutriko natūralus skirtingų generacijų ir akademinio elito kaitos procesas. Visa tai turės sunkias pasekmes ateityje.

Habilitacijos panaikinimas, taip pat bet kokio reikšmingesnio nacionalinės mokslų akademijos vaidmens (bei akademijos nario statuso) panaikinimas turi neskanų prieskonį. Ar nėra taip, kad komjaunuoliškų studentų statybos būrių generacija rado rafinuotą būdą kaip iš elitinių akademinų pozicijų staiga pastumti iš pokario kilusių akademinų inteligentų kartą⁴¹, išsivalyti sau veiklos aikštelę? Deja, regis tai buvo padaryta dabartinės jaunų PhD turėtojų sąskaita...

Beprasmiškų batalijų kontekste paminėtinas ir besąlygiškas reikalavimas⁴², kad lituanistika užsiiminėjantys humanitarai ir socialiniai tyrinėtojai privalomai publikuotųsi prestižiniuose amerikiniuose mokslo žurnaluose. Toliau, tikslinga prisiminti ir SKVC praktiką, kuomet minėta institucija buvo nukreipiama (kad nesakytume užsiundoma) riboti programų akreditaciją, stabdyti, riboti naujų studijų programų atsiradimą⁴³ ir kt. Visa toji per du dešimtmečius beprasmiškoms „mokslo politikos“ kovoms išėkvota energija galėjo būti skirta tikrai naudingiems dalykams – kūrybiniam susitelkimui, giliai refleksijai, realiai tyrimų ir studijų kokybei. Viso to Lietuvos aukštajam mokslui kaip tik dabar ir stinga.

---

laipsnių sistemos pavidalu. Jei negali mokėti mokslininkui tokios algos kaip JAV, tai duok jam „akademinų antpečių“ pavidalu bent simbolinį atlygį – habilitaciją, atveriančią kelią į elitines pozicija universitete. Tik tokiu atveju privalu buvo išlaikyti labai griežtus reikalavimus habilitacijai, ką LMT kurį laiką ir bandė daryti. Buvo ir kiti habilitacijos naikinimo motyvai. Buvo ruošiamasi naikinti mokslininko rentą, masinio aukštojo mokslo ir išpūsto jo tinklo sąlygomis nebebuvo galimybių mokėti mokslininkams padoresnių atlyginimų. Lietuvos mokslininko statuso devalvavimo ir „išelitinimo“ uždavinys pasidarė prasmingas ir savalaikis.

⁴¹ Ši karta išsaugojo mums principinę galimybę 1990 m. kovo 11 d. atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Jei ne šios generacijos tyli, latentinė rezistencija universitete, tyrimų institute, tai savo nacionalinės valstybės šiandien mes neturėtume. Jei Lietuva kaip nacionalinė valstybė visgi išliks dar kokius 50 metų, tai istorija parodys, kokią misiją Lietuvos mokslo ir valstybingumo raidos procese atliks SSB komjaunuolių karta?

⁴² Šį reikalavimą savo nutarimu paneigė LR Konstitucinis teismas. Visgi ilgainiui „šliaužiančios okupacijos“ principu aukštojo mokslo funkcionieriai šį reikalavimą tylomis vėl prastūmė į atestacijos kriterijus ir pavertė jį *argumentum crucis*. Publikavimasis prestižiniuose tarptautiniuose mokslo žurnaluose yra neblogas tarptautiškumo ir mokslingumo rodiklis, tačiau socialinių ir ypač humanitarinių mokslų atveju jo tiesiog nereikia fetišizuoti.

⁴³ Tokia politika buvo naiviai tikimasi bent kiek pristabdyti masinį abejotinių ir menkaverčių studijų programų steigimo vąjį. Deja, nebuvo suprasta, kad tikroji to visumoje tikrai ydingo „programų vąjaus“ priežastis yra ne universitetų nekompetencija, ne atsakingo akademinio elgesio stoka, bet išgyventi norinčių aukštųjų mokyklų natūrali marketinginė reakcija į finansavimo pagal krepšelių modelį, kuris buvo priverstinai uždėtas ant deformuoto tinklo demografiškai nykstančioje valstybėje. Kita vertus, naujos studijų programos iš principo turi rasti, kadangi sparčiai keičiasi ir pačios technologijos bei mokslas. Dėl minėto SKVC radikalizmo ir noro stabdyti naujų studijų programų parodą, gal būt to ir nenorint, buvo stabdoma ir natūrali aukštojo mokslo pažanga.

Taigi, gavę tikrą ir centrinės valdžios neapribotą autonomiją, Lietuvos universitetai būtų savarankiškai orientavęsi į vienokį ar kitokį vakarietiško universiteto modelį. Didieji universitetai būtų rinkęsi vienokį modelį, maži regioniniai ir/arba specializuoti universitetai galimai būtų rinkęsi kitokį universiteto funkcionavimo bei valdymo modelį. Aišku viena, kad visi tie modeliniai pavyzdžiai būtų nusižiūrėti nuo Vakarų, o nuo kurios konkrečiai šalies ar sistemos, tai čia jau ne tiek svarbu. Nerimas dėl periodiškai atliekamo nepriklausomo išorinio universiteto vertinimo, įskaitant riziką būti uždarytam, būtų vertęs pavienį universitetą neatsipalaiduoti ir nuosekliai siekti realios kokybės, atsižvelgiant į konkrečias vietas sąlygas ir galimybes. Ko gero būtume turėję pakankamai įvairią ir demokratišką institucinę aukštojo mokslo sąrangą, atitinkančią žinomą tezę, jog natūralios sistemos yra stiprios savo įvairovė. Natūraliai būtume turėję aukštojo mokslo vienybę įvairovės pagrindu (*unity in diversity*). Šitokio aukštojo mokslo nuopuolio ir marginalizacijos, koks yra dabar, tikrai nebūtume turėję. Taigi, atliktas mintinis *Ex Post Facto* eksperimentas leidžia (bent jau hipotezės teisėmis) formuluoti iš pirmo žvilgsnio šventvagiškas, tačiau pagrįstas išvadas. Istorinė galimybė turėti Lietuvoje kompaktišką, optimalią, sąlyginai kokybišką ir ateityje gyvybingą aukštojo mokslo sistemą buvo neišnaudota, tiksliau pasakius – beviltiškai pražiopsota.

2.3.6. Akivaizdžiai vengiama pripažinti ir nedelsiant taisyti klaidas

Aukštojo mokslo marginalizaciją ir būsimą griūtį Lietuvoje iššaukė kelis dešimtmečius trukęs ydingas, o kai kada netgi kenkėjiškas valdymas, grubios centrinės valdžios klaidos, kurias ji padarė atitinkamo sektoriaus atžvilgiu. Pripažinkime pagaliau, jog būtent čia yra pagrindinių visos sistemos nuopuolio priežasčių mazgas. Aukštųjų mokyklų šeimininkas ir steigėjas – centrinė valdžia – pasirodė, kaip sodininkas, kuris nusisino ir pražudė vynuogyną, kaip gydytojas, kuris nugydė, apnuodijo ir dar sunkiau susargdino ligonį. Šiandien be galo svarbu suvokti, kokios yra pagrindinės ir tikrosios aukštojo mokslo nuopuolio mūsų šalyje priežastys? Jeigu išdrįstama pripažinti, kad pagrindinės priežastys yra dvi – 1) visiškai deformuotas, išpūstas tinklas, kurio iš principo neįmanoma nei tinkamai finansuoti, nei valdyti bei 2) grubus aukštųjų mokyklų autonomijos suvaržymas, jei pasiryžtama tas klaidas taisyti, tai per kokius 2-3 metus Lietuvoje gali būti sukurtos makro lygmens sisteminės prielaidos, kurios įgalintų mūsų aukštąjį mokslą atsikelti, atsigauti. Ilgainiui mūsų aukštasis mokslas imtų normaliai funkcionuoti ir netgi tobulėti.

Jei valstybėje nėra išminties savo klaidas⁴⁴ pripažinti, jei nėra politinės valios jas ištaisyti, tai aukštasis mokslas mūsų šalyje degraduos toliau. Kasmet rasis vis naujų aukštojo mokslo reformavimo ir gelbėjimo, jo kokybės užtikrinimo pasiūlymų. Keisčiausių pasiūlymų pilna. Kažkas visas viltis deda į jungtines tarptautines programas su dvigubu diplomu. Kokia solidi užsienio aukštoji mokykla rimtai ir ilgam norės kooperuotis su sistema, kurios aukštasis mokslas merdėja, nebent tai bus trumpalaikis taktinis veiksmas europiniams pinigams išmelžti. Pasibaigs finansuojanti programa, tą pačią akimirką pasibaigs ir bendradarbiavimas. Visai rimtai siūlomos

---

⁴⁴ Grubios, netgi pražūtingos teisėkūros, viešojo administravimo ir valdysenos (governance) klaidos, iššaukė itin sunkias pasekmes, nėra vien tik Lietuvos išskirtinė bėda. Istorija žino daug tokių atvejų, kai kurie iš jų yra odioziniai ir patapę vadovėliniais. Tai – 20 amžiaus trečiajame dešimtmetyje JAV „sausas įstatymas“, sovietų bandymas šiaurės tekančių Sibiro upių vagą dirbtinai nukreipti į Vidurinę Aziją drėkinimo tikslais, laukinių paukščių masinio iššaudymo kampanija Kinijoje, turint tikslą pagausinti grūdinių kultūrų derlių ir kt. Visi šie klaidingi valdžios sprendimai turėjo labai sunkias pasekmes. Jie ne tik kad neišsprendė tų problemų, į kurias buvo nusitaikyta, bet problemas tik paaštrino, iššaukė didelę žalą, visai nelauktus, netikėtus šalutinius efektus. Antai dėl sauso įstatymo JAV užliejo kriminalo ir kontrabandos banga, dėl natūralios upių vagos keitimo sovietinėje Vidurio Azijoje kilo neatitaisomos ekologinės katastrofos, dėl paukščių išnaikinimo Kinijoje priviso kenkėjų, kurie visiškai sunaikino derlių. Ypač odiozinis pavyzdys yra iš Britų kolonijinės istorijos Indijoje. Siekdama kovoti su kobromis, anuometinė britų administracija įsipareigojo gyventojams mokėti premijas už atneštą kobros galvą. Iš pirmo žvilgsnio labai išmintinga teisėkūros iniciatyva baigėsi tuo, kad vietiniai indusai patys masiškai ėmė veisti kobras...

diskriminacinės praktikos, esą, tikrieji universitetai - VU ir KTU - dirbs tik su talentingais abiturientais, todėl šiems universitetams privalo būti padidintas krepšelis, o visi kiti tegul dirba su tuo, kas lieka, tegul stumdosi ir galuojasi kaip išmano... Vėl pasirodys utopiniai pasiūlymai griežtinti mokslininkų atestacijos reikalavimus, kad visi tyrinėtų, kaip Amerikoje ir publikuotųsi Amerikoje, visai pamirštant 5-7 kartus siekiantį profesūros atlyginimų skirtumą šiose šalyse. kažkas vėl užsiundys SKVC skubiai ir masiškai atnaujinti pogrominį programų „išorinį vertinimą“ ir nedelsiant uždaryti kokį šimtą ar pusantrą šimto studijų programų... Deja, jeigu nebus įvardintos tikrosios krizės priežastys, jei nebus prisipažinta klydus, tai aukštojo mokslo renesanso Lietuvoje tikrai nebus. Visos kitos išvardintos desperatiškos gelbėjimo priemonės yra iš principo klaidingos, pusinės, jos nebus veiksmingos, jos tik papudruos sistemos randus, figos lapeliu laikinai pridengs aukštojo mokslo nuopuolio gėdą, o sistemos agonija bus trivialiai pratęsta neapibrėžtam laikui.

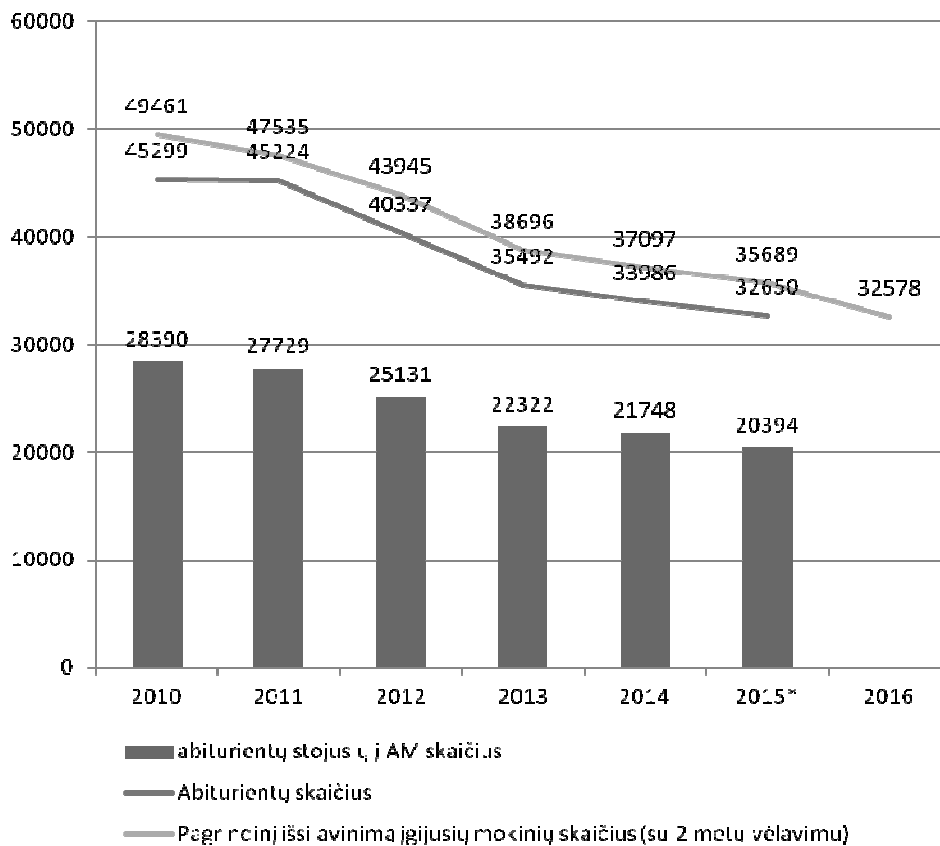
Absoliučiai išvengti skaudžių valdymo klaidų, matyt, yra neįmanoma, tačiau čia itin svarbu, kaip greitai valdžia, įstatymų leidėjas atpažįsta savo klaidas ir ar turi drąsos jas pripažinti? Klausimas čia toks, kaip greitai čia įjungiami stabdžiai ir atbulinė pavara? Lietuvos mokslo ir švietimo strateginių dokumentų, taip pat aktualios politinės darbotvarkės analizė rodo, kad klaidų pripažinimo ir politinės valios jas taisyti kol kas nėra. Faktinė realybė tokia, kad LR Seimas bemaž per dvi kadencijas yra nepajėgus ištaisyti antikonstitucinio LR Mokslo ir studijų įstatymo (2009) nuostatas, mūsų parlamentas nepajėgus ištaisyti savo paties institucinio broko... Šiuo metu - tai yra 2015 m. lapkričio- gruodžio mėn. - LR Seime svarstomos bandomo taisyti įstatymo nuostatos. Šis procesas yra apgailėtinas ir niekinis. Laikomasi stručio taktikos – slėpti galvą smėlyje. Taisomo įstatymo projekte nėra jokių principinių nuostatų ir instrumentų, kurie įgalintų Lietuvoje neišvengiamai užslenkančią aukštojo mokslo agoniją bei griūtį pasitikti racionaliais ir sisteminiiais veiksmais. Trys pagrindiniai ir būtini sistemos gelbėjimo uždaviniai – tinklo optimizavimas, naujo finansavimo modelio įdiegimas, autonomijos sugrąžinimas – šiuo papudruotu įstatymu iš esmės nesprendžiami.

Lietuvos aukštojo mokslo tolesnė degradacija yra neišvengiama ir sąlygota objektyviai. Už metų kitų sistemos kolapsas išryškės galutinai, prasidės stichiškas institucijų ir jų padalinių bankrotas, masiniai mokslininkų atleidimai, socialiniai protestai ir pan. Sisteminės griūties akivaizdoje centrinė valdžia vis vien privalės aktyviai įsikišti, stabdyti chaosą, švelninti jo pasekmes... Vadinasi, skubiai prireiks įstatyminių svertų, vėl reikės naujo mokslo ir studijų įstatymo. Tik bus tuščiai praleisti keli svarbūs metai, užkirsta galimybė, kad sistemos renesansas prasidėtų anksčiau. Akivaizdu, kad dėl politinės impotencijos aukštojo mokslo sistemos agonija ir byrėjimas bus pratęsti, būtinų sprendimų priėmimas, nelyginant karšta bulvė, bus numetami ateities kartoms – naujam Seimui, naujai Vyriausybei, naujam Prezidentui, naujam akademiniam elitui. Deja, aukštasis mokslas realiai yra svarbi modernios valstybės posistemė. Jei valstybės organizme tinkamai neveiks svarbus organas – aukštasis mokslas - tai invalidizuota bus ir pati valstybė.

2.4. Universitetų tinklo pertvarkos atidėliojimas – kenkimas valstybei ir jos ateičiai

Dainius Pavalkis – vienintelis ministras, kuris bent jau nebijojo kalbėti apie universitetus tiesą, interviu metu⁴⁵ (2015 01 08) pasakė: „...buvo pasukta į laukinio kapitalizmo – konkurencijos dėl mokinių, dėl studentų pusę, todėl manau, kad dabar šį ratą reikia atsukti atgal. Tada buvo tikimasi, kad dalis universitetų nesurinks studentų ir bankrutuos, bet taip nenutiko, neužsidarė nė vienas universitetas...“.

⁴⁵ <http://www.veidas.lt/%E2%80%9Elietuvai-uztenka-vidutinybiu%E2%80%9C>

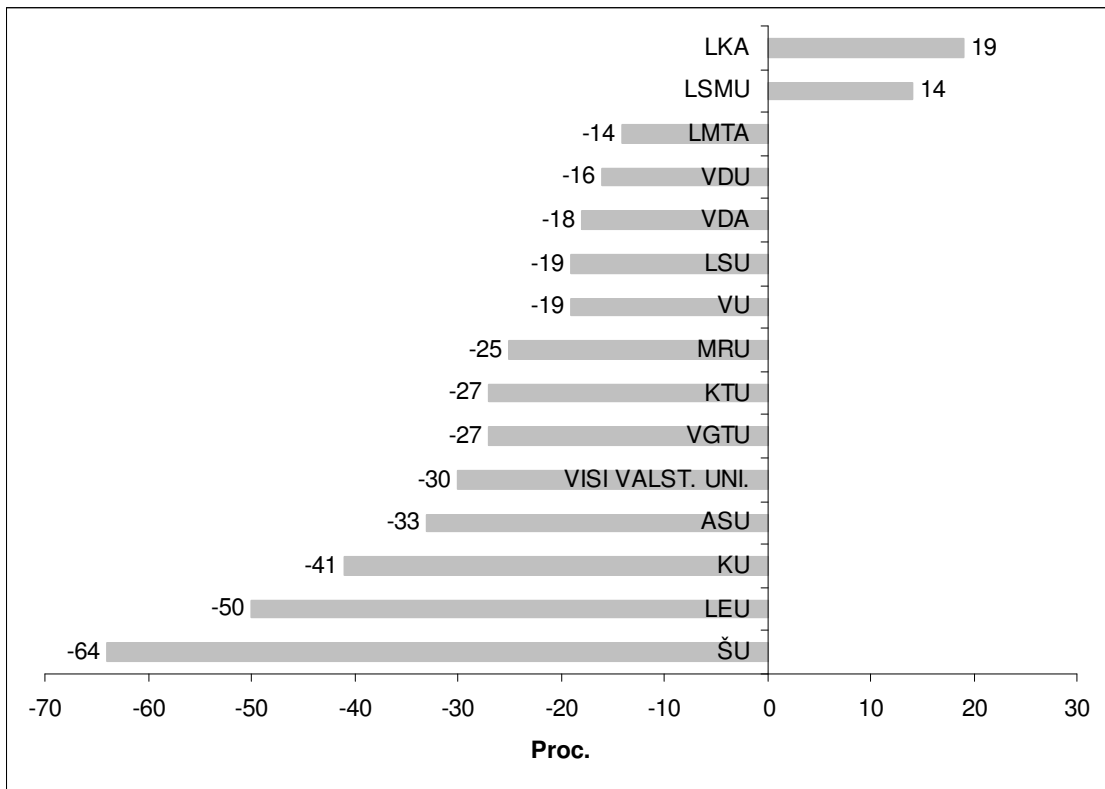

1 pav. Abiturientų skaičiaus kitimo duomenys 2010-2015 m. Duomenų šaltinis: LAMA BPO; LSD, Skaičiavimai: MOSTA.

Visų blogiausia šiandien tai, kad demografinio nuopuolio banga užgriuvusi aukštąsias mokyklas kol kas nesibaigia (žr. 1 pav.). 2010 -2014 m. valstybinių universitetų pirmos pakopos studentų skaičius vidutiniškai susitraukė maždaug trečdaliu, o kai kuriuose universitetuose daugiau nei 50-60 proc. Statistika rodo, jog šokią tokią stabilią egzistenciją sau užsitikrina tik du šalies universitetai. Visi likę – merdi (žr. 2 pav.). Bemaž 60 studijų programų 2015 m. nesurinko studentų. Netrukus vis vien prasidės masinis universitetų bankrotas ir masinis mokslininkų atleidimas.

Lietuvos valdžia būdama valstybinių universitetų steigėja neatliko savo pareigos – netvarkė universitetų tinklo. Vaizdžiai tariant, valdžia pasielgė kaip dvasinės ligos pakirsta motina – prigimdė būrį vaikų, visus marina badu ir stebi agoniją. Įtakingi viešosios nuomonės formuotojai, bankų apmokami apžvalgininkai pasitelkę patyčių retoriką viešoje erdvėje atvirai džiūgauja⁴⁶ dėl neišvengiamo universitetų bankroto, nekorektiškai, giliai užgaudami daugybę žmonių naudoja „universitetų mirtininkų“ metaforą.

⁴⁶ <http://www.delfi.lt/news/daily/education/sudare-universitetu-mirtininku-sarasa.d?id=68554418>

2 pav. I pakopos studentų (visų kursų) skaičiaus sumažėjimas valstybiniuose universitetuose 2010-2014 m. Vidutinis sumažėjimas – 30 proc. Skaičiavimai: MOSTA.

Demografiškai nykstančios valstybės darbo rinkoje tikrai ne visi mokslininkai ras darbą pagal savo kompetenciją, kultūrinį kapitalą bei turėtą socialinį statusą.

Visuotinio pažeminimo ir brutalaus karjeros sulaužymo (be asmeninės kaltės) akivaizdoje gilės socialinė įtampa, bus teikiamos peticijos, organizuojami piketai, streikai, prasidės masinis ir ilgas bylinėjimasis su darbdaviais. Teisės teorijoje ir praktikoje egzistuoja „teisėtų lūkesčių“ konceptas. Prisiminę kažkada Lietuvos valstybės garantuotą, bet paskui vienašališkai panaikintą mokslininko rentą, atleidžiami mokslininkai kooperuos ir masiškai bylinės ne tik su pavieniu darbdaviu, bet ir juos apgavusia valstybe, reikalaus atlygio dėl turtinės ir moralinės žalos, kuri kilo dėl pažeistų teisėtų lūkesčių.

Mokslininkai yra kūrybinės inteligentijos dalis. Tai - žmonės ambicingi, užgaulūs, pasižymintys paaštrintu socialinio teisingumo pojūčiu, mokantys veikti viešoje erdvėje, turintys tarptautinius akademinis ryšius. Nevilties, karjeros griūties ir nepelnyto pažeminimo akivaizdoje bent dalis tokių žmonių neišvengiamai pasirinks desperatiškas ir netgi destruktivias socialinio protesto formas: individualias ir grupines bado akcijas, (pvz., su palapinėmis prie valdžios pastatų), tarptautinėje erdvėje pavišins Lietuvos valdžios nesugebėjimą per kelis dešimtmečius bent kiek padoriau sutvarkyti aukštojo mokslo tinklą ir jo finansavimą, pavišins apgavystes dėl rentos. Kas gali garantuoti, kad koks nors keturiasdešimtmetis docentas humanitaras, vietoje to, kad važiuotų juodadarbiu į Vakarų, neapsipils garsioje aikštėje degiu skysčiu, nelyginant R. Kalanta?

Atidėliodami universitetų tinklo pertvarką, Seimas, centrinė valdžia (ko gero šito visai nenorėdami) rizikuoja palikti Lietuvos švietimo ir kultūros istorijoje ryškų, bet negražų pėdsaką. Paradoksaliai

rizikuojama atsistoti greta svetimų okupacinių režimų, visada kenkusių Lietuvos mokslui ir kultūrai. Istorijos faktai glumina.

1920 metais Kaune buvo įkurti aukštieji kursai. Tuo metu Lietuvoje aukštojo mokslo tradicija buvo visai nutrūkusi. Neturėta net elementarios mokslinės terminijos lietuviu kalba, viskas – mokslo terminija, laboratorijos, studijų didaktinė ir valdymo sistema - buvo kuriama nuo nulio. Visgi 1930 m., visoje Lietuvoje, iškilmingai minint Vytauto Didžiojo mirties 500 sukaktį, šalis jau turėjo visai padorų universitetą, kuris pilnai tenkino anuometinės jaunos valstybės, visuomenės ir ūkio poreikius. Universitetui ta proga ir suteiktas iškiliausio Lietuvos kunigaikščio vardas. Proveržio būta tiek tiksluosiuose moksluose, tiek ir humanitarikoje. Aukštojo mokslo išpuoselėjimo stebuklas anuometinėje Lietuvoje įvyko per nerealiai trumpą istorinį laiką – 10 metų. Anuomet nebuvo jokių aukštojo mokslo marginalizacijos ir degradacijos požymių. Diplomas buvo tikra vertybė, paremta realiomis absolvento kompetencijomis. Nebuvo ir socialinių humanitarinių mokslų žeminimo bei diskriminacijos. Visos mokslo šakos klasikiniame universitete sudarė įvairialypę vienybę (*Unity in Diversity*) ir vedė jauną valstybę, jos ūkį ir kultūrą pažangos keliu. Beje, profesoriaus alga smetoninėje Lietuvoje buvo lygi anuometinio „ministerio“ algai.

Paradoksas, tačiau kurį laiką Lietuvos aukštasis mokslas visai palankiai vystėsi ir po 1992 metų. Žinoma, kai kurios dabartinės universitetų bėdos buvo užprogramuotos ir neišspręstos dar tada, turima galvoje pražūtingai pradelstas tinklo optimizavimas. Visgi okupacinės santvarkos griūtis ir socialinio virsmo akivaizdoje pavyko išsaugoti pagrindines mokslo institucijas, neteko susidurti su tokiu reiškiniu, kaip masinis mokslininkų atleidimas ir nedarbas, universitetų pastatų, turto išparceliavimas. Šiuo požiūriu Lietuva pasitvarkė netgi geriau už Rusiją ar kitas posovietines respublikas. Atgavus Nepriklausomybę, visa mokslo ir studijų sistema, turint galvoje tiek jos turinį, tiek valdymo principus, buvo greitai ir ryžtingai pasukta Vakarų link. Socialiniai ir humanitariniai mokslai sparčiai atsinaujino, apsisvalė nuo neigiamos ideologijos ir ženkliai prisidėjo prie naujos valstybės teisėkūros, viešojo administravimo, švietimo, kultūros, ekonomikos ir ūkio plėtros. Geriausi lietuvių mokslininkai (ypač tikslųjų mokslų atstovai) kaip lygūs pradėjo publikuoti prestižiniuose užsienio mokslo žurnaluose. Deja, universitetų tinklas nebuvo sutvarkytas.

Po 1831 m. sukilimo carinė administracija uždarė senąjį Vilniaus universitetą, jo turtą išdalino keliems kitiems imperijos universitetams ir vėliau jau joks caras aukštosios mokyklos Lietuvoje neatidarė. Jokia aukštoji mokykla Lietuvoje neveikė ir Pirmojo Pasaulinio karo metu. Kaip žinoma, naciai 1943 m. nutraukė Vytauto Didžiojo universiteto veiklą Kaune. Prieštarlingai tenka vertinti sovietinį laikotarpį – uždaromas Vytauto Didžiojo universitetas, emigruoja, tremiama, kalinama arba fiziškai naikinama nepriklausomos Lietuvos profesūra, o mokslui, tyrimams uždedamas ideologinės partinės kontrolės apynasris. Kita vertus, sovietinė industrializacija ir bolševikinė „kultūrinė revoliucija“ vertė plėsti šalyje aukštųjų mokyklų tinklą, sovietinių aukštųjų mokyklų durys buvo atvertos masėms ir netgi patiems žemiausiems socialiniams sluoksniams.

Mokslo ir universitetų dusinimas mūsų krašte paprastai būdavo susijęs būtent su okupacinių režimų administraciniu valdymu. Nacionalinė, tautinė valdžia visada stengėsi sudaryti sąlygas, kad universitetai augtų, klestėtų ir dažniausiai tai pavykdavo.

2.5. Lietuvos universitetų marginalizacijos ir agonijos požymiai

Demografinė duobė, iki beprotybės išpūstas tinklas, taip pat neatribota Universitetų ir kolegijų misija bei neoliberalistiniais paklydimais grįstas finansavimas krepšeliu suformavo itin pavojingą sprogstamąjį mišinį, kuris mūsų aukštąjį mokslą netrukus visiškai pribaišs. Norėdamos tokiomis sąlygomis išlikti, šalies aukštosios mokyklos tiesiog neriiasi iš kailio ir sparčiais žingsniais eina į pražūtį. Tarpusavyje derinami bent keli labai ydingi gelbėjimosi būdai. 1. Studijuoti, ypač už savo lėšas, priimamas bet kas, negi ir tie, kurie mokytis aukštojoje nepajėgūs iš principo. 2. Siekiant

neprarasti lėšų ir galvų, vengiama šalinti net ir kraštutinai nepažangius, visai nemokintinus studentus. 3. Primityvaus marketingo sumetimais nuolat steigiami begalė keisčiausių specialybių įmantriais pavadinimais. Dauguma jų niekam nereikalingos, o jų akademinis didaktinis konceptas balansuoja ties profanacijos riba. Pačios aukštosios mokyklos savo noru, natūraliai niekada nebūtų nusiritę iki apgailėtinos prekybos diplomais ir populistinio programų darymo. Mūsų aukštąjį mokslą išprieivartavo akivaizdžiai ydingas valdymo ir finansavimo modelis.

Nuožmi konkurencinė kova dėl krepšelių ir dėl išlikimo užkirto galimybę akademinėms bendruomenėms kelti problemas viešumon ir laisvai diskutuoti. Išnešti šiukšles iš trobos, viešai skalbti marškinius šiandien yra tabu. Savo krizę ir nuopuolį aukštosios mokyklos, jų padaliniai desperatiškai bando pridengti įnirtingomis viešųjų ryšių akcijomis, skambiais pažadais, vilionėmis, savigyra. Viešai pakalbintas bet kurio universiteto rektorius, akademinio padalinio vadovas bandys Jus įtikinti – „*mūsų universitetas vis labiau klesti...*“ Apie savo problemas universitetai viešumoje nekalba. Viso šito melo ir liguisto bėgimo nuo realybės motyvas labai paprastas: „*tik neneškime šiukšlių iš namų, iškelkime aukštai vėliavą, gal tada dar išliksime*“.

Lietuvių kilmės britų mokslininkas A. Lašas 2015 m. buvo pakviestas vertinti daktaro disertaciją, kaip užsienio ekspertas. Kviesti ekspertą iš užsienio disertacijai vertinti dabar įpareigoja įstatymas. Gavo už šį darbą ekspertas apie 30 eurų dydžio⁴⁷ atlygį...

Tik dabar – 2015 m. rudenį – kai kuriuose universitetuose baigiama darbuotojams dalimis išmokėti vasaros atostoginius. Užtektų, kad būrelis atkaklesnių darbuotojų ar mokslininkų paduotų savo *alma mater* į teismą, ir universitetui būtų skelbiamas bankrotas.

Dėl studentų stygiaus ir programų uždarymo, dėl nežinomybės, ateities baimės ir beprasmybės universitetų personalo tarpe kyla įtampa ir panika, socialinių santykių kokybė sparčiai degraduoja, beviltiškai smunka organizacinė kultūra. Tai labai grėsmingos ir visiškai netoleruotinos apraiškos, kadangi tikras universitetas visada buvo ir bus institucija, pasižyminti aukšta morale ir subtilia organizacine kultūra.

Lietuvos aukštųjų mokyklų profesinių sąjungų susivienijimas (LAMPSS) disponuoja informacija apie nemalonius faktus. Netgi mokslininkų atžvilgiu jau taikomos psichologinio spaudimo dirbančiajam technikos, aprašytos mobingo vadovėliuose. Nesuformuojamas krūvis, neskiriama darbo, nors iš principo tokia galimybė dar egzistuoja. Darbuotojui sukeliama įtampa, diskomforto jausmas ir tada siūloma išeiti „savo noru“. Užsispyrusiems neformalaus pokalbio metu užsimenama: „*tikrai rasime studentų, kurie parašys skundus...*“. Ir Evangelijoje parašyta: „*ieškokite ir rasite*“ (LK 11, 5–13). Konfliktų gali pasitaikyti visur, tačiau tokių brutalių, ciniškų ir sąlyginai masinių darbuotojų psichologinio terorizavimo atvejų universitetai pastaraisiais dešimtmečiais nežinojo. Galbūt tai primena nebent pokario ir brežnevinio sąstingio laikus, kuomet kai kurie mokslininkai, dėstytojai buvo ujami ir atleidžiami dėl ideologinių politinių motyvų. Personalo pertekliaus akivaizdoje, užuot skelbus neeilines atestacijas ir skaidriai atsirinkus geriausius darbuotojus, o kitus oriai ir teisėtai atleidus su išmokomis, kai kurių universitetų padaliniuose griebiamasi ydingos taktikos. Pasibaigus 5 metų kadencijai eiliniam mokslo darbuotojui, dėstytojui tiesiog nebeskelbiamas konkursas ir tenka universitetą palikti. Administracija taiko ir kitą triuką – niekingą atlyginimą gaunantys mokslininkai verčiami „pasiaukoti“ dėl padalinio, pasirašyti naujas darbo sutartis, kuriose etato dalis mažinama iki 0,75 ar 0,5 ir pan. Iš principo nėra blogai, kada aukštoji mokykla turi teisę epizodiškai, terminuotai įdarbinti lektorius iš šalies, pvz., patyrusius praktikus ir pan. Deja, šituo imama piktnaudžiauti, tai tampa masine praktika. Dėl išpūsto tinklo, dėl studentų stygiaus masine tampa ir tokia praktika, kuomet mokslo ir ypač pedagoginiams darbuotojams apskritai nebeskelbiami jokie konkursai. Čia vėl paniekinama istoriškai ir

⁴⁷ <http://www.delfi.lt/news/daily/education/sumokejo-kaip-pasityciojo-destytojas-pasijuto-pritrenktas.d?id=68977032>

tarptautiškai pasiteisinusi universitetų bei kolegijų tradicija komplektuoti savo kūrybinį personalą skaidriais, demokratiniais ir konkurenciniais pagrindais, čia sutrypimas net ir tas nelemtas antikonstitucinis Mokslo ir studijų įstatymas (2009), kuris nei konkursų, nei atestacijų niekaip nenaikina ir neatšaukia.

Šiandien jau visiškai akivaizdu, kad vadinamasis „naujas“ universitetų valdymo modelis nepasiteisino. Jo esmė buvo gerokai apkarpyti senato galias, o pačius svarbiausius valdymo svertus perduoti tarybai ir rektoriui. Faktiškai visa valdžia universitete susikoncentruoja vieno asmens – rektoriaus - rankose. Bent dalis universitetų tarybų ir pačių rektorių buvo išrinkti neskaidriai, dalis tarybų nebuvo laiku ir teisėtai perrinktos. Jei dėl to būtų dažniau ir atkakliau bylinėtasi, tai bemaž kas trečioje šalies aukštojoje šiandien būtų valdymo paralyžius ir įnirtingos teisinės batalijos. Kol nebuvo panaikinta autonomija, akademinės bendruomenės gebėdavo visus valdymo organus išsirinkti skaidriai. Dabar gi juodųjų ir pilkųjų technologijų, kurias savo kovose kartais taiko verslas ir politikai, užkratas yra ciniškai perneštas į universiteto kultūrą, į akademinę aplinką, kurios iki šiol buvo gana sterilios. Tarybų nariai kulisuose džiaugiasi, kad gali universiteto klausimais „balsuoti iš aerouosto“, mat patys balsavimą internetu apdairiai ir įteisino. Tarybos nariai akademinuose padaliniuose paprastai nesilanko, klausimais giliau, detaliau nesidomi, su bendruomene nekomunikuoja. Apie universiteto reikalus ir ketinimus tarybos narys paprastai sužino iš aplanko, kurį pakiša rektoratas.

Ne vieno tarybos nario vaidmuo universitete primena sentenciją apie lagaminėlį be rankenos: „*nuolat nešti nepatogu, o visai palikti gaila*“. Dėl prestižo motyvų tarybos nario vaidmens neatsisakoma, bet universiteto valdymo reikalams skirti pakankamai laiko neišgalima, mat buvimas taryboje nėra nei vieno nario pagrindinė profesinė veikla, o kažkas panašaus į garbės tarnybą ar savanorystę, nors atlygį už darbą taryboje gauna. Neretai tarybos yra nominalus ir butaforinis valdymo organas, kurio paskirtis pridengti iš esmės vieno žmogaus – rektoriaus – vienvaldystę ir jo administracijos parengtus vienašališkus sprendimus. Bent jau kai kurie universitetai Lietuvoje tampa vieno asmens įkaitu. Gerai, jei lyderio asmenybė giliai kultūringa, subtili, neautoritariška, tai universitetui atsiveria neblogos galimybės. Jei rektoriumi patapusi asmenybė ribota, neurotiška, linkusi į autoritarizmą, tai to universiteto galimybės smarkiai sumenksta. Patarlė: „*kai liūtams vadovauja avinas, aviniais virsta visi*“.

Čia nenorėtume aliuzijų į konkrečias rektorių personalijas, juolab, kad pastaruoju metu į rektoriaus pozicijas paradoksaliai buvo išrinktos net kelios ryškios ir patrauklios asmenybės. Visgi realybė tokia, kad demokratiškų rektoriaus rinkimų procedūra Senate leidžia skaidriai ir patikimiau išrinkti tikrą lyderį ir, kita vertus, laiku atpažinti, išbalsuoti iš proceso abejotiną asmenį. Lietuvos universitetams buvo prievarta primestas grynai teiloristinis valdymo modelis. Faktiškai visa reali valdžia susikoncentruoja vieno žmogaus rankose ir toks modelis iš dalies netgi primena vadinamosios Putino „valdžios vertikalės“ bruožus.

Universitetas pagal savo prigimtį ir misiją yra be galo kūrybinga institucija, globalių aplinkybių šiandien priversta veikti didžiulio neapibrėžtumo sąlygomis. Kas ir kodėl primetė Lietuvos universitetams beviltiškai pasenusį teiloristinį valdymo modelį su ryškiu asmeninės vienvaldystės elementu? Juk, istoriškai žiūrint, teiloristinis valdymo modelis buvo skirtas aptarnauti ganėtinai primityvų ir dešimtmečius nesikeičiantį konvejerinės gamybos procesą.

Esamas valdymo modelis universitetams nieko gero nedavė. Kai kurių universitetų skolų kupra nuolat auga. Kai kuriuose universitetuose prasidėjo nervingas administracijos ir akademių padalinių vadovų nuolatinio kaitaliojimo paradas. Randasi gausybė naujų, keistų administracinių pareigybių ir tarnybų, kurių prasmė, nauda ir sąsajos su universitetų tradicija akademinėi bendruomenei nepaaiškinama. Anksčiau senatai tokius skubotus bandymus manipuluoti universiteto padalinių struktūra bei pareigybėmis, prireikus, lengvai sutramdydavo.

Galiojantis LR Mokslo ir studijų įstatymas (2009), koks bebūtų kritikuotinas, visgi labai detaliai sunormina universiteto valdymą. Čia, bent jau formaliai žiūrint, yra nemažas privalumas. Deja, kai kurie rektoriai savavališkai įveda visiškai naujas, tačiau universiteto valdymo požiūriu tikrai kardinalias pareigybes, suformuoja keistus, bet labai įtakingus universiteto valdymo organus, kurie niekaip neminimi mokslo ir studijų įstatyme. Įžūliai diegiamos, įtvirtinamos valdymo praktikos, valdymo instrumentai, akivaizdžiai prasilenkiantys su įstatymu, reglamentuojančiu universiteto veiklą ir valdymą. Universiteto taryba šitokių neteisėtų veiksmų diplomatiškai nemato, nesustabdo, o universitetų senatai yra nugalinti.

Kai kur atgijo favoritizmo apraiškos, ėmė reikštis labai sparčios, bet abejotinos karjeros, paremtos partinėmis politinėmis simpatijomis ar kitomis neskaidriomis bendrystėmis. Šitokie dalykai Lietuvos universitetuose jau seniai buvo išnykę. Veikiant ankstesniam valdymo modeliui, net pats įtakingiausias rektorius nebūtų galėjęs savo nusižiūrėto asmens paskirti į kardinalias pozicijas universitete, nesulaukęs akademinės bendruomenės ir ypač senato pritarimo, neįtikinęs, kad tai būtina. Dabar galima ir įmanoma viskas. Kai kuriems favoritams mokami nerealaus dydžio atlyginimai, neleistinais kontrastuojantys su vidutiniu atlygiu organizacijoje, maža to, paniekinantys netgi elitinio profesoriaus, aukščiausiu įvertinimu praėjusių atestaciją, profesinę misiją. Pasipiktinusiems paprastai atsakoma maždaug šitaip: „*tokia Lietuvoje yra darbo rinka, mokslininkų įkainiai vienokie, o elitinių vadybininkų, deja, kitokie...*“. Administracinių padalinių vadovų atlyginimai šokiruojančiai pučiasi, o mokslininkai spaudžiami iš universiteto pasitraukti.

Ydingo valdymo išdavoje grėsmingai išaugo universitetų biurokratizacija, kas kūrybinei institucijai yra itin nepatrauklu ir labai rizikinga. Mokslininkai pastoviai pildo nuolat gausėjantį kiekį visokių elektorinių ir popierinių formuliarių, pusdieniais studijuoja begales smulkmeniškų instrukcijų, yra priversti išseikvoti laiką bei energiją begalėje nesibaigiančių mažareikšmių posėdžių ir susirinkimų. Yra universitetų, kur administracinis biurokratinis personalas jau visiškai iracionaliai peržengė kritinę 50 proc. ribą ir užgožė mokslinį kūrybinį personalą. Nors administracinio personalo santykinis dydis pučiasi, deja, laiko intervalas, kurį mokslininkas galėtų skirti kūrybai, drastiškai traukiasi. Išbujojęs biurokratizmas universitetų viduje, taip pat sutrikusi vidinė komunikacija stumia mokslo darbuotoją ir dėstytoją į būseną, kuomet nuolat kažko nespėjama padaryti, užpildyti, atsakyti ar laiku administracijai pateikti...

Mokslinis kūrybinis universitetų personalas darosi užguitas, pasimetęs ir sutrikęs. Mokslininkų karjeros neapibrėžtumo sąlygomis formuojasi įtampos ir visuotinio nepasitikėjimo vienas kitu atmosfera. Mokslininkų bendruomenėje dirbtinai eskaluojamas tarpgeneracinis konfliktas.

Pagrindiniai pinigai į universitetą ateina pagal tai, kokią studijų programą pasirinko ir su krepšeliu atėjo vakarykštis abiturientas. Iš doktorantūros ir mokslo universitetai lėšų sugeneruoja mažai. Tas papildomas finansavimas virš krepšelio yra konkursinis, nereguliarus ir nepakankamas. Žinoma, tikras profesorius privalo turėti projektų ir projektinių lėšų. Bet visa tai gaunama tik papildomos veiklos pagrindu. Mokslininko, tyrėjų grupių veikloje visai natūraliai egzistuoja kūrybiniai ir organizaciniai aktyvumo ir produktyvumo ciklai. Kaip obelis pramečiuoja, ne kasmet duoda derlių, taip ir pažengęs tyrėjas ar profesorius ne visada turi projektą iš kurio finansuoja savo ir aplinkinių veiklą. Pagal galiojantį ydingą finansavimo modelį krepšeliu būtent profesūra virsta nepageidaujama darbuotojų grupe ir pareigybe, kuri gausiausiai eikvoja ir taip besitraukiantį atlyginimų fondą. Visgi pabandykite įsivaizduoti elitinę kliniką, kurioje nepageidaujami geriausi chirurgai. Juk bakalaurams gali dėstyti netgi mokslo laipsnio neturintis dėstytojas. Universitetuose nenatūraliai sutriko karjeros procesai, būtini ne tik kūrybingo individo augimui, bet ir organizacijos bei visam sektoriaus vystimuisi. Mažėjant studentų skaičiui, uždarant programas net ir pats talentingiausias docentas praktiškai nebeturi jokių šansų tapti profesoriumi. Pats talentingiausias jaunas daktaras šiandien neturi šansų tapti docentu. Su skausmu kai kuriuose Lietuvos universitetuose šiandien tenka stebėti tokias dirbtinai užšaldytas jaunų ir talentingų mokslininkų

karjeras. Nerimas apėmė visus mokslininkus ir tuos, kam netoli iki pensijos, ir jaunos, kurie baigia akademinėse pozicijose pirmąją penkerių metų kadenciją ir dar neturi neterminuotos darbo sutarties.

Visa tai mato jauni absolventai, kuriems mokslininko karjera bent jau Lietuvoje atrodo visiškai neperspektyvi. Dėsniai krenta konkursai į doktorantūrą. Didėja tikimybė, kad patys gambiausi jaunuoliai doktorantūros ir mokslininko karjeros Lietuvoje apskritai nebesirinks, eis į sėkmingesnius sektorius ar emigruos. Kyla rizika, jog Lietuvos doktorantūroje rinksis vidutinybės, kurios bandys agonizuojančiame universitete realizuoti vieną iš atsarginių savo karjeros variantų...

Aukštosiose mokyklose yra pasibaigę kolektyvinių sutarčių galiojimo terminai. Bent jau dalis rektorių dabar laukia naujojo darbo kodekso, kuris neišku kada ir koks bus priimtas, tikisi dar daugiau galių, todėl piktybiškai vengia kolektyvines sutartis pratęsti. Profsąjungų misija, beje, įtvirtinta šalies Konstitucijoje, ginti darbuotojų teises, yra paminta, eilinį kartą sutrypta ir pati Konstitucija.

Taigi, ydingas, skubiai keistinas mokslo ir studijų finansavimo modelis sukūrė, kaip netikėtą šalutinį produktą, labai sunkias pasekmes, kurių netikusio modelio diegėjai nenuspėjo, nelaukė. Visiškai dėsnia, jog kai kur universitetuose jau prastėja moksliniai rodikliai, nesunku prognozuoti, kad tokia negera tendencija ateityje tik stiprės.

Lietuvos universitetus šiandien gali išgelbėti ne vienvaldis rektorius, prisidengęs butaforine taryba ir apsisatęs keliais itin brangiai apmokamais favoritais, bet centrinė valdžia, skubiai inicijuodama universitetų tinklo pertvarką ir demokratiškai susitelkusios akademinės bendruomenės, kurios patvirtintas tinklo pertvarkos gaires kūrybiškai įgyvendins. Akivaizdu, kad reikia nedelsiant panaikinti universitetų autonomijos suvaržymus, panaikinti ydingo universitetų valdymo apraiškas, rasti naują aukštojo mokslo finansavimo modelį.

Neatidėliotina ir sutelktai veikiant, dar įmanoma padaryti, kad per artimiausius 3-5 metus Lietuvos universitetų sektorius galutinai nesugriūtų, kad šis sektorius, optimizavus įstaigų tinklą, pereitų į kokybiškai naują būvį ir ateities iššūkius pasitiktų drąsiai bei oriai.

3. Siūlomi sprendimai dėl aukštųjų mokyklo tinklo pertvarkos ir jų pagrindimas

3.1. Centralizuotai inicijuoti tinklo pertvarką

Daugumos universitetų steigėjas Lietuvoje yra Seimas. Nepaisant finansavimo pagal studento krepšelio modelį, universitetai didžiąja dalimi finansuojami būtent iš valstybės biudžeto. Privačios įmokos už studijas universitetų kaštų nepadengia.

Pokyčiai universitetų vidaus struktūroje laikomi „reorganizacija“ (su visomis šios procedūros teisinėmis pasekmėmis) tik tada, kuomet atitinkama reorganizavimo iniciatyva kyla iš LR Seimo. Valstybinių universitetų steigimas, likvidavimas, jungimas yra išskirtinė Seimo prerogatyva. Optimalaus universitetų tinklo palaikymas ir puoselėjimas, ypač tokio tinklo, kuris atitiktų šalies demografines ir regioninio susiskirstymo realijas, visuomenės poreikius ir valstybės galimybes, šiandien yra kraštutinai aktualus valstybinio valdymo uždavinys. Jo nebegalima atidėlioti.

Be ryžtingo ir valingo centralizuotos valdžios įsikišimo tinkamai sustyguoti aukštojo mokslo ir universitetų sektoriaus tikrai nepavyks. Artimiausiu metu Lietuvoje reikia centralizuotai pradėti aukštojo mokslo ir ypač universitetų tinklo pertvarką. LR ŠMM turėtų būti parengtos ir LR Seime patvirtintos universitetų tinklo pertvarkos gairės, pakoreguota švietimo strategija.

3.2. Pasinaudoti bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos patirtimi

Iš dabarties pozicijų žiūrint, galėtume teigti, jog gana apdairiai ir politiškai išmintingai buvo veikiama, inicijuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarką. Dėl klausimo socialinio jautrumo, dėl potencialiai galimos socialinės įtampos regionuose, taip pat dėl įtakingų Seimo narių vienmandatininkų pozicijos, optimizuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklą buvo naudojamas „švelnaus“ centralizuoto poveikio modelis. Tai yra - buvo priimtas ne tinklo pertvarkos įstatymas, kuris būtų buvęs be išlygų privalomas ir būtų smulkmeniškai (ir galimai netaikliai) reglamentavęs procedūras, o visgi buvo patvirtintos tinklo pertvarkos gairės.

Akivaizdu, jog „pertvarkos gairės“ yra dokumentas, kuris pasižymi mažiau apibrėžtu statusu, palieka erdvės diskusijoms, tam tikram neapibrėžtumui, neužkerta galimybių iteraciniu būdu ieškoti optimalių sprendimų jau pačios tinklo pertvarkos metu. Šakinėje ministerijoje (LR ŠMM) buvo parengta konkreti mokyklų tinklo pertvarkos metodika, vyko intensyvi komunikacija su vietos politikais, savivaldybėmis, kurios ir yra mokyklų steigėjai, taip pat vyko įtikinėjimas, intensyvūs mokymai, darbiniai susitikimai su vietos švietimo padalinių vadovais, specialistais, mokyklų direktoriais. Buvo įdiegtos konkrečios tinklo pertvarkos galimai neigiamų socialinių pasekmių sušvelninimo priemonės. Atleidžiamiesiems mokytojams buvo sudaryta galimybė nemokamai persikvalifikuoti. Buvo realiai rūpinamasi atleidžiamų mokytojų kokybiško užimtumo klausimu. Valstybė įsipareigojo nemokamai vežioti visus mokinius, kuriems mokykla nuo namų yra nutolusi toliau nei 3 km. Stresuojančioms mokykloms buvo inicijuota valstybinė Mokyklų tobulinimo programa⁴⁸, kurios metu buvo masiškai renovuojamos mokyklos ir kt., nors apskritai tuo metu šalyje apie pastatų renovaciją dar niekas nekalbėjo. Buvo atliekami prognostiniai tyrimai, kaip prastėjanti demografija ir vykdoma tinklo pertvarka paveiks mokytojų darbo rinką⁴⁹. Norėdama prognozuoti ir vertinti tinklo pertvarkos socialinį poveikį, anuometinė valdžia užsakė didelės apimties empirinius socialinius tyrimus, kuriuos atliko nepriklausomi tyrėjai⁵⁰.

⁴⁸ Žr. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymą „Dėl mokyklų tobulinimo programos plius patvirtinimo“ 2007 m. gruodžio 3 d. Nr. ISAK-2331.

⁴⁹ G. Merkys ir S. Balčiūnas. (2008). Bendrojo lavinimo mokyklos mokytojų poreikio prognozė. Tyrimo ataskaita, 2008. Adresas internete: http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/73_9aa15197f67b277f053e29889a319438.pdf, [žiūrėta 2014-10-23].

Merkys, G. Balčiūnas, S. 2006 Mokytojų poreikio prognozė iki 2015 m. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose bei ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Užsakovas - Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Adresas internete: https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Mokytoju_%20prognoze_%202008.pdf, [žiūrėta 2015-12-02].

Merkys, G. Balčiūnas, S. et al. 2005 Mokytojų poreikio kaita ir profesinės karjeros ypatumai, optimizuojant mokyklų tinklą. Užsakovas – Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija. Adresas internete: <https://www.google.lt/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=Mokytoj%C5%B3+poreikio+kaita+ir+profesin%C4%97s+karjeros+ypatumai%2C+optimizuojant+mokykl%C5%B3+tinkl%C4%85>, [žiūrėta 2015-12-02].

⁵⁰ Merkys, G. Balčiūnas, S. et al.. 2006 Mokinių vežiojimo pokyčiai pertvarkant mokyklų tinklą. Užsakovas - Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Adresas internete: <https://www.google.lt/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=Mokykl%C5%B3+tinklo+pertvarkos+ir+moksleivi%C5%B3+ve%C5%BEiojimo+b%C5%ABkl%C4%97%3A+kiekybinis+ir+kokybinis+tyrimas>, [žiūrėta 2015-12-02].

Merkys, G. Balčiūnas, S. et al. 2005 Mokyklų tinklo pertvarkos socialinis poveikis bandomajame projekte dalyvavusiose savivaldybėse. Užsakovas – Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija. Adresas internete: https://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/-tyrimas-atskleide-poziori-i-mokykl%C5%B3+tinklo+pertvarka, [žiūrėta 2015-12-02].

Merkys, G. Balčiūnas, S., Urbonaitė-Šlyžiuvienė, D. et al. 2003 Mokyklų tinklo pertvarkos ir moksleivių vežiojimo būklė: kiekybinis ir kokybinis tyrimas. Užsakovas – Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija. Adresas internete: https://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Veziojimas_ATASKAITA.pdf, [žiūrėta 2015-12-02].

Tam tikra prasme centrinė valdžia kai kada netgi „pirko“ savivaldybių administracijų, mokyklų vadovų bei vietos bendruomenių „lojalumą“ tinklo optimizavimo reformai, netiesiogiai iš centro skatino optimizavimo tempus visoje šalyje. Tarkime, konkreti mokykla svajojo akredituotis kaip gimnazija, tačiau mokinių stygius, realybė vertė tą mokyklą ateityje galimai matyti kaip pagrindinę mokyklą. Kaip moralinė kompensacija vietos savivaldybei, mokyklos bendruomenei, direktoriui, kurie ryžosi reorganizuotis (iš esmės tai reiškė žeminti mokyklos statusą) iš Mokyklų tobulinimo programos lėšų buvo renovuojama mokykla. Mokyklos statuso pažeminimas ar netgi uždarymas yra didžiulis nuostolis vietos bendruomenei. Tai –akivaizdžiai neigiamas istorinis įvykis vertinant iš kelių šimtmečių perspektyvos.

Kalbėti čia tenka ne vien apie mokyklų reikalus. Dažnai tenka statyti kokį nors visuomenei būtiną objektą – oro uostą, krovinių terminalą, sąvartyną, krematoriumą atliekų deginimo įrenginį ir kt. Toks objektas pažeidžia vietos bendruomenės interesus. Klausimas, ką tada vietos bendruomenė gauna už tai, kad pasiaukoja visos visuomenės ir valstybės interesų bei sveiko proto vardan? Šitokia socialinių mainų praktika tarp valdžios ir vietos bendruomenių yra demokratinėse valstybėse įprastas dalykas. Tam tikros atitinkamos praktikos užuomazgos yra ir Lietuvos aukštajame moksle. Lietuvos sveikatos mokslų universitetas už tai, kad susijungė su Lietuvos veterinarijos akademija, gavo iš centrinės valdžios nemenką dotaciją. Panašų į tai, kad dotaciją gaus ir VDU inicijuojamas aukštųjų mokyklų klasteris.

Bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos Lietuvoje patirtis yra unikali ir bent jau sąlyginai gali būti laikoma sėkmės istorija. Šia unikalia patirtimi reiktų pasinaudoti, inicijuojant centralizuotą universitetų tinklo pertvarką. Yra svarbūs bent trys šios sąlyginai sėkmingos patirties aspektai: a) centrinės valdžios ir vietos savivaldos darni sąveika, galių ir atsakomybės paskirstymas, nepažeidžiant demokratijos; b) tinklo pertvarkos rezultato charakteristikų ir parametrų nustatymas; c) tinklo optimizavimo procesų spartinimas iš centro, naudojant finansinę motyvaciją.

Čia tikslinga išvelgti kai kuriuos esminius panašumus tarp savivaldos sektoriaus ir universitetų sektoriaus. Ir vienas, ir kitas sektorius turi sąlyginę autonomiją. Centrinė valdžia negali tiesiogiai tvarkyti konkrečios teritorijos mokyklų tinklo, kadangi, bent jau demokratinėse šalyse, tai yra vietos savivaldybės teisė bei pareiga. Universitetai, kolegijos taip pat turi autonomiją, todėl centrinei valdžiai, matyt, nederėtų tiesmukai ir labai smulkmeniškai nurodinėti, kurie universitetai ir kaip privalo susijungti, reformuoti savo vidaus struktūrą ar sudaryti bendradarbiavimo klasterius.

Esminis pertvarkos momentas yra būsimu optimizuoto tinklo parametrų ir kriterijų nustatymas iš centro. Jei prisimename bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarką, tai stichiškas mokyklų statuso keitimas, reorganizavimas, uždarymas, paremtas vien tik vietinės valdžios įsivaizdavimais, interesais bei sprendimais nebūtų davęs tokio pozityvaus rezultato. Lygiai tas pats būtų, jeigu ir aukštųjų mokyklų tinklo pertvarką paleistume tik kaip stichišką procesą, paremtą „apačių“ iniciatyva. Kas su kuo susiuosto, susidera, tas su tuo ir jungiasi, formuoja jungtinius klasterius...

Esminis momentas reformuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklą buvo tas, kad konkrečioje savivaldybėje ir konkrečiame plote su tam tikru gyventojų skaičiumi privalo būti pilnas rinkinys (klasteris) įvairaus tipo mokyklų. Tai yra - bent viena gimnazija, bent viena profesinė mokykla, pagal galimybę ir jaunimo mokykla bei suaugusių mokymo centras. Tokį klasterį privalo supti didesnis skaičius pagrindinių ir ypač pradinių mokyklų, kurios jaunesniems moksleiviams turi būti lengvai prieinamos ir pasiekiamos. Buvo nustatytos taisyklės kaip ir kada galima (arba negalima) komplektuoti mokinių klases ir pan. Šitie dalykai ir parametrai buvo nustatyti centralizuotai. Mokyklų steigėjai – vietos savivaldybės - tiesiog privalėjo savo tinklo pertvarkos planus daugiau ar mažiau suderinti su iš centro užduotais parametrais. Centralizacijos dedamoji ir parametrų

nustatymas yra būtini ir aukštųjų mokyklų tinklo pertvarkos procese. Tam tikri geografiniai ir demografiniai būsimo optimalaus tinklo parametrai, kuriuos centrinė valdžia turi teisę ir privalo nustatyti, yra garantas, kad aukštosios mokyklos nesusitelks vien tik didžiuosiuose šalies miestuose. Juk, pajutę dotacijų žvangesį, didžiosios mokyklos labai operatyviai sužais apsijungimo į klasterius žaidimus ir paliks regionines aukštąsias toliau merdėti. Yra akivaizdu, kad Šiauliuose tikrai nereikia fizikos bakalauro ar juolab magistro studijų, tačiau mokytojų, ypač specialiųjų ir socialinių pedagogų rengimas, viešojo administravimo, statybos inžinerijos ir galbūt netgi negausios humanitarinės ir menų pirmos pakopos studijos, regiono kultūriniam lygiui palaikyti, yra visai prasmingos. Centralizuoti nustatyti racionalūs būsimo optimalaus tinklo orientaciniai parametrai išnaikins dabar egzistuojančias deformacijas. Yra visiškai akivaizdu, kad, tarkime, Kaune tikrai nereikalingas Vilniaus universiteto filialas. Ištekliai, skiriami šiai beprasmybei finansuoti turėtų skubiai nekeliuoti į Uteną ar Panevėžį.

Taigi, tikslingas šitoks pertvarkos modelis: aukščiausiu lygmeniu priimamas sprendimas, kad aukštųjų mokyklų tinklo pertvarką privalu pradėti, centralizuotai patvirtinami pagrindiniai principai, kriterijai, parametrai, planai, įgyvendinimo algoritmai, terminai, o pats pertvarkos procesas, rutininis darbas vyksta apačioje, t.y. – autonomiją turinčių organizacijų lygmeniu, centrinei valdžiai smulkmeniškai nesikišant ir perdėtai nekontroliuojant. Taigi, centrinė valdžia turėtų inicijuoti tinklo pertvarką kaip formalų procesą, nustatyti bendrus parametrus ir principus, procesą kuruoti, prisiimti pertvarkos motyvatoriaus ir arbitro vaidmenį.

3.3. Atsilaisvinančių mokslininkų ir dėstytojų užimtumo sprendimai, optimizuojant universitetų tinklą

3.3.1. Atsilaisvinančių mokslininkų užimtumo problema ir tikėtini mastai

Neatmestina galimybė, kad universitetų tinklo pertvarkos metu bus jungiami, integruojami, galimai uždaromi universitetų padaliniai ar netgi savarankiški juridiniai vienetai. Paradoksaliau, bet universitetai neturėtų bijoti ir vengti tinklo pertvarkos. Kai kurių universitetų ar jų padalinių griūtis ir iš to išplaukiantis dalies mokslininkų ir dėstytojų atleidimas bus objektyviai neišvengiami. Dėl to kalta bus ne tinklo pertvarka, bet demografinė krizė ir ydingas, klaidingas ligšiolinis aukštojo mokslo valdymas. Viena iš tinklo pertvarkos misijos dedamųjų kaip tik ir yra prevencija - kryptingas bandymas į sektorių neišvengiamai atslenkančius griūties procesus bent kiek sukontroliuoti, sušvelninti sunkias pasekmes visuomenei, institucijoms, mokslininkams.

Galima daryti prielaidą, jog optimizavus universitetų tinklą, daliai dėstytojų ir mokslininkų tiesiog nebus galimybių suteikti stabilią darbo vietą, atitinkančią turimas kompetencijas ir subjektyvią mokslininko asmeninės karjeros viziją universitete. Remiantis naujausiais žinybinės statistikos duomenimis⁵¹, šiuo metu Lietuvoje yra ne daugiau 8 tūkst. mokslo laipsnį turinčių mokslininkų, dėstytojų ir tyrėjų. Dalis jų dirba valstybės tarnyboje, privačiame sektoriuje, NVO. Grynai aukštojo mokslo sektoriuje iš minėtos visuminės populiacijos lieka tik 5400 mokslininkų ir tyrėjų. Nedidelė dalis šių mokslininkų dirba kolegijose, todėl universitetams tenkanti mokslininkų dalis realiai dar šiek tiek sumažėja.

Darykime prielaidą, kad centralizuota universitetų tinklo pertvarka destabilizuos kas trečio mokslininko darbo vietą ir karjerą. Beje, šitoks nuošimtis (33.33 proc.) būtų labai aukštas ir atspindėtų ganėtinai pesimistinį (ir nebūtinai realų) tinklo pertvarkos pasekmių scenarijų. Galima daryti optimistinę prielaidą, kad dėl tinklo pertvarkos darbo vietas universitete prarastų tik koks 15

⁵¹ <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=ddd03e8-3dce-49f2-bfb7-1a0eca718e4c>

proc. mokslininkų ar netgi dar mažiau. Išreikškus absoliučiais skaičiais, optimistinio scenarijaus atveju gauname apie 810 mokslininkų, o pesimistinio scenarijaus atveju atitinkamai gautume 1800 mokslininkų, dėl tinklo pertvarkos galimai netenkančių darbo aukštojo mokslo sektoriuje.

Bet kuriuo atveju komentuojamas rodiklis bus kintantis dydis, kurio svyravimas ženkliai priklausys nuo regiono, kuriame veikia universitetas ir nuo konkrečios mokslo bei studijų krypties. Jau dabar iš studentų imatrikuliacijos statistikos galima matyti, prognozuoti, kuriuos universitetus ir kurias mokslo šakas bei studijų kryptis atstovaujantys dėstytojai (mokslininkai) atsidurs padidintos rizikos zonoje.

Kaip ten bebūtų net ir Lietuvos – mažos valstybės – masteliu vertinant, 800 ar 1800 mokslininkų nėra pribloškiančiai didelė populiacija. Valstybei tinkamai pasitvarkius, laiku inicijavus specialias užimtumo skatinimo programas, iš universitetų atsilaisvinanti mokslininkų dalis galėtų būti su minimaliais nuostoliais absorbuota besimokančios visuomenės, taip pat žinių ir inovacijų visuomenės⁵² darbo rinkoje.

3.3.2. Neoptimalus mokslo laipsnius turinčių specialistų pasiskirstymas Lietuvos darbo rinkoje

Išsivysčiusiose Vakarų valstybėse įprasta, kad sąlyginai nemaža dalis PhD akademinį laipsnį įgijusių asmenų nepasilieka daryti karjeros akademiname sektoriuje, o nueina dirbti į valstybės tarnybą, taip pat į verslą ir NVO. Būtent sovietų Sąjungoje formavosi praktika, kuomet bemaž 100 proc. visų mokslo laipsnių turėtojų darbavosi išimtinai valstybiname aukštojo mokslo sektoriuje. Ši negera tendencija, (nors padėtis šiek tiek jau taisyti) iš inercijos mūsų šalyje vis dar išlieka. Lyginant su ES vidurkiu, Lietuvoje per mažai mokslo laipsnius turinčių žmonių, taip pat tyrėjų kurie darbuotųsi už aukštojo mokslo sektoriaus ribų – valstybės tarnyboje, versle, NVO. Jei atitinkamą Lietuvos rodiklį⁵³ lygintume ne su ES vidurkiu (kurį kaip tik ir nutempia žemyn buvusio rytų bloko šalys), bet lygintume su pažangiomis senosiomis ES šalimis, tai Lietuvos atsilikimas šiuo požiūriu itin kontrastingas. Lietuva beviltiškai atsilieka pagal tokį rodiklį⁵⁴, kaip BVP dalis procentais, skiriama moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (MTEP). Antai ES (28) vidurkis yra 2,02 proc., o Lietuvos – tik 0,95 proc. (2013m. duomenys). MTEP dalis ateinanti iš verslo, Lietuvoje šiandien apskritai yra niekinė 0,24 proc. ES yra užsibrėžusi tikslą, kad vidutinis komentuojamas visų šalių rodiklis 2020 m. turi siekti 3 proc. nuo BVP. Lietuvai planuojamo analogiško rodiklio dydis 2020 m. turėtų siekti 1,9 proc. Maža to, planuojama, kad MTEP lėšų dalis, ateinanti vien iš verslo turi sudaryti bemaž 50 proc. (!) nuo visų lėšų arba 0,9 proc. nuo BVP. Minėtų abiejų rodiklių, pagal kuriuos Lietuva prastai atrodo, interpretacija yra tokia: mūsų šalis privalo sparčiai didinti tyrėjų skaičių, užimtų už universitetinio ir viešojo valdymo sektoriaus ribų, tuo pačiu metu šaliai apskritai privalu ženkliai didinti lėšas, skiriamas MTEP, nepriklausomai nuo jų šaltinio. Štai čia yra gera bazė ir veiklos ruožas, kuriame galėtų būti prasmingai užimti mokslininkai.

Dėl demografinės krizės ir tinklo pertvarkos atidėliojimų patys juodžiausi debesys telkiasi ties regioniniais universitetais. Kita vertus, iš daugelio tyrimų, statistikos bei ekspertinės patirties žinome, kad būtent regionuose žmogiškieji ištekliai, statistiškai vertinat, yra silpnesni nei sostinėje ar didžiuosiuose universitetiniuose miestuose. Žmonių, turinčių akademinį PhD (ar jam prilyginamą) laipsnį įsiliejimas į darbo rinką už aukštojo mokslo sektoriaus ribų labai pozityviai

⁵² Žr. LR Seimo 2012 m. gegužės 15 d. nutarimą Nr. XI-2015 dėl valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ patvirtinimo

⁵³ Žr. Lietuvos mokslas skaičiais 2014. Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras MOSTA. Vilnius, 2014

⁵⁴ Žr. ten pat.

paveiktų žmogiškųjų išteklių kokybę būtent regionuose. Tai prisidėtų prie socialinių kultūrinių kontrastų mažinimo tarp sostinės ir regionų.

3.3.3. Mokslininkai – vertingas ir kompetentingas žmogiškasis išteklius

Prisiminkime, vos atgavus nepriklausomybę, Lietuvos valstybė įsteigė mokslininko rentos institutą. Nieko panašaus daugelyje šalių nėra. Kaip ten bebūtų, šiuo žingsniu įstatymų leidėjas visuomenei pasiuntė aiškų signalą – mokslas ir mokslininkai naujai atsikūrusiai valstybei, jos ūkiui, kultūrai ir piliečių gerovei labai reikalingi: *valstybė negali Jums šiandien mokėti labai didelių algų, tačiau likite moksle, drąsiai rinkitės mokslininko karjerą, valstybė nuo Jūsų nenusisuks*. Tuo buvo pažadinti tam tikri mokslininkų teisėti lūkesčiai. Visgi šiandien aktuali ne vien moralinė problemos pusė. Atmetus pavienes išimtis, dauguma mūsų mokslo laipsnius turinčių žmonių *de facto* yra vertingi žmogiškieji ištekliai.

Sėkmingas disertacijos apgynimas, aktyvaus mokslininko ir dėstytojo vaidmens atlikimas paprasčiausiai neįmanomas, jei individas neturi tam tikro rinkinio labai vertingų asmenybės savybių. Beje, tos savybės toli gražu nėra *a priori* būdingos kiekvienam vidutiniam statistiniam darbo rinkos dalyviui. Tai - gebėjimas analizuoti, struktūruoti skirtingos prigimties sudėtingą informaciją, apdoroti didelius jos masyvus, ieškoti ir veikti informacinio neapibrėžtumo sąlygomis; gebėjimas dirbti su labai sudėtingais tekstais, juos giliai suprasti ir tinkamai parengti autorinius tekstus; gebėjimas planuoti bei vykdyti ilgalaikius intelektualiai ir kūrybiškai sudėtingus projektus, derinti logiką ir intuiciją, efektyviai kalbėti viešumoje, įtikinėti.

Mokslininkas paprastai pasižymi didele erudicija, plačiu kultūriniu akiračiu, paprastai neblogai moka bent kelias užsienio kalbas, įgudęs naudotis informacinėmis technologijomis, nepriklausomai nuo amžiaus; mokslininkas geba mokytis, yra sąlyginai atviras naujovėms. Prie to, kas išvardinta, pridėkime padidintą darbo motyvaciją, valią, savireguliaciją ir netgi aukštą moralę, teisinę kultūrą. Antai Lietuvoje jau yra įsiteisinę baudžiamieji teismo sprendimai dėl politikų ir aukšto lygio valdininkų padarytų veikų. Neteko girdėti apie nuteistus profesorius, docentus ar pan., taigi, galima sakyti, kad grubūs teisės pažeidimai mokslininkų bendruomenei nebūdingi.

Netgi ir neužimdamas formaliai jokių vadovaujančių pareigų, universiteto mokslininkas įgyja kai kurias vadybines kompetencijas: rengia įvairius projektus, jiems vadovauja ir juos įgyvendina, geba dirbti su žmonėmis, vadovauti jiems.

Visa, kas pasakyta apie tipinio mokslininko asmenybinių-kompetencinį profilį, beje labai aktualų šiuolaikinei darbo rinkai, galioja atsietai nuo mokslininko dalykinės specializacijos ir konkretaus žinių turinio, kuriuo jis disponuoja. Visiškai natūralu, kad mokslininkas disponuoja gerokai gilesnėmis savo mokslo šakos žiniomis, naujovėmis, nei tatai būdinga statistiniam universiteto absolventui, specialistui praktikui.

Argi viešo intereso požiūriu tikslinga, jog optimizuojant universitetų tinklą, dalis mokslininkų chaotiškai blaškytųsi darbo rinkoje? Juk dalis mokslininkų artimiausiu metu neteks užimtumo universitetuose ne dėl to, kad jų prasta kompetencija, o visų pirma dėl nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių, dėl to, kad atitinkama specialybė nėra paklausi ir masinė, kad mokslinė karjera buvo daroma regioniniame universitete ir pan. Taigi, jei dalis mokslininkų bus atleisti, tai tatai įvyks ne dėl jų asmeninės individualios kaltės –o dėl to, kad demografinės duobės akivaizdoje valdžia laiku neatliko savo pareigos – būdama steigėju, nesutvarkė valstybinių universitetų tinklo, tiesą sakant, nesutvarkė aukštojo mokslo įstaigų tinklo apskritai.

Be to, reikia atsižvelgti ir į tai, kad valstybė, visa visuomenė į mokslininkų parengimą jau nemažai investavo.

3.3.4. Atsilaisvinantiems mokslininkams – specialios užimtumo programos

ES yra įprasta vykdyti įvairias užimtumo rėmimo programas. Žinoma, dažniausiai jos nukreiptos į socialiai pažeidžiamas grupes – moteris, motinas, migrantus, neįgaliuosius, depresuojančių rajonų gyventojus, bedarbius, jaunimą, anksti iškritusius iš švietimo sistemos ir pan. Kita vertus yra programų, kurios nukreipiamos į elitinius žmogiškųjų išteklių segmentus. Nekelia abejonių, kad mokslininkai, dėl turimo kultūrinio kapitalo ir žinių, potencialiai yra elitinis žmogiškųjų išteklių segmentas. Paradoksas tas, kad 1-2 tūkst. mokslininkų, kurie staiga iš aukštojo mokslo sektoriaus galimai būtų išmesti į „laisvą plaukiojimą“ darbo rinkoje, rizikuoja patapti socialiai pažeidžiamais. Tatai ypač tikėtina, įvertinus kai kurias Lietuvos konteksto aplinkybes. Lietuvoje nėra gilesnės tradicijos, kad mokslininkai dirbtų už aukštojo mokslo ir valstybės finansuojamo tyrimų sektoriaus ribų, tai nėra įprasta, tai nelaikoma privalumu. Dalis darbdavių tokių pretendentų šiek tiek baiminsis, privengs. Visgi pagrindinė atleistų mokslininkų rizika tapti socialiai pažeidžiamais kyla todėl, kad Lietuva yra demografiškai nykstantis kraštas su visomis iš to liūdno fakto išplaukiančiomis pasekmėmis – neišvengiamai stagnuojančia vartojimo ir darbo rinka.

Akivaizdu, jog reiktų skubiai inicijuoti valstybines užimtumo programas, padaryti esamo teisyno plėtinius, kad universitetuose atsilaisvinusius žmogiškuosius išteklius būtų galima sklandžiai ir svarbiausia operatyviai nukreipti į kitus užimtumo sektorius. Turima galvoje valstybės tarnyba, kiti švietimo sektoriai, verslas ir technologijos, NVO sektorius.

Verta pasvarstyti apie dalies atleidžiamų mokslininkų paankstintą išėjimą į pensiją⁵⁵, ilgalaikes mokslininkų kūrybines atostogas, taip pat galimybes intensyviau nei iki šiol plėtoti taikomųjų tyrimų sektorių, analitinių tarnybų ir padalinių veiklą, kur dalis mokslininkų dirbtų prie tyrimų, analitinių projektų, kuriuos savo reikmėms reguliariai užsakytų įvairios šalies žinybos.

3.3.4.1. Mokslininkų integravimas į valstybės tarnybą ir valstybės užsakomus taikomojus tyrimus

Tikslinga sudaryti sąlygas, kad tradicinio užimtumo universitete dėl tinklo pertvarkos netenkantys mokslininkai galėtų pagal supaprastintą tvarką pereiti į valstybės tarnybą. Tai ypač tikslinga regionuose ir tai prisidėtų prie regioninių skirtumų mažinimo, valstybės tarnybos kokybės gerinimo. Galėtų būti metų trukmės bandomasis mokslininko adaptavimo naujoje aplinkoje laikotarpis, o po to sektų sprendimas dėl konkretaus paskyrimo, nuolatinės darbo sutarties ir pan.

Šalies ministerijoms, departamentams yra aktualu vykdyti savo kuruojamo sektoriaus stebėseną, vykdomų reformų poveikio analizę, procesų prognozavimą. Jei tokia veikla vykdoma aukštu lygiu, ji mažai kuo skiriasi nuo mokslinių tyrimų, kadangi reikia sukurti stebėsenos indikatorius, metodologiją, interpretuoti gautus rezultatus, rengti rekomendacijas. Paradoksas, pradėjus įsisavinti ES lėšas taikomųjų tyrimų atliekamų valstybės žinybų reikmėms labai pagausėjo, bet jų kokybė smarkiai krito. Įsivyravo mada analitines paslaugas užsakinėti viešųjų pirkimų, paremtų mažiausios kainos pasiūlymu, būdu. Tyrimus, stebėsenas, analizes daro bet kas ir bet kaip, todėl įvyko šios reikšmingos paslaugos deintelektualizacija ir vulgarizacija. Šiandien yra aktualu stiprinti analitinių ir prognozavimo tarnybų veiklą prie šalies žinybų ir departamentų, kad daugelį svarbiausių analizių

⁵⁵ Analogiškas klausimas dėl bendrojo lavinimo mokyklos pedagogų paankstinto išleidimo į pensiją LR Seime pastaruoju metu buvo keliamas bent kelis kartus. Dėl tokio sumanymo socialinio tikslingumo niekas per daug nesiginčijo. Visgi atitinkami teisės aktai taip ir nebuvo priimti dėl trivialios priežasties – labai didelis biudžeto lėšų poreikis tokiam sumanymui įgyvendinti. Pagal LR švietimo įstatymą universiteto profesorius ir docentas taip pat yra pedagogas. Taigi, gal paankstinto pedagogų išleidimo į pensiją sumanymą reikėtų pradėti diegti nuo mokslininkų, kurie bus atleidžiami universitetų tinklo pertvarkos metu. Privalumas čia tas, kad, lyginant su bendrojo lavinimo mokyklų pedagogais, mokslininkai būtų labai jau nedidelė populiacija, todėl fiskalinis krūvis neesminis.

žinybos galėtų atlikti pačios. Mokslininkų įtraukimas į valstybės užsakomus taikomuosius tyrimus pasitarnautų viešajam administravimui ir visuomenei.

3.3.4.2. Mokslininkų perėjimas į bendrojo lavinimo ir profesinio rengimo sektorių

Visų paprasčiausias ir beje visai prasmingas būtų personalo perėjimas iš aukštojo mokslo į kitas švietimo sektoriaus pakopas. Kas pasakys, kad visuomenei, švietimui būtų žalinga, jei universiteto mokslininkas – „tiksluikas“ ar humanitaras - padirbėtų gimnazijoje, bendrojo lavinimo ar profesinėje mokykloje? Reikia išmontuoti dabar egzistuojančius teisinius barjerus, trukdančius pedagoginio personalo mobilumui švietime, trukdančius sklandžiai pereiti iš vieno švietimo sektoriaus į kitą. Ar normalu, kad žmogus, dešimtmečius universitete dėstęs vakarykščiems abiturientams, staiga be ilgų papildomų studijų, beje finansuojamų iš biudžeto, įstatymiškai neprileidžiamas dėstyti gimnazijos abiturientams?

Universitetinio sektoriaus griūtis (ypač regionuose) akivaizdoje nereikėtų inertiškai laikyti stereotipų, snobistinės mąstysenos, esą, profesinio rengimo sektorius ne vieta darbuotis netenkančiam darbo mokslininkui. Profesinėse mokyklose egzistuoja ir bendrojo lavinimo moduliai, vadinasi, nišą rastų sau netgi humanitaras. Be to, nyksta technologiškai primityvios profesijos, paremtos amatininkyste, įsitvirtina profesijos ir kompetencijos, paremtos naujausiomis technologijomis. Todėl atitinkamo profilio įstaigose rastų prasmingos veiklos ir chemikas, statybos inžinerijos ar medžiagų mokslo atstovas, taip pat biologas, agronomas, matematikas. Profesinio rengimo sektoriaus intelektualizacija, kultūrinio lygio kėlimas visiškai atitinka viešąjį interesą ir darbo rinkos poreikius aukštai technologizuotoje žinių ekonomikoje ir žinių visuomenėje. Per daug ilgai profesinio rengimo sektorius Lietuvoje buvo užleistas. Galiausiai dar vienas svarus argumentas: ES vidutiniškai 50 proc., besimokančių profesinio rengimo sektoriuje, kartu mokosi ir bendrojo lavinimo dalykų, Lietuvoje analogiškas rodiklis tesiekia tik 28 proc.

3.3.4.3. Mokslininkų panaudojimas, plėtojant suaugusių neformaliojo švietimo sektorių ir trečiojo amžiaus universitetą

Svarstant klausimą apie tai, kur galėtų būti užimti universitetuose darbo krūvio netenkantys įvairių specializacijų mokslininkai ir dėstytojai, privalu atsižvelgti į dar vieną esminę aplinkybę. Lietuva beviltiškai atsilieka pagal tokį rodiklį, kaip neformalusis suaugusių švietimas. Ši bėda jau seniai atpažinta, apie ją daug kalbama, nuolat išklausomi EK ekspertų priekaištai, į sektorių metamos ES lėšos, tačiau padėtis iš esmės negerėja. Turima galvoje trečiojo amžiaus universiteto ir jo padalinių tinklo plėtotė (ypač periferijoje), senjorų ir jaunimo kultūringo laisvalaikio organizavimas; aktualus yra masinis kalbų, kompiuterijos, sveikos gyvensenos mokymasis bendrojoje gyventojų populiacijoje. Savivaldybėms yra aktualu propaguoti buitinių atliekų rūšiavimą, savanorišką gyventojų dalyvavimą daugiabučių apšiltinimo programose ir pan. Visa tai labai prasmingai gali būti įgyvendinama po neformalaus suaugusiųjų švietimo vėliava.

3.3.4.4. Mokslininkų panaudojimas darbo rinkoje esančių specialistų tęstiniam kvalifikavimui

Neformalusis suaugusiųjų švietimas natūraliai persidengia su jau dirbančių specialistų tęstiniu kvalifikavimu ir personalo kompetencijų plėtote darbo organizacijoje bei konkrečioje darbo vietoje. Didžiulis veiklos sektorius čia visų pirma yra valstybės tarnautojų tęstinė edukacija, jų kompetencijų plėtotė pačiose darbo organizacijose. Mokslininkai, patyrę universitetų lektoriatą galėtų būti į šį procesą įtraukti labai prasmingai, nešti nauda visuomenei bei darbo organizacijoms.

Šiuo metu verslo pasaulyje ir verslo organizacijose vykstantys personalo mokymai ir tęstinis kvalifikavimas yra paženklinti giliomis struktūrinėmis problemomis bei deformacijomis. Lietuvoje

ryškiai dominuoja mažos įmonės (ūkio subjektai), kurių darbuotojų skaičius neviršija 20-50 darbuotojų. Tokios organizacijos (ypač lietuviško kapitalo) paprastai nepajėgia (arba jų vadovai ir savininkai tiesiog neskuba) steigti rimtesnių personalo tarnybų, kurios nuosekliai ir solidžiai vykdytų žmogiškųjų išteklių vystymo programas savoje organizacijoje. Dažniausiai skiriamas vienas kitas etatas trivialiam ir rutininiam darbo sutarčių administravimui, tuo visa personalo vystymo sistema ir baigiasi. Prireikus, geru specialistu versle linkstama apsirūpinti „galvų medžioklės“ metodais, užuot nuosekliai ugdžius tokius iš savų darbuotojų. Organizacijų elitas paprastai noriai ir masiškai dalyvauja įvairiuose mokymuose, koučinguose, neurolingvistinio programavimo (NLP) ir pardavimų seminaruose etc., kuriuos finansuoja iš organizacijos lėšų, nurašo į verslo sąnaudas. Šią elitinę edukacinių paslaugų verslui teikimo nišą yra užėmę išimtinai privačios „konsaltingo“ bendrovės. Deja, eiliniai darbuotojai Lietuvoje nukreipiami į mokymus kraštutinai retai, o paskata tokius mokymus organizuoti pragmatiškai kyla nebent iš siauros gamybinės būtinybės, pvz., bijantis, kad nebūtų sugadinti nauji brangūs įrengimai ir pan.

Didžiulė statistinė masė eilinių darbininkų ir darbuotojų Lietuvoje po 5-10 metų iš eilės ir ilgiau (!) negauna jokių mokymų, nekalbant jau apie dalyvavimą kokiose nors subtilesnėse žmogiškųjų išteklių vystymo programose. Bet kokie bendresnio turinio⁵⁶ mokymai, skirti eilinio personalo mokymui ir su konkretaus verslo esme tiesiogiai nesusiję, mažai darbdavius tedomina. Susiformavo požiūris, kad, jei tokie mokymai visgi įvyksta, tai juos privalo suorganizuoti kažkas kitas ir tik už ES paramos lėšas. Dažnai pasakoma: „*dėkokite, kad apskritai keletą žmonių atitraukėme nuo gamybos ir išleidome į Jūsų seminarą visam pusdieniui...*“.

Toks eilinių darbuotojų masinis diskriminavimas jų tęstinės edukacijos ir neformaliojo švietimo srityje yra nesuderinamas su ambicingais Lietuvos visuomenės ir ūkio vystymo tikslais, oficialiai deklaruojamais pažangos strategijoje „Lietuva 2030“. Yra visiškai akivaizdu, kad dalis universitetų mokslininkų galėtų prasmingai dalyvauti įvairiose neformaliojo švietimo veiklose, nukreiptose ne tik į valstybės tarnautojų, bet ir į verslo žmogiškųjų išteklių tobulinimą. Šiuo požiūriu dalis mokslininkų galėtų netgi formaliai likti universitete, tik dirbama būtų ne su studentais, o su darbuotojais-praktikais.

3.3.4.5. Mokslininkų įtraukimas į neformaliai įgytų kompetencijų pripažinimo sistemą

Dar viena sritis, kurioje galėtų prasmingai dirbti įvairių specializacijų mokslininkai, dėstytojai ir tyrėjai yra neformaliai įgytų kompetencijų pripažinimas (užskaitymas). Globalizacijos sąlygomis didėja darbo jėgos geografinis ir tarpsektorinis mobilumas, vis rečiau toje pačioje darbo vietoje užsibūnama ilgai. Be to, vis dažniau žmonės dirba, daro karjerą ir unikalios patirties įgyja visai ne toje srityje, kuriai buvo rengti pagal formaliai įgytus diplomus.

Informacinės komunikacinės technologijos atveria žmonėms galimybes efektyviai mokytis savarankiškai. Nemažai vertingų kompetencijų susiformuoja iš patirties, iš gyvenimo, atliekant įvairius socialinius ir profesinius vaidmenis. Nemažai unikalios dalykų išmokstama darbo organizacijoje ir konkrečioje darbo vietoje. Žinoma, molekulinės biologijos ar branduolinės fizikos turbūt geriausia mokytis universitete, tačiau išmokyti tinkamai reklamuoti, įvesti į rinką ir sėkmingai pardavinėti naujus produktus, pritraukti klientus, sukurti gyvybingą NVO, rengti projektus ir pan. ne prasčiau galima išmokyti iš patirties darbo vietoje. Taigi, daugelio verslui, darbo organizacijai svarbių „soft“ dalykų, daugelio subtiliausių profesinių paslapčių išmokstama ne tik formalioje švietimo institucijoje, bet konkrečioje darbo vietoje, iš kasdienės veiklos. Daug unikalios patirties ir žinių gali turėti emigrantai, grįžtantys į Lietuvą iš šalių, kurių technologijos, ekonomika ir paslaugų sfera išvystytos geriau. Tarkime, kažkas dirbo su labai modernia aparatūra, ją aptarnavo ir pan.

⁵⁶ Pz. apie sveikatos išsaugojimą ir gyvenimo kokybę darbe, organizacijos socialinį klimatą, gamybos ekologiją, socialiai atsakingą organizaciją, profsąjungas ir pan.

Deja, neformaliai įgytų žinių ir kompetencijų potencialūs darbuotojai paprastai negali pagrįsti formaliais edukaciniais sertifikatais, dėl ko kyla nemažai problemų. Neformaliai įgytų kompetencijų užskaitymas yra svarbi modernios švietimo sistemos dedamoji ir pažangi, demokratiška bei ekonomiškai naudinga iniciatyva. Įdiegus neformaliai įgytų kompetencijų pripažinimo tvarką, sutaupomos viešosios, darbdavių ir asmeninės besimokančiųjų lėšos, laikas, organizacinės sąnaudos, nukraunama švietimo sistema, atsilaisvina pedagogų ir besimokančiųjų pastangos, šalinami barjerai darbuotojo karjeros kelyje, palengvinamas įsidarbinimas, mažinama bedarbystė, didinama gyventojų motyvacija dalyvauti darbo rinkoje.

Ypatingą aktualumą neformaliai įgytų kompetencijų pripažinimo sistemos spartus įdiegimas įgauna vis gilėjančios migrantų krizės fone. Jei veikti senoviškai, tradiciškai, tai integracijos darbo rinkoje siekiantis migrantas pirma turėtų išmokti valstybinę (arba anglų kalbą) ir būti nukreiptas sąlyginai ilgam formaliam mokymuisi, kuris beje, dažnai būna perdėtai išpūstas ir nereikalingai akademizuotas. Būtent lanksti neformaliai įgytų kompetencijų pripažinimo sistema leistų faktines migranto kompetencijas patikrinti potencialioje darbo vietoje, ekspertams stebinti jo atliekamas darbinės operacijas, vertinant darbinės veiklos faktinius rezultatus. Sieną kirtęs ir norintis dirbti migrantas, galėtų pradėti dirbti sąlyginai kvalifikuotą darbą ne po metų ar dviejų, bet jau po mėnesio ir netgi neperžengęs jokios formalaus švietimo institucijos slenkščio.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme⁵⁷, taip pat LR neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatyme⁵⁸ yra įtvirtinta nuostata, jog neformaliai, taip pat savišvietos būdu įgytos kompetencijos Lietuvoje gali būti pripažintos ir įteisintos. Įteisinimo tvarką nustato LR Švietimo ir mokslo ministras, kiti teisės aktai. Jei kalbama apie studijų programos dalies užskaitymą, tai tvarką nustato aukštoji mokykla.

Minėti bendro pobūdžio švietimo teisės aktai neformaliai įgytų kompetencijų įteisinimą traktuoja pakankamai liberaliai ir šiuo požiūriu yra tikrai pažangūs. Iš principo mūsų šalyje atverta galimybė įteisinti bet kokios prigimties ir tipologijos kompetencijas, įskaitant tas, kurių reikia darbo rinkai ir darbdaviams.

Pirmą kartą neformaliai įgytų kompetencijų pripažinimo/užskaitymo idėją Lietuvos edukologai seminario metu LR ŠMM pristatė dar 1996, pasimokę iš analogiškos sistemos, veikiančios užsienio šalyse. Anuomet toji idėja ministerijoje buvo sutikta labai palankiai. Švietimo teisyne užskaitymo idėja atsirado dar 2003 m. Kas realaus įvyko per keliolika metų, diegiant šalyje neformaliai įgytų kompetencijų pripažinimo sistemą? Deja, buvo tik keli labai lokalūs bandomieji projektai, finansuojami ES ir įgyvendinami aukštojo mokslo bei profesinio rengimo sektoriuje. Parengus minėtų projektų ataskaitas, atsiskaičius už finansus, kompetencijų įteisinimo sistemos diegimo reikalai šalyje praktiškai sustojo.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys, jog neformaliai įgytų kompetencijų įteisinimo sistema yra (būtų) gana masinė švietimo posistemė. Kompetencijų, (taip pat darbo rinkai ir darbdaviams aktualių kompetencijų) yra labai daug, jos be galo įvairios savo turiniu, lygiu, pritaikymu. Ilgainiui vis vien privalės būti sudaryti detalizuoti kompetencijų aprašai, jų vertinimo kriterijai ir konkrečios procedūros. Turės būti sudaryta nemažai nuolatinių specializuotų kompetencijų vertinimo komisijų. Tokios komisijos paprastai susideda iš darbdavių atstovų, atitinkamos srities profesionalų asocijuotų struktūrų atstovų bei profesinio rengimo ir aukštojo mokslo atstovų. Akivaizdu, jog neformaliai įgytų kompetencijų sistema, kuri vis vien privalės būti šalyje išplėtota pagal ES šalių

---

⁵⁷ LR švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas (2011).

⁵⁸ LR neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas (2014).

gerosios praktikos pavyzdžius, yra nemažas sektorius, kuris gali prasmingai užimti ir „sugerti“ bent dalį žmogiškųjų išteklių, kurie atsilaisvins dėl universitetų tinklo optimizavimo.

3.3.4.6. Mokslininkų įtraukimas į ugdymo turinio vystymą

Lietuvoje egzistuoja ir kitas apleistas bei smarkiai atsiliekantis sektorius, kuris galėtų prasmingai priimti įvairių specializacijų mokslininkus ir tyrėjus, netenkančius tradicinės stabilios darbo vietos universitetuose dėl tinklo pertvarkos. Tai – įvairių švietimo pakopų (ir ypač bendrojo lavinimo mokyklos) ugdymo turinio vystymas (*curriculum development*), taip pat mokytojų rengimas ir jau dirbančių pedagogų tęstinis kvalifikavimas.

Visuose tarptautiniuose mokinių mokymosi pasiekimų palyginamuosiuose tyrimuose Lietuva pasirodo geriausiu atveju tik vidutiniškai ir padėtis negerėja. Palyginimui, Rusija, kurios švietimo sistemą ir tradiciją okupacijos sąlygomis buvome priversti perimti, tarptautiniuose mokymosi pasiekimų reitinguose neretai pirmauja ir atrodo nepalyginamai geriau. Viena iš priežasčių kodėl taip atsitiko yra tai, kad Lietuvoje apleistas mokytojų rengimas ir nevystoma dalykų didaktika. Pastaroji pirmaujančiose pasaulio šalyse vystosi kaip tarpdalykinė universitetinė disciplina, generuojanti savo priešakines žinias bent iš trijų šaltinių: a) konkretaus mokslo (matematikos, biologijos, chemijos, istorijos); b) bendrosios didaktikos ir c) praktinės pažangaus mokytojavimo profesinės patirties. Vakaruose tokios tarpdisciplininės projektinės komandos dirba ne tik prie vadovėlių ir mokymo/si planų rengimo, bet universitete ir eksperimentinėje mokykloje koordinuotai dirba prie pavienės temos ar netgi pavienės pamokos (!) didaktinio scenarijaus. Maža to, viskas vadinamojo „modelio eksperimento“ metodu patikrinama realioje ugdymo praktikoje, išbandoma mokyklose, pasižyminčiose skirtinga kultūra ir skirtingu mokinių kontingentu. Atmetus pavienės išimtis, Lietuvoje pagal tokį modelį nedirbama. Dalykų didaktikos, kaip moderni universitetinė disciplina, Lietuvoje nevystomos. Lietuvos edukologijos universitetas netapo šios srities lyderiu, o kitose aukštosiose atitinkamos tyrėjų grupės praktiškai nesusiformavo. Bendradarbiavimo ir koordinuotos veiklos tarp mokslininkų, didaktų ir pedagogų praktikų pasiteisinęs modelis šalyje neveikia. Mokytojų rengimas ir tęstinis kvalifikavimas yra apleistas.

Išskirtinė kompetencija dalyko didaktikos srityje yra centrinė ir svarbiausioji šiuolaikinio mokytojo kompetencijos dedamoji. Dabartinis mokytojų rengimo modelis, kuomet dalyko bakalauras per pusantrų metų papildomai išklauso tik psichopedagoginių disciplinų ciklą yra visiškai ydingas. Akademinės tokių klausytojų grupės pagal turimą bakalauro diplomą yra labai mišrios. Istorikas ir matematikas mokosi vienoje akademinėje grupėje. Šalyje, berods, yra keturi tokie mokytojų rengimo regioniniai centrai. Jų problema ta, kad dirbdami su išsilavinimo požiūriu mišria grupe jie neturi galimybės priešakiniu lygiu išdėstyti konkretaus mokomojo dalyko didaktikos. Idealiu atveju daugiau ar mažiau neblogai gali būti išdėstytos tik unifikuotos bendrosios psicho-pedagoginio bloko disciplinos: pedagoginė psichologija, bendroji didaktika, ugdymo istorija, lyginamoji edukologija, mokymosi per visą gyvenimą teorija ir pan. Dėl dalykų didaktikos kaip mokslo krizės, taip pat dėl šios disciplinos dėstymo krizės mokytojų rengimas ir tęstinis kvalifikavimas šalyje šiuo metu yra invalidizuotas, maža to, kokie nors reformavimo pokyčiai šioje srityje net nediskutuojami. Už biudžeto lėšas šviežiai parengtas mokytojas Lietuvoje neretai išeina į bendrojo lavinimo mokyklos darbo rinką neturėdamas šiuolaikinių dalyko didaktikos žinių, kitaip tariant, neturėdamas svarbiausios savo kompetencijų dalies.

Dalis universitetų mokslininkų galėtų būti prasmingai užimti ugdymo turinio ir dalykų didaktikos vystymo projektuose.

3.3.4.7. Reikalingi teisės aktų pakeitimai

Pradedant ir įgyvendinant mokslininkų užimtumo programas, gali tekti padaryti kai kuriuos galiojančio teisyno pakeitimus ir plėtinius. Turima galvoje Valstybės tarnybos įstatymas, Mokslo ir studijų įstatymas, Švietimo įstatymas, o galimai ir kiti teisės aktai. Tų pakeitimų esmė – išmontuoti barjerus, trukdančius mokslininkams sklandžiai pereiti iš universitetinio mokslo į kitus užimtumo ir darbo rinkos sektorius. Ne mažiau svarbu liberalizuoti ir demokratizuoti universitetų valdymą, sugrąžinti autonomiją, kad universitetai ir kolegijos galėtų sklandžiai sudaryti ir įteisinti konsorciumus, klasterius, vykdyti jungtines studijų programas.

Apibendrinimas

Išdėstyti samprotavimai yra pirmas ir ganėtinai improvizuotas bandymas parodyti, kad universitetų ir kolegijų tinklo pertvarkos metu atsilaisvinantys mokslininkų žmogiškieji ištekliai, protingai pasitvarkius, gali būti prasmingai užimti, įdarbinti su didele nauda visuomenei, šalies ūkiui ir kultūrai. Tik reikia centralizuotai startuoti aukštųjų mokyklų tinklo pertvarką, padaryti kai kuriuos egzistuojančio teisyno plėtinius, inicijuoti kelias vyriausybines programas, skirti bent šiek tiek nacionalinių ir ES lėšų.

Niekas dabar aukštojo mokslo sektoriui neatneš tiek žalos, kaip tolesnis delsimas ryžtingai pradėti universitetų tinklo optimizavimą, rėmimasis klaidingomis iliuzijomis, kad procesus galima palikti chaotiškai savieigai, kad viskas susitvarkys savaime...

Šiandien visiems akivaizdu, jog mokslas ir studijos Lietuvos Respublikoje net kelis dešimtmečius, įskaitant ir dabartinį laikotarpį, buvo planuojami ir valdomi visiškai ydingai, netgi kenkėjiškai. Kaip kitaip galima paaiškinti, kodėl Lietuvoje vietoje sovietinių 14 universitetinio tipo aukštųjų mokyklų, beje anuometinėmis sąlygomis visai neprastų, per du dešimtmečius atsirado bemaž pusšimtis marginalizuotų ir vis labiau skurstančių aukštųjų mokyklų? Šitokio tinklo tinkamai finansuoti neįmanoma iš principo. Privalu nedelsiant centralizuotai inicijuoti aukštųjų mokyklų tinklo pertvarką, atsisakyti neoliberalistinių utopijų, nustoti fetišizuoti studijų krepšelį⁵⁹, bent iš dalies grįžti prie valstybinio užsakymo aukštosioms mokykloms.

Toliau, binarinės aukštojo mokslo sistemos sąlygomis privalu diferencijuoti universiteto ir kolegijos misiją, finansavimą bei imatrikuliacijos sąlygas. Apskritai reikia išgryninti visų aukštųjų mokyklų veiklas, specializacijas bei programas ir suformuoti glaudžiai bendradarbiaujančių aukštųjų mokyklų klasterius.

Lygiagrečiai su tinklo pertvarka reikia sugrąžinti aukštajame moksle vykstančius procesus į LR Konstitucijos ir teisinės valstybės erdvę, reikia sugrąžinti realią aukštųjų mokyklų savivaldą ir autonomiją. Pagrindinė dalis aukštojo mokslo sistemos darbuotojų yra labai kultūringi, pilietiškai ir socialiai atsakingi žmonės. Atgavusios autonomiją, aukštųjų mokyklų bendruomenės bus įgalios ir motyvuotos aktyviai ir atsakingai dalyvauti universitetų ir kolegijų tinklo optimizavimo procese, orientuojantis į centralizuotai užduotus aukštojo mokslo sistemos ir tinklo rodiklius.

*Studiją parengė prof.habil.dr. Gediminas Merkys
Kaunas, 2015 m. lapkričio 30 d.*

---

⁵⁹ Tas studento „krepšelis“, taip pat aukštojo mokslo komercializacijos idėja, iliuzija, jog rinka, tarsi stebuklinga ranka viską sureguliuos, daug kam Lietuvoje susuko galvą. Dar ir šiandien yra daug šiomis neoliberalistinėmis utopijomis bei iliuzijomis tikinčių žmonių. Politinio kompromiso vardan studento krepšelio principą būtų galima išsaugoti, kaip vieną iš komponentų, darančių įtaką aukštojo mokslo asignavimams. Išsaugotas studento krepšelio rodiklis turėtų būti pasvertas mažinančiu svertiniu koeficientu.